

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Academiejaar 2011-2012

DE ADEL IN HET GENTSE MONDAINE VERENIGINGSLEVEN AAN HET BEGIN VAN DE TWINTIGSTE EEUW

Masterscriptie voorgedragen tot het bekomen van het diploma van
Master in de Geschiedenis
door Simon Lateur

promotor: prof. dr. Paul Janssens

eerste lezer: Hannes Pieters

tweede lezer: Ruben Mantels

INHOUDSTAFEL

Dankwoord	7
Inleiding.....	9
Deel 1 – Samenstelling van onze onderzoeksgroep	11
Inleiding	11
1 Sociologische omlijning	11
2 Inventarisatie van de <i>haute société</i> in Gent en omstreken	12
3 Selectie van de mondaine verenigingen	14
4 Afbakening in de tijd.....	15
5 Geografische afbakening.....	15
6 Verwerking van de gegevens.....	15
Deel II: De Gentse adel aan het begin van de 20 ^{ste} eeuw	19
Inleiding	19
1 Socio-economische, politieke en stedenbouwkundige schets van Gent	20
2 De Gentse adel binnen onze onderzoeksgroep.....	23
2.1 Adellijke titels.....	24
2.2 Oude vs. nieuwe adel	25
2.3 Usurpatie.....	25
2.4 Beroep	27
2.5 Huwelijken.....	28
2.6 Politieke voorkeur	29
3. Woonplaatsen	30
3.1 De adel rondom Gent.....	30
3.2 De adel in de stad	31
3.3 Buitenverblijven	38
Deel III - De adel in het verenigingsleven	41
1 Ontstaan van het verenigingsleven.....	41
2 Burgerlijk Vertier in Gent	42
3 Ontspanningskringen	43
3.1 De Société des Redoutes de Gand.....	43
3.1.1 De eerste redoutes in Gent	43
3.1.2 De salons	44
3.1.3 Reglement.....	46
3.1.4 Lidgeld en ballotage	47
3.1.5 Bestuur.....	48
3.1.6 De sociale achtergrond van de leden	50
3.1.7 De bals	52
3.1.8 Het bal des floralies	54
3.1.9 Financiën	54

3.1.10 Ten dans	57
3.1.11 Cotillon	59
3.1.12 Valse des fleurs	61
3.1.13 Het orkest	63
3.1.14 Buffet	64
3.1.15 Dresscode	66
3.1.16 Verkering en huwelijk	67
3.2 Gentlemen's clubs	70
3.2.1 Gentse "clubs"	70
3.2.2 Société Littéraire - Club	71
3.2.3 Cercle Royal La Concorde	73
3.2.4 Société Littéraire vs. La Concorde: een vergelijking	76
4. Sportverenigingen	81
Inleiding	81
4.1 Automobile Club des Flandres	82
Inleiding	82
4.1.1 Ontstaan en organisatie	83
4.1.2 De clublokalen	84
4.1.3 De leden	84
4.1.4 Uitstappen en behendigheidswedstrijden	86
4.1.5 Lezingen en banketten	88
4.1.6 Snelheidswedstrijden	88
4.1.7 Dienstverlening	89
4.2 Aéro-Club des Flandres	89
4.3 Tennis en Golf	90
4.3.1 Tennis	90
4.3.2 Golf Club de Gand	91
4.4 Paardensport	92
4.4.1 Cercle Equestre de Gand	93
4.4.2 De Société des Courses de Gand	97
4.5 Honden-clubs	98
4.6 Yacht Club et Motorboat Club des Flandres	99
4.6.1 Bestuur en lidmaatschap	99
4.6.2 Het Club-house en lokaal	101
4.6.3 Kledij	101
4.6.4 Activiteiten	102
4.7 De vier Gentse Hoofdgilden	102
4.7.1 Chef-confrérie de Saint-Georges – Sint-Jorisgilde	103
4.7.2 Chef-confrérie de Saint-Sébastien / Sint-Sebastiaansgilde	104

4.7.3 Chef-confrérie de Saint-Antoine / Gilde van Sint-Antonius.....	104
4.7.4 Chef-confrérie de Saint-Michel - Gilde van Sint-Michiel	104
Mme Charles de Boucle Saint-Denis.....	114
4.8 Analyse van de sportverenigingen	116
4.8.1 (adellijke) Vertegenwoordiging in de sportverenigingen	116
4.8.2 Gemeenschappelijke leden sportverenigingen.	118
5 Overige verenigingen: liefdadigheid, cultuur en wetenschap	121
5.1 Liefdadigheid.....	121
5.1.1 Société Française de Bienfaisance de Gand.....	121
5.1.2. Fancy Fair	123
5.2. L'Association belge de Photographie: Section Gantoise	124
Inleiding.....	124
5.2.1. Werking.....	124
5.2.2. Leden	124
5.2.3 Activiteiten.....	126
5.3 Cercle Royal Artistique et Littéraire.....	128
5.4 Amis du Musée de Gand	130
5.5 Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand.....	134
Inleiding.....	134
5.5.1 Bestuur en leden.....	135
5.5.2 Het Casino	137
5.5.3 De floralien	137
5.5.4 Feesten, bals en concerten	139
5.6 Wereldtentoonstelling in Gent 1913	141
5.7. Congressen op de Wereldtentoonstelling in Gent.....	144
5.7.1. XXIII Congrès d'Histoire et d'Archéologie	144
5.7.2 Congrès International pour l'Extension et la Culture de la Langue Française.	145
5.7.3 Leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie	149
6 Overzicht van de mondaine verenigingen.....	151
6.1 Het elitaire verenigingsleven.....	151
6.1.1 Exclusiviteit.....	151
6.1.2 Visibiliteit	151
Grand Chique.....	152
6.2. Overzicht van alle verenigingen en hun kenmerken.....	153
6.3. Analyse leden meerdere verenigingen	154
BESLUIT	161
Bibliografie	165
1. Bronnen.....	165
1.1 Archieffondsen.....	165

1.1.1 Verenigingsarchieven.....	165
1.1.2 Stadsarchief Gent.....	166
1.1.3 Universiteit Gent	167
1.1.4 Museum van Schone Kunsten	168
1.1.5 Privé-collectie de Groene Wezel	168
2 Encyclopedieën en woordenboeken	169
3 Literatuur	169
3.1 Monografieën	169
3.2 Verzamelwerken	170
3.3 Artikels	170
3.4 Tijdschriften	171
3.5 Grijze Literatuur.....	171
3.6 Kranten.....	172
Bijlage 1a – Lijst alle personen – adel code 1 (421)	175
Bijlage 1B – Lijst alle personen – code 0, 2, 3, 4 & 5 (450).....	184
Bijlage 2 Lijst verenigingen.....	193

DANKWOORD

Eerst en vooral wil ik professor dr. Paul Janssens bedanken voor zijn uitstekende begeleiding van mijn masterscriptie. Op elk moment heeft hij me ondersteund met terechte opmerkingen en goede raad.

Daarnaast wil ik graaf Raoul de Hemptinne bedanken voor het gebruik van bronnen uit het privé-archief van de *Société Littéraire* en vooral om mij in contact te brengen met de heer Pierre de l'Arbre. Deze laatste verdient een speciaal woord van dank omdat hij me, met onvoorwaardelijk vertrouwen, het archief van de *Société des Redoutes* heeft toevertrouwd.

Lieven Baert, stichter van het *Instituut voor Historische Danspraktijk*, dank ik voor het interview over een onderwerp waar ik niets van af wist: dansen.

Daarnaast ben ik alle medewerkers van de archieven dankbaar voor hun geduld en hulpvaardigheid: het personeel van het *Fonds Vliegende Bladen*, de *Zwarte doos*, het *Museum voor Schone Kunsten* en het *Liberaal Archief*, Kristiaan de Ridder van de *Sint-Michiesgilde*, de secretaris van de *Royal Latem Golf club*, de woordvoester van de *Concorde* en de voorzitter van de *Cercle littéraire et artistique*.

Frank heeft me geholpen met het grondig nalezen van de tekst en met de nodige uitleg over het gebruik van Microsoft Access. Divine wil ik bedanken voor het luisterend oor, voor de verruimende discussies en om me af en toe eens te vergezellen naar een archief (met de scanner op de achterbank van de auto...). Ook speciale dank aan Nick die twee jaar voor mij afstudeerde en een deel van de thesis heeft nagelezen.

Tenslotte wil ik ook mijn trouwe vrienden, mijn zus Louise en Sarah bedanken voor hun steun en afleiding tijdens het schrijven van deze scriptie.

INLEIDING

Volgend jaar zal het 100 jaar geleden zijn dat de Wereldtentoonstelling in Gent plaatsvond. De Wereldtentoonstelling was niet echt een bekroning van de periode van economische voorspoed die er aan voorafging, maar een climax die abrupt eindigde met de Eerste Wereldoorlog. Gent zou zich na deze zwarte periode niet meer opnieuw kunnen opwerken tot een economische wereldspeler. De Gentse elite had er nochtans alles voor gedaan om via de Wereldtentoonstelling haar stad en zichzelf na eeuwen opnieuw een internationale uitstraling te geven. Het is tegen deze achtergrond van optimisme in het laatste decennium van de lange negentiende eeuw dat we het Gentse mondaine leven willen bestuderen en meer specifiek de rol die de adel daarin speelde.

Tijdens onze verkenning hebben we weinig wetenschappelijke literatuur over het mondaine leven in Gent of andere Belgische steden teruggevonden. We zijn daarom zelf op onderzoek gegaan. In het eerste deel gaan we na hoe we onze personen en verenigingen die tot het Gentse mondaine leven behoorden, hebben geselecteerd voor onze onderzoeksgroep. Voor de adel was deze selectie wel moeizaam, maar waren de criteria gekend en vrij eenvoudig te volgen. Maar voor de *haute bourgeoisie* hebben we meer pragmatische stappen bedacht om deze vergelijkende groep samen te stellen. Het resultaat van onze selectie hebben we in een Microsoft Access databank opgenomen. Deze groep van 897 personen vormde op zich een selectie criterium om de verenigingen die we via bronnenonderzoek identificeerden, te screenen op hun mondaine karakter. Op deze manier hebben we ook 166 verenigingen toegevoegd aan onze Access database. De verschillende lidmaatschappen en bestuursfuncties leggen het verband tussen de verenigingen en onze onderzoeksgroep. Dit is de basis van onze kwantitatieve analyse.

In het tweede deel bespreken we de Gentse adel aan het begin van de 20ste eeuw. We zullen eerst een socio-economische en politieke schets geven van Gent. Daarna maken we gebruik van de kwantitatieve gegevens in onze personendatabank om de Gentse adel in 1913 te kwalificeren en antwoorden te vinden op onze onderzoeksvragen. Hoeveel van die Gentse adel was er getiteld, wie behoorde tot de oude adel van Gent, of was er sprake van usurpaties? Wat waren de beroepen van de Gentse adel: waren het renteniers of haalden ze hun geld uit de nieuwe industrieën? Hoe zat het met de huwelijken, trouwden ze met elkaar? We zullen ook hun politieke voorkeur onderzoeken. Via contemporaine bronnen kwamen we te weten dat de Gentse elite in twee was verdeeld. Enerzijds had je de Gentse adel die voornamelijk katholiek was en daarnaast was er de liberale burgerij. We zullen nagaan of dit wel klopt. Ten derde zullen we nagaan waar de adel woonde. Na een inleiding over de urbanisatie in Gent in de 19de-20ste eeuw, onderzoeken we of de adel zich groepeerde in bepaalde straten of wijken. Is er in hun woonpatroon een verzuiling zichtbaar? We onderzoeken of er verschillen zijn met andere homogene groepen, en zullen deze woonpa-

tronen proberen te visualiseren op kaart. Tenslotte gaan we na in welke mate en waar de adel een buitenverblijf had.

In het derde deel nemen we het mondaine verenigingsleven onder de loep. Tijdens deze studie zullen we speciale aandacht hebben voor de netwerking tussen de verschillende verenigingen. Van hoe meer verenigingen men lid was, hoe meer invloedrijke contacten men binnen de stad kon onderhouden en hoe meer men zo macht kon genereren. Natuurlijk was ook ontspanning en amusement een belangrijk deel van het mondaine verenigingsleven. Ook daar zullen we in dit deel aandacht voor hebben. We hebben de mondaine verenigingen verdeeld in drie hoofdstukken: de ontspanningskringen, de sportverenigingen en overige (met liefdadig, cultureel en wetenschappelijk karakter). Elk hoofdstuk krijgt zijn inleidende schets om de verenigingsactiviteiten te situeren. Vervolgens trachten we elke vereniging volgens hetzelfde stramien van vragen te bespreken. Hoe zat de werking in elkaar, hoeveel lidgeld moest men betalen, hoe werd men lid, wie zetelde in het bestuur? Daarnaast keken we wie van onze databank lid was en of deze leden op een aantal kenmerken gelijkenissen vertoonden: hoeveel waren er van adel, hoeveel waren getiteld? Worden ze vermeld in de *High Life de Belgique*, wat was hun beroep, hun politieke voorkeur? Naast deze kwantitatieve analyse hebben we oog voor de reglementen, de activiteiten, en de omgangsvormen die elke vereniging kenmerkte en vaak het mondaine karakter van deze exclusieve clubs, *sociétés* of *cercles* bepaalden. Dat we dit derde deel afsluiten met de Wereldtentoonstelling van 1913 is niet toevallig: het evenement en de verenigingen er rond vormt een historisch sluitstuk van het Gentse mondaine en adellijke leven aan het einde van de lange 19de eeuw.

Als aanzet voor het verdere verloop van deze scriptie citeren we met plezier een fragment van journalist en kroniekschrijver Charles van Outryve d'Ydewalle uit zijn boek *Enfances en Flandre* waarin hij de tweespalt en eendracht in de *haute société Gantoise* treffend beschrijft:

*“A Gand on ne se voit qu’entre soi. Être vu est l’alpha et l’oméga de l’existence gantoise. Non pas être bien vu: il vaut mieux être mal vu de ceux ‘qu’on ne voit pas’. Pour qu’on vous voie, soyez fransquillon, cossu, automobiliste et jouez au golf. Avec le bourgeois doctrinaire, le noble gantois rivalise de gantoiserie. Les deux groupes se jaloussent, se saluent à distance, se félicitent sans se tutoyer, et pour les mariages, trouvent un piédestal ou chacun toise l’autre avec sérénité. Parfois un mariage unit les deux groupes, et cela fait un tapage énorme. Pendant un an, deux moitiés de la ville clabaudent l’une sur l’autre, se froissent, se blessent et ne se pardonnent rien. Un seul sentiment les peut réunir, et plus fort que tous les autres: le sentiment gantois. Contre l’étranger, le front unique se refait.”*¹

---

¹ d'Ydewalle (C.), *Enfances en Flandre*. Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, p 144.

DEEL I – SAMENSTELLING VAN ONZE ONDERZOEKSGROEP

INLEIDING

Om het Gentse mondaine leven te bestuderen en te ontdekken welke rol de adel bij deze sociale gelegenheden speelde, hebben we vooraf de contouren afgelijnd van de groep personen en families die we voor dit onderzoek in kaart willen brengen. In de eerste plaats identificeren we sociologische categorieën die bruikbaar zijn om onze studiegroep relevant en significant te houden voor ons onderwerp. Ten tweede overlopen we de bronnen en de praktische werkwijze die we gevolgd hebben om personen in onze onderzoeksgroep op te nemen. We leggen ook uit op welke manier we eigenschappen van deze personen (onder andere hun beroep en politieke overtuiging) hebben genoteerd. In een derde punt van dit hoofdstuk bespreken we welke criteria we hebben gebruikt bij het selecteren van Gentse mondaine verenigingen. Verder in het hoofdstuk, bakenen we onze onderzoeksgroep af in tijd en ruimte. We bespreken tenslotte de structuur van de databank waarin we onze gegevens hebben geklasseerd.

I SOCIOLOGISCHE OMLIJNING

De *Académie française* (éd. 1986) definieert het woord mondain als volgt:

*“Qui est relatif à la vie de société, aux plaisirs, aux usages de la société la plus en vue. (...) Qui aime et recherche la fréquentation de la société élégante.”*²

De Dictionnaire d'Emile Littré omschrijft het adjectief als volgt:

*“Qui aime les vanités du monde (...) Plus particulièrement, il se dit, par opposition aux gens retirés, de ceux qui aiment les plaisirs des réunions du monde, bals, soirées, spectacles.”*³

In deze scriptie zullen we het mondaine leven omschrijven als de manier waarop de *haute société* zich onder elkaar ontspande. Deze ontspanning was exclusief en enkel bestemd voor een elite. Het gebeurde georganiseerd en vond zijn oorsprong voornamelijk in de stad. De stad diende voor de *beau monde* als toneel om te kunnen flaneren en om hun prestige aan de stadsgenoten te kunnen etaleren. We beperken ons tot het openbare mondaine leven en bekijken dus niet de sociale ontspanningsactiviteiten in huiselijke kring (bijvoorbeeld op theekransjes, privé-bals, muzieksalons, diners, etc.).

We zijn er vanuit gegaan dat twee klassen konden deelgenomen hebben aan het mondaine leven in Gent: de adel en de hoge burgerij. Aangezien iemand uit de *haute bourgeoisie* met veel geld niet noodzakelijk werd toegelaten tot het mondaine leven hebben we uit deze klasse enkel die personen opgenomen waarvan we veronderstellen dat ze wat betreft

---

² Académie française, *Dictionnaire de l'Académie française, neuvième édition*. Paris, nationale/Fayard, 1986.

³ Dictionnaire de français “Littré” *définitions, citations, synonymes, usage... d'après l'ouvrage d'Emile Littré (1863-1877): mondaine* <<http://littre.reverso.net/dictionnaire-francais/definition/mondaine>> geraadpleegd op: 26/04/2012.

afkomst, levensstijl, beroep, sociale relaties, en politieke of religieuze overtuiging de juiste geloofsbrieven konden voorleggen om te worden opgenomen in het mondaine leven. Door deze restrictie wilden we vermijden dat personen die bijvoorbeeld door hun beroep of faam slechts occasioneel of zijdelings aanwezig waren in het mondaine leven ons onderzoek naar de essentie van dat mondaine uitgaansleven zouden beïnvloeden. Uiteraard zal niet iedereen van adel of uit de hoge burgerij hebben willen deelnemen aan het mondaine leven en zullen minstens enkelen van hen, misschien uit eigen keuze, een meer teruggetrokken leven hebben geleid.

2 INVENTARISATIE VAN DE HAUTE SOCIÉTÉ IN GENT EN OMSTREKEN

We zijn begonnen met de inventarisatie te maken van de adel in Gent en omstreken. Daarom hebben we in eerste instantie de Dubbele Wegwijzer der Stad Gent en der Provincie Oost-Vlaanderen van 1913⁴ geraadpleegd (hierna de Wegwijzer genoemd). Dit werk bevat, naast de inventaris van belangrijke verenigingen zoals hiervoor beschreven, ook een lijst van toenmalige inwoners van de stad met hun woonplaats. Enkel die personen met als beroep fabrikant, koopman, winkelier, bediende, advocaat, bijzondere en eigenaar zijn erin opgenomen. We werden al onmiddellijk met problemen geconfronteerd. Men kan namelijk de adel in deze lijst enkel herkennen aan de titel. Daarenboven mochten we er niet van uitgaan dat de titel steeds correct werd weergegeven. Uit deze adressenlijst hebben we alle namen gehaald die eventueel in aanmerking zouden kunnen komen: namen die beginnen met kleine d, l en v, scharniernamen en namen van bekende adellijke families. In de Wegwijzer staan ook aparte lijsten met advocaten, rechters en consuls en aangezien dat een veel voorkomend beroep was bij de adel hebben we ook hieruit namen geselecteerd. We hebben ook de alleenstaande adellijke “juffrouwen” en weduwen opgenomen omdat het ons interessant leek om na te gaan of we hen ook ergens in het mondaine leven zouden tegenkomen. De weduwen representeren bovendien de status van hun overleden man. De weerhouden namen hebben we gecontroleerd in de *Etat présent de la noblesse belge*⁵ (verder EPN genoemd). De EPN is een collectie werken waarin men een uitgebreide genealogie (plaats en datum van geboorte en overlijden, informatie over huwelijken en professionele activiteit) kan terugvinden van alle Belgische adellijke families.

Er werden ook namen gehaald uit een lijst van voornamelijk adellijke personen die werd gepubliceerd in de Gentse krant *Le Bien Public* van 1913⁶. Daarnaast hebben we de *Annuaire des Châteaux de Belgique*⁷ van 1913 en de *Almanach Royal officiel de Belgique* van 1913⁸ geconsul-

---

⁴ Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaanderen. Gent, Vanderhaeghen, 1913.

⁵ Coomans De Brachene (O.), *Etat présent de la noblesse belge: annuaire de 1984-2002*, Brussel, état present, n.d., s.p.

⁶ "Listes Des Personnes Ayant Adhéré à La Suppression De L'échange De Cartes De Viste Au Nouvel an 1914." *Le Bien Public*, Gent, 27/12/1913.

⁷ *Annuaire des châteaux de Belgique 1913*. Brussel, Baune, n.d., s.p.

⁸ *Almanach royal officiel de Belgique: annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique*. Brussel, Guyot, 1913, s.p.

teerd. Naargelang ons onderzoek vorderde, hebben we onze onderzoekspopulatie regelmatig kunnen aanvullen met namen die we terugvonden in kranten en ledenlijsten of in doodsbrieven en bidprentjes.⁹

Het afbakenen van de *haute bourgeoisie* die occasioneel of frequent participeerde aan het Gentse mondaine leven stelde andere problemen. Wie er toe zou kunnen horen, hebben we maar geleidelijk aan tijdens ons onderzoek kunnen bepalen. We hebben aan het begin van ons onderzoek een aantal personen geselecteerd waarvan we vermoedden dat ze tot de *haute bourgeoisie* behoorden en dat hebben we dan geleidelijk aan getoetst tijdens ons onderzoek. We zijn vertrokken van bepaalde beroepen. Zo hebben we alle consuls, professoren en rechters nagekeken alsook de beheerders van NV's met een minimaal maatschappelijk kapitaal van 300.000 frank. Daarnaast hebben we de leden van het schepencollege, senatoren en volksvertegenwoordigers opgetekend. Personen uit de *haute bourgeoisie* die we aanvankelijk hadden opgenomen, maar die we naderhand niet meer zijn tegengekomen in het mondaine verenigingsleven, hebben we uit onze bestanden geschrapt. Dit hebben we gedaan omdat het afzonderlijk afbakenen van de Gentse *haute bourgeoisie* niet behoorde tot de doelstellingen van deze scriptie.

Voor sommige personen is het gemakkelijk te bepalen welke politieke overtuiging ze aanhielden of genegen waren, namelijk voor bijvoorbeeld politici of kerkelijke dignitarissen. Maar voor het gros van de personen uit onze populatie is een dergelijke afleiding niet evident. We zijn daarom begonnen met het raadplegen van de databank van het Kadoc¹⁰, de ODIS¹¹ databank en de Blauwe Wie is Wie¹². Voor personen die we in deze bronnen niet terugvonden, hebben we via een andere weg soms toch een sterke aanwijzing gekregen welke politieke partij ze verkozen. Bijvoorbeeld van personen die hun naam lieten verschijnen in een lijst van de ultramontane krant *Le Bien Public* kunnen we er redelijkerwijze van uitgaan dat ze katholiek zijn. Omdat we soms slechts indicaties hadden of sterke vermoedens van iemands politieke affiliatie, hebben we twee aparte categorieën in het leven geroepen ('waarschijnlijk katholiek' en 'waarschijnlijk liberaal') om deze waardevolle informatie in ons onderzoek toch bruikbaar te maken.

We moeten hier even halt houden bij enkele beperkingen van de bronnen die we geraadpleegd hebben, specifiek wat betreft de adressen en woonplaatsen. Zo vermeldt de Wegwijzer bijvoorbeeld niet alle personen met hun domicilie: sommigen laten om praktische redenen een bijzonder adres noteren dat niet noodzakelijk hun woonadres is. Anderen willen misschien niet in de lijst opgenomen worden, en nog anderen zijn niet opgenomen omdat bijvoorbeeld hun vader reeds vermeld is. Sommige personen die niet in de Wegwijzer staan, hebben we via ledenlijsten kunnen identificeren maar niet altijd met

---

⁹ NDP VII Doodsbrieven en bidprentjes (5562)

¹⁰ <<http://kadoc.kuleuven.be/nl/index.php>> geraadpleegd op 16/05/2012.

¹¹ <<http://www.odis.be/ned/opc/databankframe.htm>> geraadpleegd op 16/05/2012.

¹² <http://www.liberaalarchief.be/A_B.html> geraadpleegd op 16/05/2012.

een correct of volledig adres. Bovendien waren de adellijke woningen dikwijls grote *hôtels particuliers* met plaats voor meerdere gezinnen, al dan niet van dezelfde familie. Het was dus niet steeds mogelijk om eenduidig te weten of we elke relevante persoon in onze databank aan het juiste adres hebben gekoppeld, en omgekeerd of we alle belangrijke personen woonachtig op één adres in onze tabel van personen hebben opgenomen. Door deze beperkingen moeten we voorzichtig zijn met de interpretatie van de kwantitatieve gegevens die we in diverse tabellen zullen weergeven: deze mogen niet gezien worden als absolute cijfers.

De volledige tabel *Personen* van onze onderzoekspopulatie is toegevoegd in bijlage 1. We hebben getracht om een zo volledig mogelijke inventaris te maken van de adel die rond 1913 in Gent en omstreken woonde. We geloven dat we daarin grotendeels geslaagd zijn, maar we kunnen onmogelijk schrijven dat onze adellijke lijst 100% exhaustief is omdat geen enkele bron die we hebben geraadpleegd volledig was. Voor de *haute bourgeoisie* is de lijst zeker niet volledig zoals we eerder hebben uitgelegd.

3 SELECTIE VAN DE MONDAINE VERENIGINGEN

Voor de selectie van de verenigingen hebben we ons gebaseerd op de Wegwijzer. Dit werk vermeldt alle belangrijke Gentse verenigingen en de namen van hun bestuursleden. Voor elke vereniging hebben we gecontroleerd of deze namen overeenkwamen met de lijst uit onze ‘mondaine’ onderzoekspopulatie (zie hierboven). Enkel als dit voor meer dan één persoon het geval was en er minstens iemand van adel bij was, hebben we de vereniging weerhouden voor ons onderzoek.

Daarna zijn we op zoek gegaan naar ledenlijsten, reglementen en andere documenten van deze verenigingen. Dit bleek moeilijker dan verwacht. Er is geen centrale databank van alle verenigingen van Gent uit deze periode. We moesten ons dus behelpen met gegevens uit openbare archieven zoals deze van de Zwarte Doos, en uit het Fonds Vliegende Bladen. Daarnaast gingen we op zoek naar privé-archieven. Dit was het leukste deel maar vaak werd ons enthousiasme getemperd doordat verenigingen niet meer lijken te bestaan of doordat we hun huidig adres niet konden terugvinden (zoals bijvoorbeeld de Sint-Sebastiaans gilde). Bovendien beschikken niet alle nog bestaande verenigingen over volledige archieven. Een andere tegenvaller was dan weer dat we soms gewoon geen toegang kregen tot de archieven. Toch hebben we enkele geestdriftige mensen ontmoet die graag hun medewerking verleenden en ons inzage hebben gegeven tot documenten om ons zo een levendige blik te gunnen op het mondaine verenigingsleven van toen.

Eenmaal we de ledenlijst te pakken hadden, hebben we nog een uitzondering gemaakt voor het volgende. Verenigingen waarbij leden van onze onderzoeksgroep wel in het bestuur zetelden maar niet zelf lid waren van de vereniging hebben we niet als mondaine vereniging beschouwd. Zo hebben we willen vermijden dat louter eerbetoon of *pro-forma* benoemingen een invloed zouden gehad hebben op ons onderzoek. Een volledige tabel van

de verenigingen die we op bovenstaande manier hebben onderzocht, is in bijlage 2 toegevoegd.

4 AFBAKENING IN DE TIJD

We zijn vertrokken van 1913 het jaar van de Wereldtentoonstelling in Gent, het hoogfeest voor de Gentse *Beau Monde*. 1913 is ook een symbolisch jaar: het luidt het einde van de lange negentiende eeuw in en maakte een einde aan een periode van hoogconjunctuur in Gent. We hebben in eerste instantie bronnen gebruikt uit 1913. Als we geen bronnen uit 1913 konden terugvinden hebben we oudere bronnen gebruikt, maar dan zijn we toch zo dicht mogelijk bij dit jaartal gebleven. Zo was het bijvoorbeeld niet mogelijk om een ledenlijst terug te vinden van de *Cercle Equestre* van 1913 en hebben we ons beholpen met een lijst uit 1906.

5 GEOGRAFISCHE AFBAKENING

We hebben ons niet beperkt tot inwoners van Gent zelf omdat we ervan uitgaan dat inwoners van de randgemeenten ook afhankelijk waren van het Gentse verenigings- en uitgaansleven. Ledeberg, Sint-Amandsberg en Gentbrugge behoorden toen bestuurlijk niet tot Gent, maar maakten wel al deel uit van de Gentse urbanisatie. Daarnaast kunnen ook personen uit de andere verder gelegen randgemeenten een rol gespeeld hebben in het Gentse mondaine leven. Personen uit de onderzoeksgroep die op minder dan 20 km van Gent centrum woonden, hebben we ondergebracht in de categorie 'Gent en omstreken'. We hebben ook voor alle personen nagegaan of ze een buitenverblijf hadden en waar het gelegen was.

6 VERWERKING VAN DE GEGEVENS

Om de gegevens te kunnen invoeren en te verwerken, ontwierpen we een databank in Microsoft Access. In deze databank werd een tabel en bijbehorend formulier *Personen* gecreëerd. Per persoon werd in het Accesformulier een fiche ingevuld. Een voorbeeld van deze fiche kan u zien op afbeelding 1. In het *identificatiekader* wordt links bovenaan een unieke sleutel automatisch gegenereerd door Access. In dit kader kan men de naam van de persoon, de voornaam, het geslacht en het jaar van geboorte en overlijden invullen. Daarnaast kan men de naam van de eventuele echtgenote(s) invullen. We hebben ervoor gekozen de weduwen of douairières op te nemen onder de naam van de overleden echtgenoot, zoals toentertijd gebruikelijk was.

In het *adelkader* kunnen we in het veld *Code adel* de volgende mogelijkheden invullen:

- 0: niet van adel
- 1: zeker van adel
- 2: niet zeker of ze van adel zijn
- 3: geadeld na 1913
- 4: niet geadeld, maar de echtgenote wel

5: buitenlandse adel

Als de naam van de persoon uit onze selectielijst voorkomt in de EPN dan kreeg deze persoon de code 1 (*zeker van adel*). Personen van wie de naam wel in de EPN voorkomt maar die we niet eenduidig konden identificeren (bijvoorbeeld omdat hun voornaam afgekort is tot een initiaal) kregen de code 2 (*niet zeker*). Personen van wie we teruggevonden hebben dat ze na 1913 geadeld werden, kregen een aparte code: 3 (*geadeld na 1913*). Code 4 is voor personen van wie we zeker weten dat ze niet van adel waren, maar de echtgenote wel. Code 5 is voor de buitenlandse adel. Tenslotte kregen personen die belangrijk waren voor ons onderzoek maar niet tot de adel behoorden de code 0 (*zeker niet van adel*). Naast de *Code adel* kan men in het kader ook de adellijke titel invullen. Men kan daarbij aanvinken of de familie terug te vinden is in de *High Life de Belgique*¹³ en of de familie behoort tot de oude Gentse adel.

In het *wonenkader* vindt men het adres terug en gegevens over eventuele buitenverblijven. In de velden 'begin adres' en 'einde adres' geeft men aan wanneer men voor het eerst of voor het laatst een melding vindt van het adres. We kunnen ook aanvinken of de leden in Gent en omstreken woonden.

Tenslotte kan men in het *loopbaankader* gegevens invullen over het beroep, de loopbaan, de politieke strekking en de politieke carrière.

Vereniging	Functie	Aanvangsjaar	Eindjaar	Echtgenote	Opmerking
WTT-congres historie	deelnemer	1913	1913	☐	
Amis du Musée de Gand	stichtend lid			☐	
WTT-congres historie	deelnemer	1913	1913	☒	
Taal-congres WTT				☐	
Fancy Fair				☒	
Yacht Club de Gand et Motorboat Club des Flandres	lid		1913	☐	

Afbeelding 1: Microsoft Access formulier Personen

Om de data van de verenigingen in te voeren, hebben we het formulier *Verenigingen* ontworpen. In dit formulier kan men twee tabellen invullen die aan elkaar gelinkt zijn. In de tabel *Verenigingen* kunnen de gegevens van de vereniging ingevuld worden; in de tabel *Link*

¹³ *High Life de Belgique*. Brussel, Geeraerts (M.), 1913, s.p.

kunnen we de namen van de leden invullen. Deze namen moeten uit de tabel *Personen* gehaald worden. Zo creëren we via de tabel *Link* een *many-to-many* relatie tussen de tabellen *Personen* en *Verenigingen*: een persoon kan lid zijn van verschillende vereniging, en een vereniging heeft meerdere personen als lid.

Een voorbeeld van de fiche *Verenigingen* kan u zien op afbeelding 2. Links bovenaan wordt automatisch een unieke sleutel gegenereerd door Access. Daaronder kan men de naam, het adres en de datum van de oprichting invullen. In het subformulier kan men de naam van de leden selecteren uit de tabel *Personen*, en vult men de informatie in over hun functie binnen de vereniging en over de periode van hun lidmaatschap. Tenslotte kan men aanvinken of de echtgenote lid was. Omgekeerd kan men ook in het formulier voor de personen telkens selecteren van welke vereniging iemand lid was.

Persoon	Functie	Aanvangsjaar	Einjaar	Echtgenote	Opmerking
Ackere (van), Constant	membre temporaire	1908	1913	☐	is in 1913 membre temporaire voor
Baré de Comogne (de), Georges	membre effectif	1909		☐	
Baré de Comogne (de), Hermann	membre effectif		1913	☐	
Baré de Comogne (de), Wallerand	membre effectif	1902	1913	☐	
Bauwens, Arthur	membre effectif	1902		☐	?
Bauwens, Edmond	membre effectif	1902		☐	?
Bauwens, Georges	membre effectif	1902	1913	☐	
Bay (de), Joseph	membre effectif	1902	1913	☐	
Behagiel, Gaston	membre effectif	1902	1913	☐	
Behault (de), Adrien	membre effectif	1908	1913	☐	
Behault (de), Arthur	membre effectif	1902	1913	☐	
Behault (de), Charles	membre effectif	1908	1913	☐	

Afbeelding 2: Microsoft Access formulier *Verenigingen*

DEEL II: DE GENTSE ADEL AAN HET BEGIN VAN DE 20STE EEUW

INLEIDING

Om de adel te kunnen situeren in Gent bespreken we samengevat de politieke en socio-economische situatie van Gent aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. We geven ook een kort overzicht van de verschillende urbanisatiefases tijdens deze periode.

Vervolgens zullen we in dit hoofdstuk antwoorden op de vraag wie in 1913 tot de Gentse adel behoorde. Daarvoor onderzoeken we eerst wie tussen 1900 en 1913 in Gent en omstreken woonde. We doen dit door de Wegwijzer, de Almanach Royal van 1913, diverse ledenlijsten, doodsbriefen en de EPN uit te pluizen en te noteren op welke adellijke namen een woning in die regio geregistreerd was. Bijna altijd zijn dit mannen. We hebben ook de douairières (de adellijke weduwen) en de alleenstaande adellijke vrouwen opgenomen. We hebben geen gegevens verzameld over de gezinsomvang, enerzijds door de beperkte reikwijdte van ons onderzoek en anderzijds omdat de verwerking van deze data ons te ver zou leiden.

Binnen de adel is het al dan niet hebben van een adellijke titel een belangrijk onderscheid. Ook in het licht van onze studie van het mondaine leven willen we zeker met deze differentiatie rekening houden. Daarom geven we voor onze groep Gentse adel in detail weer welke titels frequent of weinig voorkomen. We stellen ons immers de vraag in hoeverre Gent meer hoog of laag getitelde adel telde in 1913. De hiërarchie binnen de Gentse adel spitten we nog verder uit door na te gaan wie uit onze studiegroep tot de *High Life de Belgique* behoorde. Dit is een jaarboek uitgegeven sinds 1880 waarin een selecte groep binnen de adel en hoge burgerij is opgenomen. In 1913 was de uitgever M. Geeraerts, die ook secretaris was van de *Concert Noble* in Brussel. In het jaarboek staan de adressen en telefoonnummers van de families met de hoogste faam in de Belgische *haute société*.¹⁴

We vragen ons af of de Gentse adel in die periode gekenmerkt was door een segregatie tussen de oude en de nieuwe adel, onder andere in het mondaine leven maar misschien ook in de huwelijkspatronen en in de straten of wijken waar ze woonden. Bij gebrek aan een compleet referentiewerk hierover hebben we ons moeten behelpen met het werk *Le Nobiliare de Gand* van Van Hoorebeke en met de thesis van Valerie Gheysens. Met deze werken konden we toch het merendeel van de oude Gentse adellijke families traceren.

In onze zoektocht naar wie nu wel en wie niet tot de adel behoorde, botsten we dikwijls op eigenaardigheden. Het lijkt ons interessant om een stukje te wijden aan de misbruiken van adellijke titels of onterechte toe-eigening van naamkenmerken, want ook deze usurpaties kunnen een rol gespeeld hebben in wie geaccepteerd of besproken werd in het Gentse mondaine leven.

---

¹⁴ *High Life de Belgique*. Brussel, Geeraerts (M.), 1913, s.p.

De bepaling van de beroepen van de Gentse adel is een moeilijke kwestie. De EPN vermeldt vaak meer dan één beroep per persoon. Wij hebben ervoor geopteerd om enkel dat beroep te noteren dat destijds die persoon de gelegenheid gaf (bijvoorbeeld door vermeldingen in ledenlijsten) een professioneel beeld van zichzelf op te hangen. We hebben zo geprobeerd na te gaan via welke eervolle beroepsbenamingen de Gentse adel zichzelf wou representeren aan de buitenwereld.

Zoals het beroep voor de sociale status van de adellijke man een belangrijke rol speelt, zal ook zijn keuze met welke familie hij huwelijksbanden aanknoopt zijn maatschappelijke positie bepalen. Daarom proberen we met cijfers te illustreren of de adel exclusief met iemand van adel trouwt.

We onderzoeken in onze adellijke groep ook de spreiding in leeftijdscategorieën. We zullen ook een gooi doen naar hun politieke of religieuze gezindheid om te zien hoe de verzuiling die zich in de 19de eeuw in Gent aftekent zijn eventuele weerslag kent op deze sociale elite.

Een belangrijk deel van ons onderzoekswerk is het in kaart brengen van waar de Gentse adel toen woonde. In welke straten woonden veel adellijke families? Zijn er wijken waar ze liever wonen en andere die ze mijden? Bestaan er verschillen tussen de oude Gentse adel en de nieuwe adel? We vergelijken ook onze adellijke groep met de woonlocaties van bijvoorbeeld professoren, diplomaten en ondernemers. Hebben de grootse en veelal chique urbanisatieprojecten ervoor gezorgd dat de adel op andere plekken in en om de stad wilde wonen? Tenslotte kan een studie van de woonpatronen van de adel niet volledig zijn zonder ook hun buitenverblijven te lokaliseren.

I SOCIO-ECONOMISCHE, POLITIEKE EN STEDENBOUWKUNDIGE SCHETS VAN GENT

Aan het einde van de negentiende eeuw klom de Gentse economie langzaam uit een dal. Door de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) werd er geen katoen meer geleverd en door speculatie waren de prijzen van de grondstoffen onbetaalbaar geworden. Net zoals de rest van België duikelde de Gentse industrie vanaf 1873 in een recessie. De Gentse textielnijverheid schakelde uit noodzaak over op de verwerking van vlas. De bedrijven voerden een verticale herstructurering in: het weven, spinnen en bedrukken van katoen en vlas gebeurde in één bedrijf. Hierdoor en door de introductie van nieuwe technologieën begon de textielindustrie terug te bloeien. Tegelijkertijd was er ook een sterke ontwikkeling van Gentse machineconstructeurs die een belangrijke rol gingen spelen op de internationale markt en werden familiebedrijven stilaan vervangen door NV's. Door de uitbreiding van de zeehaven, betere infrastructuur en treinverbindingen kon Gent uitgroeien tot een internationale handelsstad aan het begin van de twintigste eeuw.¹⁵

Rond de eeuwwisseling werd de top van de economische piramide bezet door een kleine groep van personen wiens inkomens soms duizendmaal hoger lagen dan die van een

---

¹⁵ Decavele (J.), (ed.), *Gent, apologie van een rebelse stad*. Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, pp. 167-171.

arbeider. Ze scheidten zich doelbewust af van de andere lagen van de burgerij, onder andere door zich in te huwen in de adel.¹⁶ Volgens Paul Janssens maakte de adel in 1913 deel uit van de toonaangevende Franstalige elite. De tegenstelling binnen deze elite was niet van culturele aard maar eerder politiek-economisch. Er was toen nog een duidelijk onderscheid tussen adel en bourgeoisie. Men neemt aan dat de adel katholiek, rentenier en landeigenaar was. De 'liberale' burgerij oefende een 'beroep' uit en hun fortuin bestond vooral uit financiële of industriële aandelen. Ook al woonden beide groepen vaak in dezelfde wijken, toch gingen ze weinig met elkaar om. De adel huwde niet uitsluitend meer met de adel maar toch het liefst met iemand van hetzelfde milieu.¹⁷

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw tot 1921 werd Gent bestuurd door 3 opeenvolgende liberale burgemeesters: graaf Charles de Kerchove de Denterghem (1857-1881) opgevolgd door zijn schoonzoon Hippolyte Lippens (1882-1895) en door Emile Braun (1895-1921). Volgens Herman Balthazar stond ingenieur Emile Braun in tegenstelling tot zijn twee voorgangers die de *haute bourgeoisie* vertegenwoordigden, eerder voor een sociologisch veel bredere en meer technocratisch gerichte burgerij.¹⁸ De verdeling van de zetels in de Gentse gemeenteraad lag gedurende onze onderzoeksperiode voor de drie partijen (liberalen, katholieken en socialisten) dicht bij elkaar. In 1908 nam de burgemeester en de liberale schepenen ontslag na onenigheid over soepbedeling en werd de katholiek Siffer gedurende een periode waarnemend burgemeester.¹⁹

In Gent had zich een sterke socialistische beweging ontwikkeld die opvallend genoeg zelf een machtig economisch imperium opbouwde en rond 1913 zelfs een eigen bank bezat en verschillende grote textielfabrieken.²⁰ Na het bekomen van het algemeen meervoudig kiesrecht in 1893 bleven de socialisten zich inzetten voor de strijd voor het algemeen enkelvoudig kiesrecht. In 1908 traden de socialisten samen met de katholieken in het overgangscollege en in 1911 vormden ze met de liberalen het eerste grote antiklerikaal kartel.

De grote kloof tussen klerikalen en anti-kerkhalen in Gent was echter al aan de gang sinds het ontstaan van België in 1830. De tegenstellingen tussen de twee kampen werden nog vergroot door de ultraconservatieve, ultramontaanse ideeën van de Kerk en gaf aanleiding tot conflicten tussen liberalen en katholieken.

---

¹⁶ Witte (E.), Craeybeckx (J.) en Meynen (A.), *Politieke Geschiedenis Van België. Van 1830 tot heden*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, p. 110.

¹⁷ Janssens (P.), *L'évolution des valeurs familiales au sein de la noblesse belge au XXe siècle. (Nobility in Europe during the 20th Century: Memories, Loyalties and Advantages in Context)*. Firenze, European University Institute, 2009, 9 p.

¹⁸ Decavele (J.) (ed.), *Gent, apologie van een rebelse stad*. 1989, p. 167.

¹⁹ *Het Kramersplein*: nieuwsbrief liberaal archief, nr 13. 3 oktober 2008.

<http://www.liberaalarchief.be/nieuwsbrief13_archief.html> geraadpleegd op: 25/04/2012.

²⁰ Decavele (J.) (ed.), *Gent, apologie van een rebelse stad*. 1989, p. 168.

Het Frans was de taal van de hoge burgerij en van de lagere burgerij die hen daarin volgde, wat leidde tot grote problemen in relatie met de 'gewone' bevolking. In deze periode zal de Vlaamse Beweging niet doorbreken.

Het is tegen de achtergrond van deze drie grote tegenstrijdigheden: rijke burgerij tegen proletariaat, klerikalen tegen antiklerikalen en Franstaligen tegen Nederlandstaligen dat we onze onderzoekspopulatie zullen bestuderen.

In de 19^e eeuw kenden in heel West-Europa zowat alle belangrijke steden een saneringsgolf.²¹ Dit was het gevolg van een lange ontwikkeling die begon met het ontstaan van de natiestaten met daaraan gekoppeld het nationale zelfvertrouwen en optimisme, het ontstaan van het liberalisme en de opkomst van de bourgeoisie.²²

De infrastructurele veranderingen in Gent gebeurden in vier golven. De 1^e golf kwam er onder de liberale burgemeester Jozef van Crombrughe die de modernisering van Gent op gang zou trekken met het creëren van het Zuidstation in 1837.²³

De 2^e golf van vernieuwing vond zijn oorsprong in de afschaffing van de octrooien in 1860. Dit zorgde ervoor dat de 9 poorten en de stadsomwalling rondom Gent afgebroken werden en dat men de arbeiderswijken kon gaan saneren door nieuwe arbeiderswoningen te bouwen buiten de stad. Het idee van het saneren van arbeiderswijken en het aanleggen van grote boulevards kwam overgewaaid vanuit het Parijs van baron Haussmann en werd overgenomen door de Gentse liberale burgemeesters. Naast de sanering van de verkrotte stadswijken leverde Gent ook veel inspanningen om van de stad een kunstwerk te maken. De elite van Gent was bezorgd om de uitstraling van zijn bakermat en zette zich in om dat imago op te krikken. In de plaats van de oude stadsmuren verschenen brede lanen die voor een vlotte verbinding en de nodige uitstraling zorgden.²⁴ De 3^e golf was onder het bewind van burgemeester Hippolyte Lippens. Het is tijdens zijn ambtstermijn dat het Zollikofer-DeVigne plan in werking trad. Van aan het Zuid tot aan het Sint-Baafskathedraal werd er een goede verbinding gecreëerd. Daarnaast werd ook nog een deel van de Nederschelde (de Reep) overwelfd.

De 4^e golf kwam er onder diens opvolger, Emile Braun, die de trend verder zou trekken tot aan de Korenmarkt. Met behulp van de commissies van Werken, Financiën en Schone Kunsten nam Braun het heft in handen om zijn ideeën te kunnen realiseren.²⁵ Hij zorgde ervoor dat de grote monumenten in de stadskuip vrij kwamen te staan en creëerde het Sint-Pietersstation en nieuwe wijken zoals het Miljoenenkwartier. De vele urbanistische veranderingen culmineerden in grootse Wereldtentoonstelling van 1913.

---

²¹ Capiteyn (A.), *Gent in weelde herboren: wereldtentoonstelling 1913*. Gent, Stadsarchief, 1988, p. 16.

²² Palmer (R. R.), Colton (J.) en Kramer (L.), *A history of the modern world*. New York, McGraw-Hill, 2007, pp. 476-477.

²³ Capiteyn (A.), *Gent in weelde herboren: wereldtentoonstelling 1913*. 1988, p. 16.

²⁴ *Ibidem*, p. 13.

²⁵ *Ibidem*, pp. 16-18.

2 DE GENTSE ADEL BINNEN ONZE ONDERZOEKSGROEP

In onze databank van het Gents mondaine leven hebben we 871 personen opgenomen die in Gent en omstreken woonden. Bijna de helft van deze personen (421) hebben we kunnen identificeren via de EPN en daarvan weten we dus zeker dat ze van adel zijn (zie tabel II.1). Van 52 overige personen kunnen we dat niet met zekerheid afleiden (bijvoorbeeld doordat we enkel de initialen van hun voornaam kennen) of laat hun adellijke status ons niet toe om deze personen als echte ‘Gentse adel van 1913’ te kwalificeren: ze zijn van buitenlandse adel (2), ze zijn slechts na 1913 in de adelstand verheven (13) of enkel hun vrouw is van adel (17). In het vervolg van dit hoofdstuk zullen we verder uitsluitend de 421 voornoemde adellijke personen uit Gent en omstreken onderzoeken.

tabel II.1: kwalificatie van de adellijke status van onze onderzoeksgroep uit Gent en omstreken

adellijke kwalificatie	aantal		vermeld in <i>High Life de Belgique</i>	
niet van adel	398	46 %	3	-
zeker van adel	421	48 %	145	35 %
niet zeker	20	2 %	2	10 %
geadeld na 1913	13	2 %	2	15 %
niet geadeld, echtgenote wel	17	2 %	7	41 %
buitenlandse adel	2	-	1	50 %
totaal	871		160	

Om onze onderzoeksgroep verder te kwalificeren en te situeren hebben we ook de *Highlife de Belgique* uit 1913 geraadpleegd. In de rechterkolom van tabel II.1 hebben we genoteerd hoeveel personen uit onze onderzoeksgroep vermeld worden in deze *High Life de Belgique* van 1913. Uit deze cijfers blijkt onmiddellijk dat de *High Life* bijna uitsluitend gericht is op de adel: slechts 3 personen uit onze groep die zeker niet van adel zijn, worden erin vermeld. Daarnaast is het opvallend dat, tenminste voor onze ‘Gentse’ groep, een man die huwt met een adellijke vrouw relatief veel kans maakt om in de adellijke kring te worden opgenomen: 7 van de 17 personen uit onze groep kennen deze voorkeursbehandeling. Maar het belang van de vergelijking tussen onze groep en de *High Life* zit ontegensprekelijk in het feit dat één derde (nl. 145 personen) van de 421 ‘Gentse’ adellijke personen ingeschreven waren in de exclusieve *High Life de Belgique* van 1913. We kunnen er voorzichtig uit afleiden dat de Gentse adel niet echt voltallig vertegenwoordigd was in de *crème de la crème* of adellijke topfamilies van België.

Van ongeveer driekwart van deze groep (297 personen) kennen we hun leeftijd op 1 januari 1913. Deze leeftijd hebben we in tabel II.2 onderverdeeld in vier categorieën. Uit deze spreiding stellen we vast dat de jongste leeftijdscategorie misschien ondervertegenwoordigd is (nog geen 10%). Gedeeltelijk is dat te verklaren door een artefact van onze dataverzameling. In de Wegwijzer wordt namelijk per huisadres dikwijls slechts één adellijke

persoon (meestal het gezinshoofd) vermeld terwijl op dat adres ook nog jongvolwassen adellijke familieleden leefden. Deze jonge mensen hebben we dus niet kunnen meetellen.

tabel II.2 : leeftijdscategorieën van onze adellijke onderzoeksgroep

leeftijdscategorie	aantal	
18-28	40	9%
29-39	85	20%
40-60	114	27%
60+	58	14%
leeftijd niet gekend	124	30%
totaal	421	100%

Onze adellijke onderzoeksgroep bestaat ook uit vrouwen. Zo hebben we 15 alleenstaande vrouwen ('juffrouwen') geteld en 63 weduwen (althans 'weduwe' in de betekenis dat ze voor of tijdens onze onderzoeksperiode 1900-1913 hun echtgenoot hebben verloren).

2.1 ADELLIJKE TITELS

Van de 421 personen die tot de adel behoorden en in Gent en omstreken woonden tussen 1900 en 1913 hadden 1/3de een adellijke titel (zie tabel II.3) De hoogste adellijke titels zijn nauwelijks vertegenwoordigd: we vinden 3 markiezen terug en geen hertogen noch prinsen. Misschien had de Gentse regio in die tijd voor adellijke kringen een eerder provincialistisch karakter. We hebben geen vergelijkingspunt met andere Belgische of Europese steden gevonden om onze gegevens wat betreft adellijke betiteling duidelijker te kunnen kwalificeren.

Wanneer we onze gegevens in verband met adellijke betiteling vergelijken met de vermelding in de *High Life de Belgique* (de 2 rechterkolommen in tabel II.3) dan lijkt een adellijke titel een positieve rol te spelen om in deze canon van de *haute société* opgenomen te worden: bijna de helft van de getitelde adel (48%) wordt vermeld terwijl dit voor de ongetitelde adel voor bijna 1/3de geldt (28 %).

tabel II.3 : frequentie van adellijke titels

adellijke betiteling	aantal		vermeld in <i>High Life de Belgique</i>	
getitelde adel	135	32%	65	48 %
- baron/barones	68	16%	-	-
- ridder	28	7%	-	-
- graaf/gravin	26	6%	-	-
- burggraaf	10	2%	-	-
- markies	3	1%	-	-
ongetitelde adel	286	68%	80	28 %
totaal	421	100%	145 (34%)	

2.2 OUDE VS. NIEUWE ADEL

Om na te gaan wie uit onze lijst tot de oude Gentse adellijke families behoorde, hebben we het genealogische werk *Le Nobiliaire de Gand*²⁶ van Van Hoorebeke en de thesis van Valerie Gheysens²⁷ bekeken. Van Hoorebeke bespreekt een aantal adellijke families vanaf hun oorsprong tot uiterlijk 1850. Uit deze beide werken, die misschien niet volledig zijn, kunnen we toch een gedeeltelijk beeld krijgen over welke adellijke families reeds in de 18de eeuw in Gent leefden. Wij hebben de volgende voor 1913 relevante lijst opgesteld van families die in Gent verankerd waren:

- della Faille d’Huysse
- Dons de Lovendeghem
- le Fevere de ten Hoven
- van der Bruggen
- de Ghellinck met de takken d’Elseghem, d’Elseghem Vaernewyck en de Walle
- de Giey
- Kerchove met de takken d’Ousselghem
- Kervyn met de takken de Volkaersbeke, d’Oudt Mooreghem, de Meerendré
- Morel de Westgaver
- Piers de Raveschoot
- Rooman d’Ertbuer
- de Ghellinck de Walle
- Hoobrouck de ten Hulle
- de Nieulant et de Pottelsberghe
- Pycke de Peteghem
- Pycke de ter Aerden

Door de namen in bovenstaande lijst op te sporen in onze databank hebben we vastgesteld dat minstens 20% van onze adellijke onderzoeksgroep (of 87 van de 421 personen) de oude Gentse adel van 1913 representeert.

2.3 USURPATIE

Het is interessant om te vermelden dat een aantal oude Gentse adellijke families in 1883 werden veroordeeld voor usurpatie. In het archief van Napoleon de Pauw²⁸ vinden we enkele oude krantenknipsels terug over deze ‘Zaak van de Edelen’. In tabel II.4 ziet men de namen van enkele van de veroordeelden met in de tweede kolom het onrechtmatig gebruik waarvoor ze veroordeeld werden. In de meeste gevallen ging het over onrechtmatig gebruik

---

²⁶ Van Hoorebeke (G). *Le nobiliaire de Gand, ou fragments généalogiques de quelques familles nobles qui ont résidé ou qui résident encore en cette ville*. Gent, Vander Schelden, 1849, s.p.

²⁷ Gheysens (V.), *De demografische transitie bij de Gentse adel 1700-2008*, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2009, pp. 9-10.

²⁸ NPD/3139 La Flandre Liberale, Gent

van toevoegingen. Théophile Morel geeft bijvoorbeeld op het proces toe dat de toevoeging de Westgaver niet op zijn geboorte-uittreksel staat maar dat zijn familie het al heel lang gebruikt. Sommigen van hen zullen het misbruik na hun veroordeling officieel laten in orde brengen. Zo lezen we in het Wapenboek dat voor de familie Morel de toevoeging de Westgaver in 1885 gebeurde. We hebben niet onderzocht of alle families de onrechtmatigheden wettelijk hebben rechtgezet. Maar we kunnen veronderstellen van wel aangezien we de veroordeelde adellijke families in de bronnen van 1913 terugvinden mét de toevoegingen.

Anderen maakten ten onrechte gebruik van een titel. De familie Casier zal pas in 1922 officieel de titel van baron krijgen. De familie de Hemptinne gebruikte onterecht de titel van pauselijke graaf die niet was erkend in België.

Het past niet in het kader van ons onderzoek om dieper in te gaan op deze interessante materie, maar we zijn toch geïntrigeerd waarom net in 1883 deze misbruiken aan de kaak werden gesteld. Misschien had het te maken met het politieke klimaat. Tijdens de liberale regering van 1878 onder leiding van Frère-Orban, waarvan alle leden vrijmetselaar waren, barstte de schoolstrijd in alle hevigheid los en in 1880 verbrak de liberale regering de diplomatieke betrekkingen met het Vaticaan. Uit de namen in tabel II.4 leiden we af dat vooral katholieke (ultramontaanse) edellieden gevisieerd werden. En in een krantenknipsel uit die tijd lezen we: “Porter un titre auquel on n’a pas droit devrait être défendu même à un calottin”.²⁹ In dit verband kunnen we ook Guillaume Verspeyen vermelden die steevast in publicaties graaf werd genoemd. Verspeyen was door Leo XIII benoemd tot Paltsgraaf van het Lateraanse paleis of in een meer officieuze term tot Romeinse graaf.³⁰ ‘Graaf’ Verspeyen was hoofdredacteur van de ultramontaanse krant *Le Bien Public* en was trots op zijn pauselijke titel.

---

²⁹ NDP/3133 nota’s en aantekeningen over de adel en het proces der would-be edelen. En NPD/3139 La Flandre Liberale, Gent

³⁰ Martens (A.), *Graaf Verspeyen*. 1913. <<http://users.skynet.be/ovo/GraafVerspeyen.html>> geraadpleegd op: 25/04/2012.

tabel II. 4: Gentse adel in 1893 veroordeeld voor usurpatie

naam	onrechtmatig gebruik
Kervyn, Daniel	de Meerendré
Morel, Théophile	de Westgaver
Morel, Albert	de Westgaver
van Tieghem, Jean	de ten Berghe
Pottelsberghe	de la Potterie
Janssens, Léon	de Bisthoven
de Hemptinne, Joseph	graaf (eigenlijk pauselijke graaf)
de Hemptinne, Jean	graaf
de Hemptinne, Paul	graaf
de Hemptinne, Joseph	graaf
Bauwens, Edmond	de Cleembergge
Stas, Laurent	de Richelle
le Fevere, Irénée	de ten Hove
Casier, Amand	baron
Casier, Victor	baron
della Faille, Gustave	d'Huysse
Sejournet	de Rameignies
Vervier	de Vervier
de Ghellinck, Marcel	de Walle
Dons	de Lovendeghem

2.4 BEROEP

Voor 56 van de 421 personen van adel hebben we in geen van onze bronnen (Wegwijzer, EPN, ledenlijsten enz.) hun beroep kunnen achterhalen (14% 'onbekend' in tabel II.5). Bij sommige personen en/of bronnen werden verschillende beroepen vermeld. We hebben dan systematisch enkel het eerst vernoemde beroep weerhouden: we waren geïnteresseerd in hoe de personen zichzelf in de eerste plaats gerepresenteerd wensten te zien. We zijn een 25-tal beroepsomschrijvingen tegengekomen, waarvan velen slechts één of enkele keren voorkwamen. Deze laatste beroepen die dus niet meer dan 1% voorkomen, hebben we gegroepeerd in de categorie 'overige' (samen maken ze 9% van de groep uit). Er lijken uiteindelijk procentueel slechts 3 belangrijke beroepsgroepen van tel te zijn bij onze Gentse adellijken, nl. dat van 'eigenaar' (42%), een juridisch beroep zoals advocaat of magistraat (11%), of 'nijveraar' (7%). In 18% van de gevallen werd als beroepsomschrijving de algemene bewoording 'bijzondere' gebruikt. Deze terminologie is afkomstig van de Wegwijzer, en de betekenis ervan hebben we niet kunnen terugvinden. We merken op dat iets meer dan de helft (eigenaars & onbekend) op het eerste zicht geen beroep hadden.

tabel II.5: beroepen aan de hand waarvan de Gentse adel zichzelf omschreef

BEROEP	aantal	
eigenaars	176	42%
bijzondere	74	18%
advocaat / jurist	47	11%
nijveraar	29	7%
overige ³¹	37	9%
onbekend	58	14%
totaal	421	100%

tabel II.5: beroepen aan de hand waarvan de Gentse adel zichzelf omschreef vergeleken met niet-adel

beroep	zeker van adel		niet zeker of niet van adel	
eigenaars	176	42%	42	9 %
bijzondere	74	18%	30	7 %
advocaat / jurist/notaris	47	11%	59	13 %
nijveraar	29	7%	114	25 %
overige	37	9%	187	42 %
onbekend	58	14%	18	4 %
totaal	421	100%	450	100 %

2.5 HUWELIJKEN

Een opvallende vaststelling in tabel II.6 is dat van de 421 personen van adel in Gent en omstreken volgens de EPN meer dan 80% ooit (dus voor of na 1913) getrouwd was. We hebben geen voor de hand liggende verklaring gevonden voor dit hoge aantal huwelijken.

tabel II.6 : huwelijksgraad binnen de Gentse adel rond 1913

burgerlijke staat	aantal	
ongehuwd	74	18%
gehuwd	347	82%
totaal	421	100%

We stellen ook vast (zie tabel II.7) dat de adel in Gent en omstreken hoegenaamd niet uitsluitend binnen de adel trouwt: een grote groep (46%) kiest zijn echtgenote buiten adellijke kringen. Bij de betitelde adel zien we deze tendens veel minder (slechts 37% huwt met een niet-adellijke vrouw).

³¹ overige beroepen: archivaris, bankier, bediende, burgemeester, hoogleraar, ingenieur, notaris, diplomaat, consul, erekannunik, pastoor, kapitein, kolonel, luitenant, provinciegouverneur, verzekeraar.

tabel II.7: mate waarin er binnen de adel wordt gehuwd

huwelijken	echtgenote van adel	echtgenote niet van adel
getitelde adel	63%	37%
niet getitelde adel	49%	51%
totaal	54%	46%

We hebben specifiek willen nagaan of de Gentse adel bij voorkeur met adel uit de eigen regio huwde. Hiervoor hebben we eerst 154 unieke familienamen geïdentificeerd uit ons bestand van 421 adellijke personen. Uit dat bestand van die 421 personen hebben we ook de 349 huwelijkspartners bij naam geïdentificeerd. We stellen dan vast dat we 75 van de 154 familienamen (ongeveer de helft dus) voorkomen in de lijst van huwelijkspartners. We kunnen onze conclusie als volgt verwoorden: de helft van de Gentse adellijke families hadden met elkaar een rechtstreekse huwelijksband. Dit wijst op een hechte sociale cohesie binnen deze elite, welke zich mogelijks kan vertalen in een gezamenlijk lidmaatschap aan dezelfde verenigingen en een gedeelde religieuze overtuiging en politieke gezindheid.

2.6 POLITIEKE VOORKEUR

tabel II.8: politieke voorkeur binnen onze onderzoeksgroep

politieke voorkeur	zeker van adel		niet zeker of niet van adel	
onbekend	214	51 %	247	55 %
katholiek	87	42 %	16	5 %
waarschijnlijk katholiek	90		6	
liberaal	14	7 %	81	39,5 %
waarschijnlijk liberaal	16		97	
(radico-) socialist	0	0 %	3	0,5 %
totaal	421	100 %	450	100 %

Wat betreft de politieke oriëntatie van de adel in Gent en omstreken aan het begin van de 20ste eeuw kunnen we kort zijn: voor deze personen waarvan we de gezindheid minstens onrechtstreeks konden afleiden (208 personen van de 421) lijkt meer dan 80% (of 178 personen) katholiek te zijn. Uit nieuwsgierigheid, eerder dan om te willen vergelijken met 'de rest van de bevolking', hebben we ook de politieke gezindheid in kaart gebracht voor de leden uit onze *mondaine* onderzoeksgroep die niet van adel zijn (kolom 2 in tabel II.8). Niet al te verrassend (we hebben tenslotte veel personen gerekruteerd die beheerder waren van een vennootschap) stellen we een quasi tegengesteld politiek profiel vast: het overgrote deel is liberaal (178 van 203 personen waarvan we de voorkeur kunnen inschatten).

Tabel II.8 leert ons nog dat 30 adellijke personen 'eerder liberaal' waren. Van deze kleine groep hebben we de beroepen opgespoord (tabel II.9) om te zien of hun liberale gezindheid misschien te verklaren is vanuit de eventuele vrije beroepen die ze zouden uitoefenen. De

cijfers laten ons echter niet toe, mede door de kleine aantallen, om deze veronderstelling te bevestigen. Grote adellijke liberale families in die periode waren (aantal familieleden in onze databank tussen haakjes weergegeven): de Kerckhove de Denterghem (5), Lippens (7) en Verhaeghe de Naeyer (7).

tabel II.9: beroepen van de 'eerder liberale' adellijken

beroep	aantal
eigenaar	13
bijzondere	7
advocaat /jurist	2
nijveraer	3
overig	5
totaal	30

We hebben willen nagaan of de opvallende katholieke gezindheid bij de adel meer of minder voorkwam naargelang we met oude adel of met betitelde adel te maken hadden. Om de tabel II.10 overzichtelijker te maken, hebben we de twee 'waarschijnlijke' categorieën gebundeld in de 'eerder katholiek' en 'eerder liberaal' groepen. Toch geven de cijfers in deze tabel ons geen uitsluitsel over het feit of de oude of getitelde adel nog frequenter katholiek zou zijn geweest dan de 'gewone' adel.

tabel II.10: politieke voorkeur voor de oude Gentse adel en voor de getitelde adel

politieke voorkeur	oude Gentse adel	getitelde adel
ongekend	28	78
eerder katholiek	52	51
eerder liberaal	7	6
totaal	87	135

3. WOONPLAATSEN

3.1 DE ADEL RONDOM GENT

Hoewel ons onderzoek zich toespitst op de adel in Gent hebben we in de loop van onze verkenning en gedurende het ganse traject van de gegevensverzameling nooit gearzeld om ook personen uit de omstreken van Gent op te nemen in onze onderzoeksgroep, zolang die maar potentiële actoren konden zijn in het Gentse mondaine leven bijvoorbeeld via deelname in de verenigingsactiviteiten. Daarom hebben we in onze groep van 421 adellijken ook een groep families die in een twintigtal gemeenten woonden binnen een gebied met een radius van 20 km rond Gent-centrum. In tabel II.11 geven we een overzicht van deze aantallen adellijk families in 1913: er zijn er 356 in Gent en 65 verspreid over de randgemeenten.

tabel II.11: de woonplaats van de adellijke families binnen een straal van 20 km rond Gent

Woonplaats	Aantal
Gent	356
Gentbrugge	12
Destelbergen	7
Onbekend	6
Deurle	5
Melle	4
Merelbeke	4
Sint-Denijs-Westrem	4
Nazareth	3
Oostakker	3
(Baarle-) Drongen	2
Langerbrugge	2
Mariakerke	2
Wondelgem	2
Ertvelde	1
Evergem	1
Kwatrecht	1
Ledeberg	1
Lovendegem	1
Nevele	1
Sint-Amandsberg	1
Vinderhoute	1
Zwijnaarde	1
Totaal	421

3.2 DE ADEL IN DE STAD

We concentreren ons verder op de 356 families die we in Gent-stad hebben gelokaliseerd in de periode tussen 1900 en 1913. Volgens Marc Boone woonde de elite van Gent, de zogenaamde ‘erfachtige lieden’, reeds in de Middeleeuwen voornamelijk in het eigenlijke centrum.³² Enerzijds gaan we nagaan of dat in het begin van de 20ste eeuw ook nog zo is voor de adel en anderzijds of het overige gedeelte van de elite of *beau monde* in dezelfde straten en wijken leefde als de adel.

Voor die 356 Gentse adellijke families zijn er slechts 6 waarvoor we geen straatnaam hebben teruggevonden (zie tabel II.12). De meest elitaire straten (waar meer dan 10 adellijke families woonden) lagen op één uitzondering na allemaal in de kuip van Gent: Onderbergen, de Kouter, de Savaanstraat, de Recollettenlei en de Keizerkarelstraat. De uitzondering die net buiten de oude Gentse Kuip ligt, is de prachtige Coupure.

³² Boone (M.), “Een middeleeuwse metropool” In: Gent, stad van alle tijden. Boone (M.) en Deneckere (G.) (eds.). Brussel, Mercatorfonds, 2010, p. 57.

Ook de andere straten met een hoge concentratie (6 à 10) adellijke woningen bevonden zich hoofdzakelijk in het hart van Gent: de Burgstraat, Kruisstraat, Gouvernementstraat, Hoogstraat, Korte Meir enz. De opvallende buitenbeentjes in deze categorie zijn de op stedenbouwkundig vlak meer recent ontworpen straten zoals de Kortrijkse steenweg en de Dierentuinlaan. De meest populaire straten bij de adel hebben we in kleuren aangeduid (zie afbeelding XX) op een kaart uit 1900 van de hand van Armand Heins.³³

tabel II.12: Gentse straten volgens het aantal adellijke woningen tussen 1900 en 1913

straat	aantal	
Onderbergen	21	29 %
Coupure	19	
Kouter	18	
Savaanstraat	18	
Recollettenlei	16	
Keizerkarelstraat	13	
Burgstraat	9	29 %
Kruisstraat	9	
Gouvernementstraat	8	
Hoogstraat	8	
Korte Meire	8	
Kortrijkse steenweg	8	
Sint Pietersnieuwstraat	8	
Brabantdam	6	
Koningstraat	6	
Laurentplaats	6	
Dierentuinlaan	6	
Oude Houtlei / Oude Violettenlei	6	
Van Arteveldeplaats	5	
Spiegelstraat	5	
Nederkouter	5	
In 21 verschillende straten	3 à 4	42 %
In 59 verschillende straten	1 à 2	
Onbekend	6	
Totaal	356	

Op zoek naar verschillen binnen onze onderzoeksgroep hebben we de 111 woonplaatsen van de getitelde adel bekeken (zie tabel II.13). Maar we hebben moeten vaststellen dat ook voor hen de top-vijf straten (Kouter, Recollettenlei, Savaanstraat, Coupure en Onderbergen) de meest voorkomende adressen waren. Misschien is een opmerkelijk detail voor de Citadellaan dat de vier adellijke families die er wonen, getiteld zijn.

³³ Bibliotheek Universiteit Gent, munt- en kaartzaal, kaart 1205, Heins, Gent.

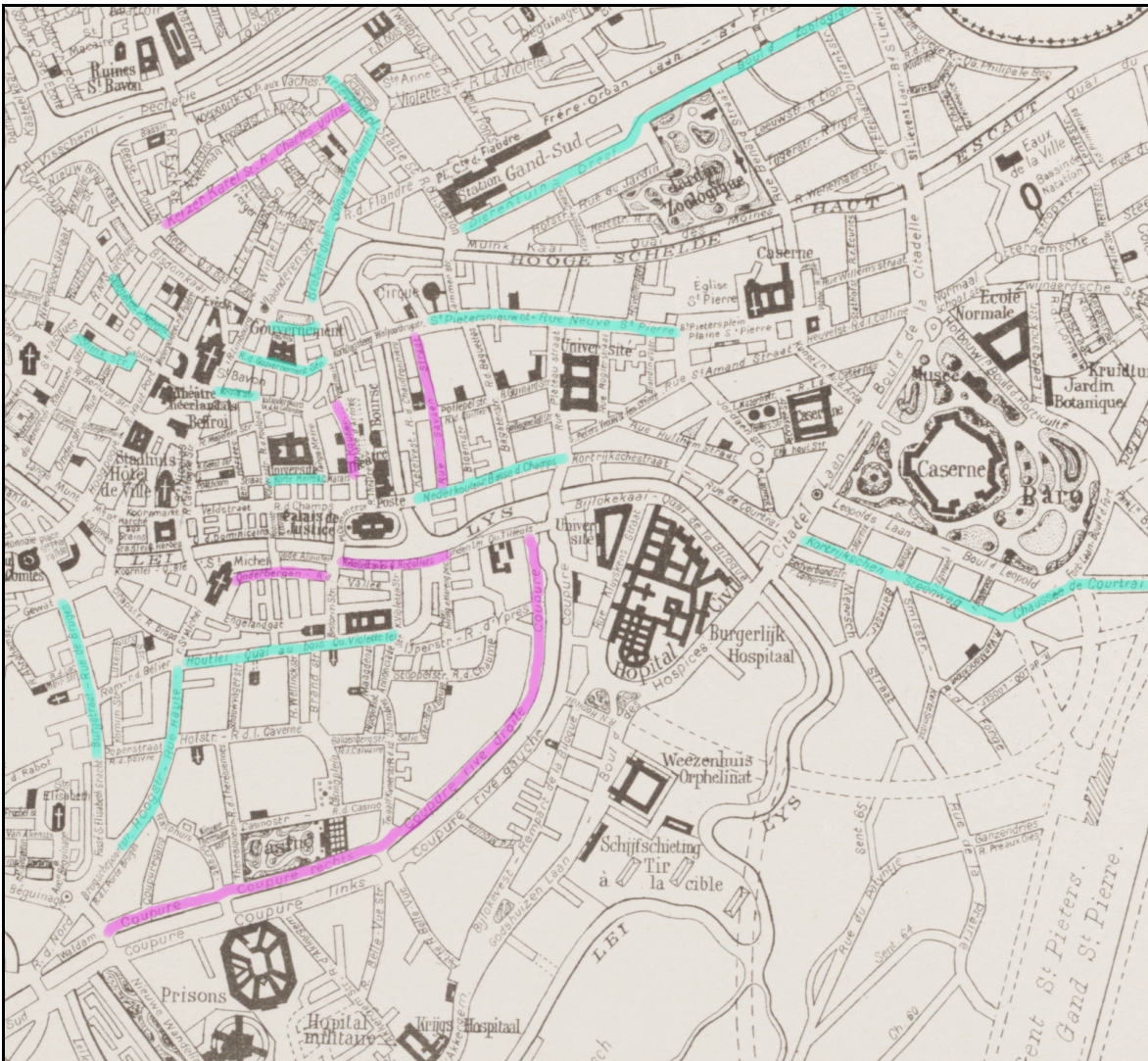
tabel II.13: meest voorkomende straten waar de getitelde adel woonde

straat	aantal	
Kouter	9	37 %
Recollettenlei	7	
Korte Meire	6	
Coupure	5	
Onderbergen	5	
Savaanstraat	5	
Citadellaan	4	
in 6 straten	3	63 %
in 14 straten	2	
in 22 straten	1	
onbekend	2	
totaal	111	

Kijken we naar de adressen van de oude Gentse adel (tabel II.14). dan merken we dat ook zij hoofdzakelijk in de Kuip woonden. Opmerkelijk is dat de Kruisstraat en Laurentplaats relatief hoog scoren, en dat de Coupure bij hen minder populair is (slechts 2 adressen).

tabel II.14: meest voorkomende straten waar de oude Gentse adel woonde

straat	aantal	
Kruisstraat	7	32 %
Kouter	6	
Recollettenlei	5	
Laurentplaats	4	
in 5 straten	3	68 %
in 9 straten (o.a. Coupure)	2	
in 13 straten	1	
onbekend	1	
totaal	69	

Afbeelding 3: de meest populaire straten bij de Gentse adel. In het rood deze met meer dan 10 woningen, in het groen de straten met 5 à 9 adellijke adressen.

Kunnen we aan de hand van de telling van de straatnamen vrij snel zien dat de adel vooral in het oude centrum van Gent woonde, dan blijft het woonpatroon van de adel in de overige stadswijken nogal verward door de veelheid aan straten en details in de tellingen. We hebben daarom de stad opgedeeld in enkele wijken of zones. Deze geografische opdeling hebben we gemaakt op de kaart van Heins en negen zones oordeelkundig afgelijnd op basis van de waterlopen en de verschillende urbanisatiefases (zie afbeelding 4). In onze databank hebben we een tabel opgesteld waarbij elke straatnaam éénduidig verbonden is aan één van onze stadszones. We kunnen dus voor al onze subgroepen aan de hand van hun adres onmiddellijk afleiden in welke zone ze wonen. Dit maakt automatische tellingen per zone mogelijk. Met 14 adressen uit onze databank hebben we geen rekening gehouden omdat ze te ver buiten het centrum lagen of omdat we de straatnamen niet terug vonden. Een dergelijke telling voor onze adellijke personen (in dit geval slechts 347 omdat we met 9 adressen van de adel in Gent we geen rekening hebben gehouden) wordt weergegeven in de

linker kolom van tabel II.15. De kaart van Heins met de gekleurde afbakening van de 9 zones is weergegeven in afbeelding 4.

Uit tabel II.15 (en op de kaart) valt duidelijk te zien dat de adel vooral in de kuip van Gent woonde (zone A1). Toch volgt de adel ook de trend om in de meer recent ge-urbaniseerde wijken in het zuiden van Gent te gaan wonen. 27% woont in de nieuwe wijken rond het Zuidstation en rond de universiteit (zones E & F) en 12% woont in de nieuw aangelegde wijken rond het Sint-Pietersstation en het Citadelpark (zones G & H). In de drie zones ten noorden van het middeleeuwse centrum (zones B en C) en in de wijk rond de Kasteellaan (zone D) woont bijna geen adel (3%). We kunnen concluderen dat de Gentse adel aan het begin van de 20ste eeuw voornamelijk - tenminste driekwart van hen - in het centrum van Gent, specifiek in de zones A1, E en F woonde. Of ze er reeds generaties lang hun adres hadden of er pas gevestigd waren, valt uit onze gegevens niet af te leiden.

tabel II.15: stadszones in Gent waar de subgroepen uit onze onderzoekspopulatie woonden

zone	adel		professoren		nijveraars		consuls		totaal niet adel	
	absoluut	relatief	absoluut	relatief	absoluut	relatief	absoluut	relatief	absoluut	relatief
A1	185	53%	6	8%	21	15%	6	23%	33	13%
A2	18	5%	4	5%	9	6%	3	12%	16	6%
B	5	1%	2	3%	9	6%	1	4%	12	5%
C	3	1%	0	0%	7	5%	5	19%	12	5%
D	2	1%	2	3%	9	6%	1	4%	12	5%
E	53	15%	12	15%	35	24%	2	8%	49	20%
F	41	12%	12	15%	21	15%	5	19%	38	15%
G	24	7%	15	19%	18	13%	2	8%	35	14%
H	16	5%	26	33%	14	10%	1	4%	41	17%
totaal	347	100%	79	100%	143	100%	26	100%	40	100%

Om vast te stellen of dit woonpatroon kenmerkend is voor de Gentse adel, hebben we deze typische spreiding vergeleken met de adressen van andere homogene groepen op vlak van sociale status, namelijk deze van de professoren, nijveraars & consuls.

Zo vinden we de professoren van de Universiteit Gent voornamelijk terug in de zones E & F in de buurt van universiteitsgebouwen (30%) en van het Sint Pietersstation, zones G & H (41%). De nijveraars woonden eerder in zones E & F (39%) dan in de zones G en H (23%). Toch woonde 15% van hen in de middeleeuwse kuip. De consuls waren overal in de stad aanwezig. De meesten onder hen woonden in de zone A1. Maar er woonden er ook 5 in zone C waar er bij de adel maar 3 woonden. Het lijkt alsof de adel het meest conservatief woonde in het hart van Gent, alhoewel ze toch al uitweken naar de nieuwe wijken in het

zuiden. De nijveraars deinden al wat verder uit en de universiteitsprofessoren gingen daar nog een stap verder in.

Uit nieuwsgierigheid willen we ook controleren in hoeverre Charles Van Outryve d'Ydewalle gelijk had met zijn stelling in zijn boek *Enfances en Flandre*:

“A Gand certaines rues étaient spécialement cléricales, comme le quai au Bois, le Marais, la rue de Bruges, la rue des Soeurs Noirs. En revanche la Coupure, malgré la Refuge de Marie, est piquée de beaux hôtels libéraux. La paroisse Saint-Nicolas, en plein centre, est florissante, tant par les maisons riches de la rue des Foulons que par les cabarets de la Petite Turquie. Mais le côté de Gand Sud est en majorité de gauche.”³⁴

Daarom hebben we de cijfers over politieke voorkeur letterlijk in kaart gebracht. We tellen voor de gebundelde categorieën ‘eerder katholiek’ en ‘eerder liberaal’ van onze volledige onderzoeksgroep (dus niet enkel de adel) 408 personen (zie tabel II.8). Van deze personen selecteren we er 353 waarvan de adressen vallen binnen de 9 stadszones. De spreiding van hun woningen over die zones is weergegeven in tabel II.16.

tabel II.16: politieke voorkeur in de verschillende stadszones

zone	Aantal adressen	Eerder katholiek		Eerder liberaal	
		Aantal	%	Aantal	%
A1	133	96	60 %	37	19 %
A2	19	10	6 %	9	5 %
B	8	2	1 %	6	3 %
C	9	3	2 %	6	3 %
D	8	0	0 %	8	4 %
E	68	22	14 %	46	24 %
F	50	22	14 %	28	15 %
G	36	5	3 %	31	16 %
H	22	0	0 %	22	11 %
totaal	353	160	100 %	193	100 %

Uit onze cijfers blijkt dat 60 procent van de ‘eerder katholieken’ in de Kuip van Gent woonde (zone A1). Terwijl dat voor de ‘eerder liberalen’ slechts 19 % was. In de zones rond het Zuid en Sint Pietersplein (E & F) woonde 28 % van de katholiek gezinden tegenover 39 % van de eerder liberalen. In de meer recente wijken in het zuiden van Gent (zone G en H) vinden we amper 3 % van onze categorie ‘eerder katholiek’ terug tegenover 27 % van de eerder liberalen. Onze cijfers lijken dus de herinneringen van Charles Van Outryve d'Ydewalle in grote lijnen te bevestigen.

³⁴ d'Ydewalle (C.), *Enfances en Flandres*, Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, p. 105.

Afbeelding 4: opdeling van de stad in 9 woonzones volgens waterlopen en/of urbanisatiefases.

3.3 BUITENVERBLIJVEN

Buitenverblijven waren belangrijk voor de representatie van de *haute société*. Terwijl in de winter de verenigingen een podium boden aan de mondaine uitwisselingen, speelde het mondaine leven zich in het zomerseizoen dikwijls af in de kastelen of villa's van familie, vrienden en bekenden.

Van 41% van onze onderzoeksgroep zijn we zeker dat ze over een buitenverblijf beschikten (zie het totaal van 355 op 871 in tabel II.18). Dit wil daarom niet zeggen dat iedereen een afzonderlijk buitenverblijf had. Zo vermelden de broers Feyerick alle vier *Villa Ledia* op de zeedijk in Oostende als hun buitenverblijf. Sommigen hadden meer dan één buitenverblijf. Leon Feyerick geeft bijvoorbeeld naast de villa in Oostende ook het kasteel van Beervelde-Waas op als zijn buitenverblijf. Het valt op dat veel personen van adel (60%) een buitenverblijf hadden. Dit hoge percentage geldt ook voor diegenen die slechts na 1913 geadeld werden of voor deze die niet van adel waren maar wel een adellijke echtgenote hadden. Het al dan niet hebben van een titel beïnvloedt deze verhouding van 6 op 10 niet (zie tabel II.19). Van onze niet-adellijke personen hadden slechts 20% een zomerverblijf buiten Gent.

tabel II.18: verdeling buitenverblijven volgens code adel

	totaal	met buitenverblijf	
adel	421	251	60 %
geadeld na 1913	13	8	62 %
niet van adel echtgenote wel	17	9	53 %
buitenlandse adel	2	2	100 %
niet zeker	20	7	35 %
niet van adel	398	78	20 %
totaal	871	355	41 %

tabel II.19: verdeling adellijke buitenverblijven volgens titel

	totaal	met buitenverblijf	
getitelde adel	139	87	63 %
ongetitelde adel	282	164	58 %
totaal	421	251	60 %

De kwalificatie van de buitenverblijven van de Gentse elite rond 1900 verdient een analyse die wat buiten de *scope* van deze thesis valt. In onze bronnen hebben we slechts een beperkte omschrijving van het buitenverblijf teruggevonden. Dit laat ons toe af te leiden dat deze buitenverblijven meestal in de buurt van Gent gelegen waren: voor tweederden (234 op 355) van de personen met een buitenverblijf lag dit goed in een straal van 20 km rond Gent. Bovendien lezen we in de naam of omschrijving van het vastgoed dat het meestal (in 215 gevallen, of 86%) om een kasteel gaat, en in 30 gevallen gaat het over een

villa. Tenslotte, laat de opkomst van het nieuwe kusttoerisme zich ook raden uit een aantal buitenverblijven aan de Belgische kust: 13 (niet-adel) en 15 (adel).

DEEL III - DE ADEL IN HET VERENIGINGSLEVEN

I ONTSTAAN VAN HET VERENIGINGSLEVEN

Het ontstaan van de Engelse clubs gaat terug naar het Londen van de 16de eeuw. De gewoonte om koffie te drinken in de tweede helft van de 17de eeuw gaf aanleiding tot het ontstaan van clubs in *coffee houses*. Deze clubs kregen snel een politiek karakter maar waren nog niet georganiseerd. Het is pas vanaf de 18de eeuw dat de clubs zich structureerden met een permanent *club house*, en dat vrouwen werden uitgesloten.

In Frankrijk werd het woord club oorspronkelijk enkel gebruikt voor verenigingen met een politiek karakter zoals de *club des Jacobins*. Vanaf 1834 met het ontstaan van de aristocratische jockey-club werd het woord ook gebruikt voor (aristocratische) mondaine verenigingen met een sportief karakter.³⁵ Maurice Agulhon stelt dat aan het begin van hun ontstaan (1800-1840) de Franse *cercles* (de vertaling van het Engelse *clubs*) een typisch bourgeois fenomeen was. Volgens hem waren de *cercles* toen niet mondain, in tegenstelling tot de *salons* van de adel.³⁶ “*La vie mondaine est d’abord une vie de salon, organisée autour de domiciles privés où un maître ou une maîtresse de maison riche reçoivent régulièrement les amis, hommes et femmes, qui forment leur ‘société’ et dont l’ensemble forme .../... ‘la Société’.*”³⁷ Hij verklaart het ontstaan van de *cercles* als het fenomeen waarbij de oorspronkelijke bijeenkomsten van liberale bourgeois zich langzaam aan formaliseren met bijvoorbeeld reglementen en ledenlijsten. In tegenstelling tot de aristocratische salons hielden ze hun samenkomsten niet bij hen thuis maar eerst in cafés en later in vergaderzalen die ze huurden of aankochten.

Larousse omschrijft *cercle* als volgt:

“*A Paris et dans la plupart des grandes villes de provinces ou de l’étranger existent des cercles, c’est-à-dire des réunions créées conformément à la mode anglaise par un groupe de personnes qui veulent éviter la promiscuité obligatoire qu’offrent les cafés. A côté de ces cercles il en est d’autres dont les membres se réunissent dans un but spécial d’études historiques, scientifiques, politiques ou religieuses, ou d’intérêt particulier: mais pour la plupart, les cercles sont des associations constituées en vue de relations de société, de la bonne chère, et surtout du jeu, ce qui a motivé la création d’une police des cercles et des règlements rigoureux.*”³⁸

De *cercles* volgden het Engelse voorbeeld en waren enkel voor mannen bestemd, wat niet het geval was voor de *salons*. Bovendien hadden de *cercles* van toen volgens Agulhon eerder een kwalijke reputatie terwijl de aristocratische *Sociétés* die in de *salons* bijeenkwamen met verfijning, cultuur en hoffelijkheid werden geassocieerd.³⁹ Agulhon stelt vast dat het woord

---

³⁵ Auge (P.), *Larousse du XXe siècle en six volumes*. Parijs, Librairie Larousse, 1928, s.p.

³⁶ Agulhon (M.), *Le cercle dans la France bourgeoise 1810-1848, étude d’une mutation de sociabilité*. Parijs, Librairie Armand Colin, 1977, pp. 17-18.

³⁷ *Ibidem*, pp 24-25.

³⁸ Auge (P.), *Larousse du XXe siècle en six volumes*. 1928, s.p.

³⁹ Agulhon (M.), *Le cercle dans la France bourgeoise 1810-1848, étude d’une mutation de sociabilité*. 1977, p. 54.

Société later zal gebruikt worden voor een vereniging met een eerder wetenschappelijk karakter.⁴⁰

2 BURGERLIJK VERTIER IN GENT

Gent volgde de 19de eeuwse trend om tal van culturele instellingen op te richten zoals concertzalen, theaters, musea, kunstgalerijen, bibliotheken en verenigingen. Hiervoor was cultuur eerder een privilege voor de elite, maar nu werd het gecommmercialiseerd door privé-initiatief en was de burgerij de doelgroep.

De culturele bloei van de stad Gent begon net na de Franse en Hollandse periode. Gent was toen een orangistisch bolwerk van voornamelijk liberalen en katoenbaronnen.⁴¹ Daarnaast had je een katholiek netwerk, voornamelijk bestaande uit de adel en ultramontaans gezind.⁴² Het waren nu juist de orangisten die in het begin van de jaren '30 van de 19de eeuw de drijvende kracht waren achter de grootschalige culturele innovaties en de veranderende infrastructuur van de stad. De nieuwe rijken hadden hun plaats verworven naast de oude adel, de rijke kooplieden en de intellectuelen.⁴³

Klassieke concerten waren het summum van de culturele scène. Met opera als het meest prestigieuze. Daarnaast waren er ook veel theaters voor het gewone volk.⁴⁴ Het creëren van musea kende een grote bloei in de negentiende eeuw en verspreidde zich van uit de metropolen naar de provinciesteden. Clubs en verenigingen werden van essentieel belang in het culturele leven. Men volgde het Engelse model bij het oprichten van talrijke kringen met bijna uitsluitend mannelijke leden.⁴⁵

“Les murs gantoises ont une forte teinte anglaise: ce qu'on appelle la société a les mêmes habitudes, consacre les mêmes usages qu'en Angleterre. On se réunit pour prendre le thé ou pour jouer aux cartes. Le thé pris, ou les parties achevées, l'on se sépare.”⁴⁶

Het stadsbestuur van Gent deed veel inspanningen om van Gent een cultuurstad te maken. De stadsarchitect Louis Roelandts bouwde het Casino aan de Coupure en de opera aan de Kouter tussen 1835 en 1840. Als tegenreactie op de Franse Opera bouwde Louis Minard zijn eigen schouwburg, geheel op privé-initiatief. Het theater dat hier vertoond werd was oorspronkelijk Nederlandstalig. Maar in 1899 na de verhuis van het Nederlandstalig toneelgezelschap naar het Sint-Baafsplein, verfranst de Minard. In 1904 werd het museum van Schone Kunsten geopend aan het Citadelpark. Daarnaast was er ook nog het Museum voor Oudheden in de Lange Steenstraat en het Museum voor stenen voorwerpen in de Sint-

---

⁴⁰ *Ibidem*, p. 51.

⁴¹ Deneckere (G.), “Stad van industrie en arbeid”. In: *Gent stad van alle tijden*. p. 153.

⁴² *Ibidem*, pp. 147-148.

⁴³ *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen*. Gent, Vanderhaeghen, 1913, 1647 p.

⁴⁴ Clarke (P.), *European cities and Towns. 400-2000*. New York, Oxford university press, 2009, pp. 310-314.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 310-314.

⁴⁶ *Le petit almanach de la grande ville de gand*. Gent, s.n., 1814, 84 p.

Baafsabdij. De burgerij kon wandelconcerten bijwonen op de Kouter, aan het Casino of in het zwembad Van Eyck. Men legde dan houten planken op het zwembad. In 1897 werd het zwembad opgekocht door de stad Gent.⁴⁷ Men kon ook naar de vele cafés gaan aan het Zuidkwartier of naar de deftige cafés op de Kouter. In 1895 werd le Nouveau Cirque aan de Lammerstraat ingehuldigd.

3 ONTSPANNINGSKRINGEN

3.1 DE SOCIÉTÉ DES REDOUTES DE GAND

3.1.1 DE EERSTE REDOUTES IN GENT

Larousse omschrijft een redoute als een openbare plaats waar men kon dansen, spelen en muziek maken. Het was een stedelijk fenomeen geassocieerd met het mondaine leven. De naam redoute zou later ook gebruikt worden voor het soort chique feesten dat er gehouden werd. De eerste redoutes zagen het licht in Parijs rond 1765.⁴⁸ In België werd de eerste redoute ingehuldigd in 1771 in Spa en het somptueuze gebouw kreeg simpelweg de naam *Redoute*. In Spa lag de nadruk op de (kaart)spelen en de Redoute van Spa evolueerde dan ook snel naar een soort casino. Het boek *De Opera van Gent*⁴⁹ schetst het ontstaan van de Gentse redoutes. Tenzij anders vermeld, baseren we ons in de volgende paragrafen op dit werk.

In Gent was het de Sint-Sebastiaansgilde die in 1736 bij octrooi het monopolie verkreeg om alle vormen van spektakel te organiseren: openbare bals, opera, toneel en concerten. De gilde bouwde hiervoor een nieuwe schouwburg aan de Kouter die in 1737 werd geopend. De Gentse adel was van in het begin sterk betrokken bij deze Sint-Sebastiaansschouwburg. De edellieden wedijverden met elkaar om een goede loge te bekomen op de openbare verhuurveiling. Als logeabonnee waren ze ook verplicht in te tekenen op de openbare lening uitgeschreven door de Sint-Sebastiaansgilde om de kosten te dekken. Het was rond 1765 dat enkele families van adel of de hoge burgerij er de eerste redoutes organiseerden: zwierige feesten voor het schone volk waarop een *maître de ballet* de diverse dansen in goede banen leidde.

Na de annexatie van onze gewesten bij Frankrijk werden de gildes ontbonden en hun bezittingen verkocht. Zo werd in 1798 ook de Sint-Sebastiaansschouwburg openbaar verkocht aan de Piers en C°, een vennootschap van Gentse notabelen waaronder Lieven Bauwens. De redoutes werden toen tijdelijk gehouden in de zaal der Sodaliteit gelegen aan de Korte Meer vlakbij de Kouter. Vanaf 1802 tot 1840 verhuisden de redoutes naar de troonzaal van het Gentse stadhuis.

In 1821 kocht de stad de ondertussen erg verwaarloosde Sint-Sebastiaansschouwburg terug. Ze besloot in 1835 het gebouw te slopen om er een opera te bouwen. De gangmakers van dit

---

⁴⁷ Zwembad Van Eyck <http://www.au-bain.be/fotos/Historie_Van_Eyck.php> geraadpleegd op: 12/12/2011.

⁴⁸ Auge (P.), *Larousse du XXe siècle en six volumes*. Parijs, Librairie Larousse, 1928, s.p.

⁴⁹ Decavele (J.) en Doucet (B.) eds., *De Opera van Gent*. Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1993, 239 p.

project, dat absolute voorrang kreeg, waren leden van de industriële hoge burgerij en van de adel (onder andere. Lousbergs, Grenier en graaf d'Hane Steenhuyse). Van bij het begin werd door architect Roelandt in het operagebouw alles voorzien om er luisterrijke feesten te houden: drie schitterende salons, een foyer, een ovalen balzaal geschikt voor de redoutes, en een concertzaal. Er werd een adviescommissie aangesteld door de Gemeenteraad. Om alle kritiek op het kostenplaatje van dit somptueuze bouwwerk tegen te gaan, oordeelde de commissie dat de bouw haalbaar moest zijn voor 700.000 frank. Ze baseerde zich hiervoor o.a. op de kostprijs (900.000 frank) van de Antwerpse Bourlaschouwburg. Men redeneerde dat de Gentse opera ongetwijfeld goedkoper zou uitvallen: de foyer en de decoratie van de balzaal moesten tenslotte niet zo duur uitgevoerd worden... Dit was op zijn minst een misrekening, en misschien wel een misleiding want de Gentse Opera die in 1840 opende, kostte uiteindelijk 1,3 miljoen frank. Maar de Gentse *haute société* had 'zijn' schitterend gebouw om naar de opera, Franstalig toneel, concerten, banketten en bals te gaan. In 1841 werd de *Société des Redoutes* opgericht. Onder de stichtende leden vermelden we de bankier Isidoor Verhaeghen en de industrieel Adolphe Neyt. Deze vereniging bestaat nu nog steeds. Twee jaar na de officiële opening van de Opera in 1842 werd het gebouw volledig in stijl afgewerkt: salons met weelderige decoratie, opulente gordijnen, grote spiegels en kristallen luchters.

3.1.2 DE SALONS

De vereniging had een overeenkomst met het stadsbestuur om jaarlijks maximaal acht redoutes te organiseren in de foyer en de ovalen zaal van de opera. In uitzonderlijke gevallen mocht ze ook de concertzaal gebruiken. De *Société des Redoutes* beschikte zo over drie prachtige somptueuze en monumentale vertrekken waarnaar werd verwezen als '*les salons*'. Zoals men nu nog altijd kan zien, steunde de galerij van de ovalen zaal op een kring van gekoppelde Toscaanse zuilen. Deze galerij was op zijn beurt rijkelijk versierd met kariatiden die van op de balustrade het plafond ondersteunden en in de nissen pronkten rijk gedecoreerde reuzenvazen. De concertzaal en de foyer waren minstens even rijkelijk ingericht met grote spiegels en luxueuze stoffen. Het visgraatparket in de drie salons moest na elk bal opnieuw geboend worden. De periode van de bals viel telkens in de winter en moest contractueel eindigen de vooravond van de eerste carnavalszondag. De dagen dat er geen redoute werd georganiseerd, mocht het gemeentebestuur vrij over de salons beschikken.⁵⁰

Het archief van de *Société des Redoutes* bevat een map '*Baux*' waarin de documenten met betrekking tot de huur werden bewaard. Daaruit leren we dat minstens tot 1900 de elite van de *Société des Redoutes* het uiterlijk en het comfort van de salons mee bepaalde. Of de stad voor de hoge kosten van dit vertoon op een onredelijke manier moest opdraaien, weten we niet. Wat duidelijk wordt uit de documenten is dat de huurovereenkomst tussen de stad en

---

⁵⁰ Privé-archief Société des Redoutes Map B: Baux.

de *Société* regelmatig moest opgesteld en aangepast worden aan de stijlvolle wensen van deze laatste. Aangezien de salons ook verhuurd werden aan andere verenigingen (waarvan veel Redouteleden ook lid waren zoals bijvoorbeeld de *Société de Bienfaisance*), en zelfs ook bij gelegenheid individueel voor de Redouteleden beschikbaar waren, valt het niet uit te sluiten dat de elite via deze huurovereenkomsten met het stadsbestuur toch grotendeels voor zijn eigen privileges zorgde.

In 1842 werd met de stad een huurcontract voor 4 jaar afgesloten. De vereniging moest 800 frank per jaar betalen op voorwaarde dat ze op haar kosten vijf vergulde bronzen kroonluchters liet plaatsen in de ovalen zaal. Daarnaast moest de vereniging ook de aanpassingen die ze gevraagd had voor de twee grote kroonluchters van de trapzaal op eigen kosten laten uitvoeren. De luchters werden vanaf hun plaatsing eigendom van de Stad Gent. In 1846 liet de *Société des Redoutes* spiegels plaatsen in de nissen van de ovalen zaal voor een waarde van minstens 3.200 frank. In ruil hiervoor werd het huurcontract verlengd tot 1849. Van 1849 tot 1861 werd het huurcontract gewoon verlengd, nog steeds aan 800 frank per jaar. In 1860 engageerde de vereniging zich om een deel van de onkosten van de restauratie van de ovalen zaal te betalen. Schilder-décorateur Lebrun werd 3.136 frank betaald om te balzaal te herschilderen en de moulures opnieuw te vergulden. Schilder Vandenabeele ontving van de *Société* 50 frank om de overloop en de spiegeldeuren van de ingang van de balzaal te herschilderen. De vernieuwing van de gordijnen, een nieuw tapijt voor het podium, de herafwerking van de randen van het tapijt op de trap en het herstofferen van de stoelen en canapés werd uitgevoerd door Thienpont en kostte de vereniging 2.665 frank. De stoelen en canapés werden overtrokken met karmozijnrood fluweel met motieven en afgewerkt met franjes en vergulde nagels. Daarnaast werd nog eens 600 frank uitgegeven bij Straetman om de kroonluchters en wandverlichting te restaureren. In ruil daarvoor was tot 1867 het gebruik van de *salons* gratis voor de vereniging.

In 1877 werd de huur duurder en betaalde de vereniging 1.200 frank per jaar. Vanaf 1883 verhoogde de huur tot 1.500 frank. In 1886 kwam de vereniging tussen voor 1/3de van de kosten voor de restauratie van de gordijnen, canapés en stoelen (1.634 frank op een totaal kost van 4.902), waardoor de huur voor zes jaar onveranderd bleef. Omdat de uitwasemingen van de gasverlichting zo onaangenaam waren, vroeg de *Société* in 1892 aan het gemeentebestuur om elektrische verlichting te laten installeren. Paul d'Udekem d'Acoz kwam in naam van de *Société des Redoutes* overeen met de gemeenteraad dat de vereniging 1.500 frank bijdroeg aan de totale kost van 6.000 frank (en de vereniging kreeg inspraak in de installatie van elektrisch licht in de redoutezaal). Ditmaal werd als compensatie het ongewijzigde huurcontract tot 1900 verlengd. We stellen echter vast dat de *Société* lang erna (tot in 1913) slechts diezelfde 1.500 frank jaarlijkse huur blijft betalen.

De financiële tussenkomst van de vereniging in de herstel- en verfraaiingswerken in de *salons* van de opera maakte dat ze effectief medebeslissingsrecht had in de inrichting ervan. De *Société des Redoutes* stond er duidelijk op om haar bals in een onberispelijke zaal te

houden. Een deel van de meubels van de *salons* was eigendom van de vereniging. Zo bezat ze 25 van de 100 roodfluwelen stoelen van de opera, 3 canapés in rood fluweel, acajou speeltafels, een schaal op voet voor de kaarten, 6 paravents voor het buffet, spiegels, de schragen en planken voor het buffet, muziklessenaars en kandelaars.

De meubels, tapijten en gordijnen van de *Société des Redoutes* werden na het winterseizoen verpakt en opgeborgen. Soms werden ze uitgeleend aan bevriende organisaties, zoals *l'Avenir horticole*, aan liefdadigheidsorganisaties of aan leden van de *Société des Redoutes (les sociétains)* die zelf een privé-bal wilden organiseren. Zo wenste Albert Morel de Westgaver op dinsdag 17 februari een bal te organiseren in de salons van de Grand Théâtre. Dit was oorspronkelijk gratis en tapijten werden enkel uitgeleend aan de *sociétains*. Vanaf 1901 werd voor deze huur 50 frank gevraagd. Het *Hôtel de la Poste* dat vlak naast de *Grand Théâtre* gelegen was, had een goede relatie met de *Société des Redoutes* en mocht gratis de meubels gebruiken omdat het Hotel de la Poste de *sociétains* ook goed behandelde bij het organiseren van hun privé-feesten.⁵¹

3.1.3 REGLEMENT

Het archief van de *Société des Redoutes* bevat enkele van de jaarlijks terugkomende reglementboekjes. De dure lidgelden, de strenge toetredingsvoorwaarden, de hiërarchische structuur en de complexe bemoeienissen met tal van situaties en voorvallen illustreren de ernst en de exclusiviteit (in de sociale betekenis van uitsluiting) waarmee de oprichters en het bestuur van deze vereniging zich wilden onderscheiden en beschermen. We halen één korte en krachtige regel aan om de striktheid van de organisatie en het haast militaire karakter van het reglement te illustreren: “*Article 28: Une demi-heure après la fin du bal les salons seront fermés.*”⁵²

tabel III.1: Overzicht van de soorten leden in de *Société des Redoutes*

<i>Membres permanents</i> (wonen in arrondissement Gent)		<i>Membres temporaires</i> (officieren of leden die buiten het arrondissement Gent wonen) jaarlijkse ballotage	
<i>Membres effectifs</i> (man met vrouw & dochters of weduwe met dochters)	<i>Membres honoraires</i> (zonen ouder dan 18 jaar of alleenstaande mannen)	<i>Membres effectifs</i> (man met vrouw & dochters of weduwe met dochters)	<i>Membres honoraires</i> (zonen ouder dan 18 jaar of alleenstaande mannen)

In tegenstelling tot andere verenigingen waren in de *Société des Redoutes* veel vrouwen lid via het lidmaatschap ‘*membre effectif*’ dat eigenlijk een soort familiekaart was. Deze stond wel op naam van het hoofd van de familie (de man) maar gold ook voor de dames die bij hem inwoonden. Na zijn overlijden mochten zijn echtgenote en dochter(s) lid blijven,

⁵¹ Privé-archief Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁵² Privé-archief Société des Redoutes Société des Redoutes, Règlement, Gand, 1911.

zonder *ballotage* en zonder lidgeld te moeten betalen. De zoon van een *membre effectif* mocht zijn overleden vader vervangen als hij tenminste achttien jaar oud was, maar hij werd wel onderworpen aan een *ballotage*. Een man die met zijn ongehuwde zusters samenwoonde kon ook *membre effectif* worden. Vrijgezellen of jongens ouder dan 18 jaar konden *membre honoraire* worden.

Beide categorieën waren nog eens ingedeeld in *membres permanents* en *membres temporaires* (zie tabel III.1). Enkel de *membres permanents* mochten deelnemen aan de algemene vergadering en aan de *ballotages*. En enkel zij mochten als peter nieuwe leden en ‘*étrangers*’ voorstellen. Een ‘*étranger*’ mocht per jaar slechts twee keer op deze manier deelnemen. Om *membre permanent* te worden moest men in het arrondissement Gent wonen en minstens één jaar lid geweest zijn van de vereniging. *Membres temporaires* woonden niet in het arrondissement Gent of waren officier in het garnizoen. Ook jongeren die tijdelijk in Gent woonden, behoorden tot deze categorie. Ze moesten elk jaar opnieuw aanvaard worden door een *ballotage*.

Leden die ontslag hadden genomen zonder het arrondissement Gent te verlaten en later opnieuw lid wilden worden, moesten een fikse boete betalen gelijk aan het lidgeld van vijf jaar.

3.1.4 LIDGELD EN BALLOTAGE

In 1913 bedroeg het jaarlijkse lidgeld 60 frank voor een *membre effectif* en 35 frank voor een *membre honoraire*. De leden die langer lid waren, bleven hun oude lidgeld betalen, respectievelijk 40 en 25 frank. Daarnaast moest men het equivalent van het jaarlijks lidgeld betalen op het moment dat men lid werd.

Om lid te kunnen worden moest men door minstens vier andere *membres permanents* voorgedragen worden waarvan minstens twee *membres effectifs*. Daartoe moest men een presentatieformulier invullen. De *ballotage* vond één maal per jaar plaats in de foyer van de opera volgens een strikte procedure. Er moesten minstens 30 leden aanwezig zijn, zoniet volgde een nieuwe stemming de volgende dag op dezelfde plaats en op hetzelfde uur. Deze stemming was dan definitief ongeacht het aantal aanwezige leden. De vereniging moest wel af en toe aandringen bij hun leden om in voldoende aantal aanwezig te zijn bij de *ballotage*. De telling gebeurde door tenminste twee van de commissarissen in aanwezigheid van twee *membres effectifs*. De stembusuitslag werd voorgelezen met deze woorden “*admis, ajourné, scrutin nul*”. Een tweederde meerderheid was noodzakelijk om toegelaten te worden. Sommige nieuwe kandidaat-leden die te laat waren voor de jaarlijkse *ballotage* konden toch aan de commissie vragen om te mogen deelnemen aan de bals, mits betaling van het lidgeld en een schriftelijke verklaring om zich het volgend jaar kandidaat te stellen via de *ballotage*. De strenge en dure voorwaarden voor lidmaatschap zoals hierboven geschetst, waren ontegensprekelijk bedoeld om het elitaire karakter van de *Société* te garanderen. Om er helemaal zeker van te zijn dat slechts de ‘juiste’ personen lid werden van de vereniging, moest elk lid die in het huwelijk trad opnieuw door *ballotage* herkozen worden. De leden

van de vereniging konden zo al dan niet hun goedkeuring uiten over het huwelijk en de aangetrouwde partner beoordelen vooraleer deze tot hun midden toe te laten. Een uitzondering werd gemaakt voor invloedrijke personen van de rechterlijke of uitvoerende machten. De luitenant-generaal, commandant van de Gentse divisie, de voorzitter van het hof van beroep, de procureur-generaal, de provinciegouverneur en de burgemeester konden na schriftelijke aanvraag zonder lidgeld te betalen en zonder ballotage gedurende hun ambtsperiode lid worden.

Uit briefwisseling in het archief van de *Société* blijkt dat een weigering in de ballotage soms het slechtste in de mens uitlokte. Zo lezen we dat in 1920 een kandidaat-lid dat zou geweigerd worden tijdens de ballotage (de reden hiervoor hebben we niet kunnen achterhalen) hiervan door leden van de *Société des Redoutes* verwittigd werd. Zo kon hij zich “*en homme intelligent*” terugtrekken uit de poll om de vernedering gespaard te blijven. Maar zijn echtgenote liet het daar niet bij en stuurde enkele brieven naar de vereniging waaruit we enkele fragmenten weergeven. De reacties van de dame illustreren o.a. de belangrijke gevoeligheden die bestonden tussen de categorieën adellijke lieden en benadrukt de rol die de *Société des Redoutes* kon spelen in het imago dat deze klassen nastreefden.

“Mon mari à suivi immédiatement votre conseil, et s’est retiré de la liste de Présentation aux Redoutes (avec le plus grand plaisir). Il faut que je vs dise, que mon mari n’a aucune prétention à ce sujet et que c’est moi qui ai fait toutes les démarches dans le but de faire entrer ma jeune fille dans le monde... qui est le sien, ayant débuté au bal de Cour. Je l’estime à la hauteur de la plupart des familles anoblies qui font partie des Redoutes et qui certes n’ont pas rendu au Pays les services que lui a rendu feu le [...] et son beau-père [...] pendant près ou plus de 50 ans, ces familles n’ayant pour elles qu’une poignée d’argent de plus !

“Il est à regretter que l’arrière petite-fille de la dame d’honneur de M. Thérèse d’Autriche [...] se voit à présent refuser l’entrée de bals où il y a quelques années, son grand-oncle le comte [...] (appartenant à l’une des 1ères familles gantoises), n’aurait probablement pas lui-même voulu accepter alors, à ces mêmes bals, ces mêmes personnes dont le nom n’existait pas encore dans le nobiliaire Belge! [...] La vieille noblesse [...] est toujours aimable et serviable - ! les anoblis valent souvent moins que la bourgeoisie !”⁵³

3.1.5 BESTUUR

De vereniging werd bestuurd door vijf commissarissen. In 1913 waren dat Georges Verhaeghe de Naeyer, Adrien de Kerchove d’Ousselghem, baron Christian Kervyn de Volkaersbeke, baron Albert van Loo en baron Idès della Faille d’Huyse. Deze laatste kwam in de plaats van Fernand de Limon Triest die zijn vijf jaar had uitgediend en niet meer herverkiesbaar was. Het was een hele eer voor de leden om commissaris te mogen zijn en ze werden verkozen op de algemene vergadering. Elk jaar werd één van de vijf commissarissen herverkozen. Eén van hen was ook schatbewaarder. Het bestuur van de *Société des Redoutes* was geen louter formele aangelegenheid, maar vroeg integendeel veel tijd en energie. Dat

---

⁵³ Privé-archief Société des Redoutes, Map C: correspondances jusqu’en 1950.

blijkt uit het *Registre des procès verbaux de la Commission* uit het archief waarin we geregeld het ontslag van een commissaris ‘wegens teveel werk’ vaststellen. De commissarissen kwamen jaarlijks enkele malen samen om de data van de redoutes, van de algemene vergadering en van de ballotage vast te leggen. Daarnaast bespraken ze de financiën en het personeel, de organisatie van de bals en van de buffetten, en de opvolging van de commissarissen.⁵⁴ De vergaderingen van de commissarissen gingen door in de *Société Littéraire* hetgeen wijst op een nauwe band tussen beide verenigingen.⁵⁵

De taken werden verdeeld. Zo hield één van hen zich bezig met het buffet, een andere met het verlenen van de toegangskarten aan de *étrangers* of met de aankoop van bloemen en decoraties. Georges Verhaeghe de Naeyer was het meest actief en het lijkt erop dat hij de taak van secretaris waarnam.

Afbeelding5: brassard van een commissaris van de *Société des Redoutes*

Tenminste één commissaris moest op elk bal aanwezig zijn en het ook als laatste verlaten. De commissarissen waren op de bals herkenbaar aan een armband in zwart en wit (zie afbeelding 5), de stadskleuren met het stadswapen van Gent. Ze zorgden ook voor de interne orde (*la police intérieure*) op het bal, zo blijkt uit een incident tijdens een bal in 1898. De commissie werd in spoedberaad bijeengeroepen door Albert Morel de Westgaver omdat Léon de Kerchove d’Ousselghem en Jules Rooman zich tijdens het bal naar de galerij hadden begeven via de diensttrap enkel bestemd voor de muzikanten. Nochtans “*le concierge avait fait de vaines instances pour leur faire renoncer à leur projet*”. De twee schavuiten moesten verschijnen voor de commissie en excuseerden zich. De commissie nam daarop het besluit dat bij een gelijkaardige inbreuk op de interne orde, de concierge dan de politie moest verwittigen. Dit ‘belangrijke incident’ lijkt ons nu volkomen futiel.

De commissie hield zich relatief veel bezig met het bediscussiëren van de correcte toepassing van het reglement in verband met het lidmaatschap. Ze zag erop toe dat pas gehuwden zich opnieuw opgaven voor de ballotage. Toch valt op dat jonge mannen vaak hun lidmaatschap opzegden na hun huwelijk, alsof voor hen de *Société* en vooral de *Redoutes* hun belangrijkste rol hadden vervuld: het vinden van een uitgelezen partner.

⁵⁴ Privé-archief Société des Redoutes, *Registre des procès verbaux de la Commission*.

⁵⁵ De *Société Littéraire* was in elk geval vanaf 1889 hun plaats van samenkomst, zoals mag blijken uit de *Registre des procès verbaux de la Commission*

In 1902 kwam de commissie samen om een speciaal geval te bespreken dat niet in het reglement stond. Commissarissen Baron Adolphe della Faille d’Huyse en Paul d’Udekem d’Acoz konden niet aanwezig zijn op deze samenkomst wegens de familiebanden met de besproken leden. Burggraaf Charles de Nieulant et de Pottelsberghe had zijn ontslag ingediend als membre effectif van de *Société des Redoutes*, maar zijn echtgenote burggravin Claire van wie hij gescheiden was van tafel en bed wenste wel lid te blijven. De commissie besliste dat, aangezien de scheiding van tafel en bed juridisch was bekrachtigd, de burggravin lid mocht blijven zonder nieuwe ballotage.

3.1.6 DE SOCIALE ACHTERGROND VAN DE LEDEN

In map A hebben we een ledenlijst teruggevonden uit 1913. De *Société des Redoutes* had dan 106 *membres effectifs permanents*, 58 *membres honoraires permanents* en 5 *membres honoraires temporaires*. In totaal dus 169 leden (zie tabel III.2). Aangezien de 106 *membres effectifs* eigenlijk families waren, moet dit aantal minstens verdubbeld worden om het aantal personen te schatten die effectief lid waren van de vereniging.

tabel III.2: aantal leden volgens het soort lidmaatschap in 1913

leden	aantal
membres effectifs permanents	106
membres honoraires permanents	58
membres honoraires temporaires	5
totaal	169

Het overgrote deel (94 %) van de leden was afkomstig van Gent en randgemeenten. In Gent zelf woonden 143 van de 169 leden (zie tabel III.3).

tabel III.3: aantal leden volgens hun woonplaats in 1913

Aantal leden van Gent en randgemeenten	159	94 %
- Gent	143	85 %
- Gentse randgemeenten	16	9 %
Aantal leden buiten Gent en randgemeenten	10	6 %
totaal aantal leden	169	100 %

In onderstaande tabellen III.4 tot III.9 spitsen we onze aandacht toe op die 159 leden die in Gent en omstreken woonden. Daarvan was 86 % van adel en meer dan 1/3de van die adellijke leden droeg een titel. Van die paar leden die niet van adel waren, werden er bovendien 5 geadeld na 1913 en waren er 4 getrouwd met een echtgenote die wel van adel was. Eén persoon was van Franse adel. We kunnen dus ontegensprekelijk stellen dat de *Société des Redoutes* een vereniging was die bijna uitsluitend uit adel bestond. De namenlijst van de rest van de leden leert ons dat deze voornamelijk behoorde tot de hoge Gentse (textiel-) bourgeoisie zoals de familie Feyerick en Drory. 47% was opgenomen tot de *High Life de*

Belgique. Eigenaar was het meest voorkomende beroep. Van 42% van deze personen kennen we hun politieke overtuiging niet. Van 42% weten we dat ze eerder katholiek waren en van 16% dat ze eerder liberaal waren.

In 1913 waren er 13 weduwen lid van de vereniging. Slechts één vrouw was zelfstandig *membre honoraire*: de zesentwintigjarige Marie-Henriette de Wavrin de Villers au Tertre.

tabel III.4: aantal leden van de *Société des Redoutes* volgens hun domicilie

Gent	144	91 %
omstreken van Gent	15	9 %
totaal	159	100 %

tabel III.5: verdeling van de leden van de *Société des Redoutes* volgens adellijke status

zeker van adel	136	86 %
geadeld na 1913	5	3 %
niet geadeld maar echtgenote wel	4	3 %
buitenlandse adel	1	1 %
niet van adel	12	8 %
niet zeker	1	1 %
totaal	159	100 %

tabel III.6: verdeling van de adellijke leden van de leden van de *Société des Redoutes* volgens titel

getitelde adel van Gent & omstreken in 1913	50	37 %
ongetitelde adel	86	63 %
totaal	136	100 %

tabel III.7: verdeling van de leden van de *Société des Redoutes* volgens opname in *High Life de Belgique*

opgenomen	74	47 %
niet opgenomen	85	53 %
totaal	159	100 %

tabel III.8: verdeling van de leden van de *Société des Redoutes* volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	66	42 %
bijzondere	22	14 %
advocaat/jurist	16	10 %
nijveraar	25	16 %
overig ⁵⁶	16	10 %
onbekend	14	8 %
totaal	159	100 %

⁵⁶ overige beroepen: ambtenaar, burgemeester (4), consul/vice consul (2), diplomaat (2), hoogleraar (4), ingenieur, luitenant, provinciegouverneur.

tabel III.9: verdeling van de leden van de Société des Redoutes volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	67	42 %
vermoedelijk katholiek	32	42 %
katholiek	34	
vermoedelijk liberaal	11	16 %
liberaal	15	
totaal	159	100 %

3.1.7 DE BALS

Na studie van map A uit het archief hebben we een overzichtstabel van de redoutes tussen 1900 en 1913 kunnen opstellen (zie tabel III.10). Daaruit blijkt dat de bals telkens op een dinsdagavond vielen en enkel in het winterseizoen. In 1910 werd het seizoen helemaal in de war gebracht door het overlijden van koning Leopold II. Op 17 december 1909, de dag van zijn overlijden, kwam de commissie samen in spoedberaad en werd een rondschrjven gericht om de leden te verwittigen dat de data van de redoutes zouden aangepast worden en dat zes weken van nationale rouw zouden in acht genomen worden. Sommige oorspronkelijke data vielen samen met die van de *Société des Concerts d'hiver* en één van de nieuw aangeboden data viel dan weer samen met het *Bal de la Cour*. Daardoor moesten de bals ook op zaterdag- en woensdagavond worden gehouden en liep het seizoen tot in april. Ook in 1913 werd een uitzondering gemaakt en ging het laatste bal door op 29 april omdat de vereniging het laatste bal na het winterseizoen wou laten samenvallen met de floraliën en de werltdtentoonstelling.

Terwijl in de tweede helft van de 19de eeuw nog gemiddeld acht bals per seizoen werden ingericht, verminderde dit aan het begin van de 20ste eeuw tot slechts vijf bals per seizoen.

tabel III.10: kalenderoverzicht van 14 jaar redoutes

1900	di 2 jan	di 9 jan	di 16 jan	di 23 jan	di 30 jan <i>pauvres</i>	di 6 feb	di 13 feb	di 20 feb <i>cotillon</i>
1901	di 8 jan	di 15 jan <i>fleurs</i>	di 22 jan <i>fleurs</i>	di 29 jan <i>pauvres</i>	di 5 feb <i>fleurs</i>	di 12 feb <i>cotillon</i>		
1902	di 7 jan <i>fleurs</i>	di 14 jan <i>fleurs</i>	di 21 jan <i>fleurs</i>	di 28 jan <i>pauvres</i>	di 4 feb <i>cotillon</i>			
1903	di 6 jan <i>fleurs</i>	di 13 jan <i>fleurs</i>	di 20 jan <i>fleurs</i>	di 27 jan <i>fleurs</i> <i>pauvres</i>	di 3 feb <i>fleurs</i>	di 10 feb <i>cotillon</i>		
1904	di 5 jan <i>fleurs</i>	di 12 jan <i>fleurs</i>	di 19 jan <i>fleurs</i>	di 26 jan <i>fleurs</i> <i>pauvres</i>	di 2 feb <i>fleurs</i>	di 9 feb <i>cotillon</i>		
1905	di 10 jan <i>fleurs</i>	di 17 jan	di 24 jan <i>fleurs</i>	di 31 jan <i>fleurs</i> <i>pauvres</i>	di 7 feb <i>fleurs</i>	di 14 feb <i>fleurs</i>	di 21 feb <i>cotillon</i>	
1906	di 9 jan	di 16 jan	di 23 jan	di 30 jan <i>pauvres</i>	di 6 feb	di 13 feb <i>cotillon</i>		
1907	di 8 jan	di 15 jan	di 22 jan <i>pauvres</i>	di 29 jan	di 5 feb <i>cotillon</i>			
1908	di 7 jan	di 14 jan	di 21 jan	di 28 jan <i>pauvres</i>	di 11 feb	di 18 feb <i>cotillon</i>		
1909	di 5 jan	di 12 jan	di 19 jan	di 26 jan <i>pauvres</i>	di 9 feb <i>cotillon</i>			
1910	za 29 jan	di 1 feb	za 5 feb	di 29 maa <i>pauvres</i>	wo 13 apr			
1911	di 10 jan	di 24 jan	di 7 feb <i>pauvres</i>	di 14 feb	di 21 feb			
1912	di 2 jan	di 16 jan	di 23 jan	di 30 jan <i>pauvres</i>	di 13 feb <i>cotillon</i>			
1913	di 7 jan	di 14 jan	di 21 jan	di 28 jan <i>pauvres</i>	di 29 april <i>floralies</i>			

Per seizoen werd één bal (meestal het vierde van het seizoen) georganiseerd ten voordele van de armen. Op dit bal mocht een *membre permanent* gasten uitnodigen tegen 10 frank per persoon en 20 frank per familie. We hebben niet kunnen terugvinden aan wie de opbrengst van dit bal geschonken werd.

De bals begonnen telkens om 21u30, de deuren werden geopend om 21 uur. Voor elk bal werden de *salons* van de opera versierd met bloemen en gehuurde planten.

Tijdens de bespreking van de kalender voor 1902 voorzag de commissie een korter seizoen: er werden 5 in de plaats van 6 bals gepland. Door het overschot op de begroting besloten de

organisatoren om dat jaar elke redoute te laten eindigen met een duurdere *valse des fleurs*.⁵⁷ Het volgende jaar herhaalde men deze werkwijze die in 1905 definitief in de besluiten werd opgenomen: er zouden geen redoutes meer georganiseerd worden zonder *valse des fleurs* en het aantal bals werd gereduceerd tot vijf per seizoen.

3.1.8 HET BAL DES FLORALIES

Zoals reeds eerder gezegd, viel in 1913 het laatste bal van het seizoen op dinsdag 29 april samen met de lentefloraliën. Voor dit galabal mochten de *membres effectifs* extra genodigden vragen. Niet-leden uit het arrondissement Gent moesten 10 frank inkom per persoon betalen en 20 frank voor een familie (enkel de dames, de zonen moesten 10 frank betalen). Voor *étrangers* (personen van buiten het arrondissement Gent) konden de leden aan gratis uitnodigingen geraken. Dit bal begon om 10 uur. Het buffet stond in de foyer en er werd zowel in de ovalen zaal als in de concertzaal gedanst. Op het einde van de grote zaal stond een groot podium. Daarop hadden zich tijdens de cotillon alle chaperonnes verzameld. Op het einde van het bal kreeg elke deelnemer een herdenkingsmedaille. In totaal waren 512 deelnemers aanwezig op het *bal des floralies*. Naast de aanwezige leden waren er 26 Gentse genodigden, waarvan 21 uit onze onderzoeksgroep. Slechts 10 ervan waren geadeld. Het *bal des floralies* was dus blijkbaar de gelegenheid bij uitstek om eens enkele leden van de niet-adellijke Gentse *haute société* uit te nodigen zoals Emile-Jean en Léon Braun (familie van de burgemeester), en de textielindustriëlen Jean Voortman en Pierre Dierman. Daarnaast werden nog eens 121 families met dochters of alleenstaanden van buiten het arrondissement Gent uitgenodigd. Daarvan waren er 98 zeker van adel waarvan 51 met een titel.

3.1.9 FINANCIËN

De voornaamste bron van inkomen voor de vereniging waren de lidgelden. Tot 1906 had de *Société* een bode in dienst die voor 160 frank per jaar de omzendbrieven verstuurde en het lidgeld inde. De commissarissen behandelden vanaf dan zelf de briefwisseling en de lidgelden werden geïnd door tussenkomst van de post. De ontslagen bode kreeg een gift van 50 frank voor zijn bewezen diensten.⁵⁸

tabel III.11: de balans van de *Société des Redoutes* in 1910 en 1911 (in Belgische frank)

Jaar	Inkomsten	Uitgaven	Rest
1910	8.894,89	8.372,22	522,67
1911	8.810,67	7.962,80	849,87

Cijfers uit 1910 en 1911 tonen aan dat de redoutes niet verlieslatend waren (zie tabel III.11). Toch blijkt uit de verslagen van de commissarissen dat er voortdurend moest bespaard

⁵⁷ behalve het laatste bal dat traditioneel eindigde met een cotillon.

⁵⁸ Privé-archief *Société des Redoutes*, Registre des procès verbaux de la Commission.

worden. Men wou namelijk vermijden om de lidgelden op te slaan. Uiteindelijk, wanneer juist hebben we niet teruggevonden, heeft men het lidgeld toch verhoogd maar enkel voor de nieuwe leden. De oude leden betaalden nog steeds het oorspronkelijke lidgeld. De onwil van sommige leden om wat meer lidgeld te betalen, ondanks voortdurende prijsstijgingen zoals deze van het orkest, lijkt raar.

Het overzicht van de kosten van 1912 dat we hebben kunnen samenstellen aan de hand van de originele facturen en kostennota's (zie tabel III.12) geeft ons een beeld van hoe het eraan toeging op zo'n balavond.⁵⁹

---

⁵⁹ Privé-Archief Société des Redoutes, Aankoopfacturen 1907 – 1912.

tabel III.12: overzicht van de kosten aan de hand van originele facturen en kostennota's uit 1912

Facturen 1912		
Ernest Neiryck	werkuren voor het garneren van de salons	51
Eugène Segers	garneren van manden met linten	9,25
Lippens	herstel tafels in acajou	7
Pierre Teiryck	werk voor 5 redoutes als portier & ober	50
Modeste Vivier	werk voor 5 redoutes als portier & ober	50
Politie		
Mme Brissé - concierge	poetsen van de salons, galerij en trappen en boenen van de vloer bier & eetmaal personeel chauffeur, 5 frank per avond opzichter van de galerij en verlichting, 5 frank per avond portier, 3 frank per avond bediende aan de rijtuigen, 3 frank per avond, avondmaal voor dit personeel huur van de porte-manteau	330,54
De Moor, serveur	huur servies	392,95
Paul Miry	orkest voor 5 redoutes	1.675,00
	souper voor de orkestleden	30,00
	supplement cotillon	80,00
Stad Gent	verbruik elektriciteit voor 5 redoutes	363,35
Stad Gent	Patent-aangifte	55,56
Stad Gent	onbekend	342,25
Stad Gent	huur salle ovale en foyer	1.500,00
Compagnie des propriétaires réunis	verzekering	37,50
Gelbke & Benedictus, Dresden	accessoires & decoraties	161,27
Innovation	decoratie	0,32
Grand Bazar	200 waaiers en decoratie	23,95
A la ville de Riga	linten	24,75
Au Bouquet	360 anjers	43,20
Leopold de Bock, horticulleur	600 boeketjes	180,00
B. Wiemer, horticulleur	400 boeketjes	120,00
De Sagher, horticulleur	versieren van de salons met bloemen, 600 boeketjes	400,00
Van den Heede, bloemist	400 boeketjes	120,00
Verheughe - O'Brien, fleuriste	600 boeketjes	150,00
Drukkerij Vanderpoorten	drukwerk	51,30
Dukkerij Vander Meulen	drukwerk	4,00
Drukkerij Buyck Frères	omslagen & zijdepapier	2,60
Ceuterickx	suikerklontjes, thee	4,20
Vanden Veegaete-van Rijseghem, traiteur	traiteurdiensten voor 5 redoutes	778,70
Barridez, patissier	patisserie voor 5 redoutes	190,40
Brasserie d'Akergem	pilsen	75,00
	champagne, wijn, siropen, ijs en water	782,55
		8.086,64

3.1.10 TEN DANS

De *Guide Mondain* van uitgeverij Larousse⁶⁰ geeft gedetailleerde richtlijnen over hoe men zich diende te gedragen op bals. Het is erg aannemelijk dat deze Franse uitgave ook in België werd gelezen en dat de Franse etiquette ook in Gent *de vigueur* was. We baseren ons gedeeltelijk op dit werk om te weten hoe de bezoekers aan de Gentse redoutes zich op zo'n avond gedroegen.

De redouteavonden waren prestigieus. Men kwam binnen in de opera via de ovale koetsen vestibule onder de redoutezaal waar de rijtuigen konden inrijden. Zo kon men uitstappen zonder de kleren nat te maken in geval van regen.⁶¹ Er was een aparte eretrap naar de redoutezaal. De jassen gaf men af aan de vestiaire waar men drinkgeld moest geven.

In de salons stonden ook enkele speeltafels opgesteld waar men whist, *le jeu de l'hombre* of bridge kon spelen. Kansspelen waren absoluut verboden.⁶²

De commissarissen zorgden voor de ontvangst. Alleenstaande dames die binnenkwamen werden door hen aan de arm begeleid naar een stoel ofwel dicht bij iemand die de dame in kwestie kende ofwel in de nabijheid van een kennis van de commissaris

afbeelding 6: carnet de bal, verso

afbeelding 7: carnet de bal, recto

aan wie ze werd voorgesteld. Een jongeman mocht maar met een meisje dansen nadat hij was geïntroduceerd aan haar moeder of chaperonne. Een dame of meisje uitnodigen om te dansen was aan strikte regels onderworpen. De mannelijke danser of cavalier maakte een lichte buiging en sprak de woorden “Madame - ou Mademoiselle - voulez-vous me faire l'honneur de m'accorder la première - ou troisième, etc. valse?” De dames noteerden in hun balboekje of *carnet de bal* de naam van de heer naast de dans die ze met hem zou dansen. Een niet gemotiveerde weigering om

met iemand te dansen had tot gevolg dat men alle volgende uitnodigingen moest afslaan. Maar om te rusten mocht men een dans overslaan op voorwaarde dat men de volgende dans dan voorbehield voor de cavalier aan wie men de dans geweigerd had.⁶³ De *Société des*

⁶⁰ Auge (P.), Larousse du XXe siècle en six volumes. Parijs, Librairie Larousse, 1928, s.p.

⁶¹ Decavele (J.) en Doucet (B.) eds., *De Opera van Gent*. 1993, p. 94.

⁶² Privé-archief Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁶³ de Saint Ouri Magallon (N.), *Guide Mondain*, Parijs, s.p., 1910, p. 49.

Redoutes liet speciaal balboekjes drukken (zie afbeeldingen 6 en 7). Die werden in 1906 verkocht voor 1,5 frank en in 1913 voor 1 frank. Men kon ze kopen bij de concierge van het *Théâtre*, bij de concierge van de *Société Littéraire* of in de muziekwinkel van Mme Beyer⁶⁴ op de Brabantdam die allen 10% commissie op de verkoop hadden.⁶⁵

De cavalier mocht niet teveel met dezelfde partner dansen. Als hij zijn danspartner kwam halen mocht hij zijn hoge hoed op haar stoel leggen om die voor te behouden. Dan ging hij links van haar staan en met de onderarm, in een rechte lijn heel licht tegen de taille van zijn partner leidde hij naar de dansvloer. Men moest bij het dansen zo ver van elkaar verwijderd zijn dat er geen contact mogelijk was. Praten tijdens het dansen moest men zoveel mogelijk vermijden. Na de dans begeleidde de cavalier zijn danspartner terug naar haar plaats en na een wederzijdse buiging nam hij zijn hoge hoed terug op en verdween.⁶⁶

Behalve status en familie was ook het feit of je goed kon dansen bepalend voor je kansen om geïntroduceerd te worden. Op de bals waren er vaak te weinig mannen die konden dansen. Daarom werden ook hogere officieren die tijdens hun opleiding dansonderricht kregen op aanbeveling toegelaten. Op de *redoutes* werd telkens hetzelfde aantal dansen in dezelfde rigide volgorde gedanst (zie het voorbeeld in tabel III.13). Het bal startte traditioneel met een polka. Op het programma stonden *danses à deux*: naast polka's en mazurka's vooral walsen. Er was één enkele quadrille *Les Lanciers*, een zeer geliefde dans en door iedereen gekend. Hij werd gedanst door vier koppels die tegenover elkaar stonden.⁶⁷ Dat de *Redouteleden* het traditionele dansprogramma in ere wilden houden, mag blijken uit een petitie van 1926 om de *Quadrille des Lanciers* opnieuw in te voeren. Om deze dansen onder de knie te krijgen moest men danslessen volgen. In de dubbele Wegwijzer van Gent hebben we per jaar slechts twee dansmeesters (*professeurs de danse*) teruggevonden. In 1901 waren dat G. Duriez op de Kouter en juffrouw Haemelinck, in 1913 mevrouw Gommaerts en G. Doorme.

tabel III.13: een typische volgorde van de dansen

1	1 ^{ste} polka	9	3 ^{de} polka
2	1 ^{ste} wals	10	5 ^{de} wals
3	1 ^{ste} mazurka	11	2 ^{de} mazurka
4	2 ^{de} wals	12	6 ^{de} wals
5	2 ^{de} polka	13	4 ^{de} polka
6	3 ^{de} wals	14	7 ^{de} wals
7	1 ^{ste} Les Lanciers	15	8 ^{ste} mazurka
8	4 ^{de} wals	16	8 ^{ste} wals

⁶⁴ Privé collectie – De groene wezel. Mme Beyer verkocht muziekinstrumenten en had een uitgeverij voor bladmuziek.

⁶⁵ Privé-archief Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁶⁶ de Saint Ouri Magallon (N.), *Guide Mondain*, Parijs, 1910, p. 50.

⁶⁷ Interview met Lieven Baert, stichter van het Instituut voor Historische Danspraktijk.

In 1896 sprak de commissie haar bezorgdheid uit over het feit dat de leden misschien wel nieuwe dansen wilden introduceren zoals de *pas-de-quatre*, een geciviliseerde versie van de Amerikaanse *barn dance*. De commissie besliste om deze nieuwigheden niet toe te laten en te verhinderen dat ze zouden gedanst worden. Vanaf 1897 werd een kleine verandering aangebracht. Tot dan bestond de dansavond uit twee delen van telkens acht dansen met een pauze na de 4de wals. Bij bals die eindigden met een *valse des fleurs* of een *cotillon* duurde het eerste deel tot na de 10de dans (steeds de 5de wals). In 1908 werd de tweede polka op vraag van baron Van Loo vervangen door een two-step.

3.1.11 COTILLON

Bij de *Société des Redoutes* eindigde het laatste bal van het seizoen traditioneel met een cotillon. De cotillon ontstond in Frankrijk in de helft van de 18de eeuw. Oorspronkelijk werd de cotillon gedanst als een contradans door vier koppels in een vierkant. In het begin van de 20ste eeuw was de cotillon “*plutôt une fantaisie, une récréation composée de jeux de société, entremêlés de danses, pour terminer une soirée ou un bal*”.⁶⁸ Het was een vrolijke bedoening met veel deelnemers en bestond uit een combinatie van spelletjes en dansen met uitermate gevarieerde bewegingen. Door het lot of door een wedstrijdje werd beslist wie met wie zou dansen. Tijdens het dansen werd ook regelmatig van partner gewisseld en konden de deelnemers zich aan elkaar voorstellen. De cotillon was dus een dans bij uitstek voor jonge mensen om hun sociaal netwerk te vormen. Daarom werd (en wordt) de cotillon vaak georganiseerd op een debutantenbal. Bijna alle feestvierders namen deel aan deze laatste dans van de avond, voortgestuwd door de fantasie van de gangmakers: welbespraakte jonge mannen vergezeld van een jongedame die de koppels voortoonden welke dansbewegingen te volgen. Er mocht door die gangmakers ook geïmproviseerd worden.⁶⁹ Er waren honderden dansbewegingen om te gebruiken tijdens de cotillon. We noemen er slechts enkele op: *les rubans, les bouquets, la corbeille, la chasse aux mouchoirs, les cercles jumeaux, la pêche à la ligne, le dé...* Vrijwilligers moesten de accessoires en de cadeautjes uitdelen die bij bepaalde dansbewegingen van de cotillon hoorden. Deze attributen voor de dames en heren moesten van geringe waarde zijn: minuscule mandjes, herdersstafjes, zakboekjes, strikjes, rozetten, pompons, speldenkussentjes, grelots, toefjes veren, dobbelsteentjes, halskettin-gen, armbanden, hoedjes, enz.⁷⁰ Laten we even enkele cotillonbewegingen bekijken.^{71 72}

- *Les coeurs*: de dames schreven hun naam op een hartvormig kaartje en legden het omgekeerd op een tafel. De heren kozen een kaartje uit en dansten met de dame wiens

---

⁶⁸ Lussan-Borel, *Traité de Danse avec musique, contenant toutes les danses de salon et les nouvelles danses*, Parijs, Albin Michel, s.d., s.p.

⁶⁹ de Saint Ouri Magallon (N.), *Guide Mondain*, Parijs, 1910, p. 50

⁷⁰ Walker (H. L.), *Twentieth century cotillion figures, in conjunction with how to manage a favor German*. Buffalo, Two Step Pub. Co., 1912, pp. 3-4.

⁷¹ Ibidem, p. 167.

⁷² Lussan-Borel, *Traité de Danse avec musique, contenant toutes les danses de salon et les nouvelles danses*, Parijs, Albin Michel, s.d., s.p.

naam op het kaartje stond. Om de dame tot de dans uit te nodigen, overhandigde de heer haar een kettinkje met een hartje aan.

- *Les éventails*: een dame wandelde naar een heer met een waaier in haar hand. De heer legde zijn hand op een kussen. De dame probeerde met haar waaier op zijn hand te slaan. Als hij er in slaagde zijn hand op tijd weg te trekken ging ze met hem dansen, zoniet ging ze op zoek naar een andere danspartner. De dame kreeg de waaier als presentje.
- *Les grelots*: de cavaliers namen een armbandje met belletjes (grelots) en gingen naar de dame met wie ze wilden dansen en deden haar het armbandje aan.
- *Les oeuillets*: de dames staken een anjer in het knoopsgat van de cavalier met wie ze wilden dansen.
- *Les deux rondes*: onder leiding van de gangmakers vormden de mannen een kring, waarbinnen de dames hun kring maakten. De twee kringen stapten in tegengestelde richting. Op een bepaald teken danste men met de partner die men voor zich had staan.

De *Société des Redoutes* sloot seizoen 1911 niet af met een cotillon - omdat het orkest er teveel opslag voor vroeg - maar verving die door een simpele *valse des fleurs*. Er moest dan op andere zaken bespaard worden en dat wilde men niet of zoals Paul d'Udekem d'Acoz het verwoordde: "*donnons un grand cotillon ou n'en donnons pas*". Bij de bals met cotillon eindigde de traditionele reeks dansen om 23u25. Om 23u30 begon dan de cotillon die uit twee delen bestond. Uit map B hebben we zo'n cotillon kunnen reconstrueren. Tijdens het eerste deel werden drie verschillende walsen gedanst. De eerste was een wals met decoratieve accessoires, de tweede een wals met *aigrettes*, een toefje veren, en de derde een wals met *sautoirs*, lange halskettingen die op en neer sprongen tijdens het dansen. De *Société des Redoutes* bestelde deze accessoires en souvenirs rechtstreeks bij een fabriek in Dresden of kocht ze aan in de Innovation en Grand Bazar in Gent. De prulletjes lagen in manden versierd met satijnen linten. De afbeeldingen 8 tot 11 tonen enkele pagina's uit een Duitse catalogus van cotillonbenodigdheden. Van halféén tot één uur was er een 'souper' voorzien, eigenlijk was dit gewoon een iets uitgebreider buffet dan op de andere redoutes. Na deze maaltijd offreerden de heren een boeketje bloemen aan de dames en soms gaven de dames een *boutonnière* (bloem voor in het knoopsgat) aan de heren. De boeketjes en *boutonnières* werden aangekocht bij diverse bloemisten in het Gentse. In het tweede deel van de cotillon werd opnieuw gedanst tot 2 uur. Dit deel eindigde traditioneel met een galop.

Voor de cotillon moest men op voorhand inschrijven op een lijst. Deze lijst lag in de *Société Littéraire-Club* waar men kon intekenen en was ook aanwezig tijdens de normale redoutes. Meestal moest men voor de cotillon 5 frank betalen. In 1907 hadden 136 personen ingetekend voor de cotillon en buffet. In 1908 waren dat er 122. We hebben niet kunnen achterhalen of iedereen die deelnam aan het eerste deel van de redoute zich ook inschreef voor de cotillon.

3.1.12 VALSE DES FLEURS

De *Société des Redoutes* liet de meeste van haar bals eindigen met een *Valse des fleurs*. We hebben niet kunnen achterhalen wat dit juist inhield, behalve dat die werd geleid door de commissarissen en een extra jonge man. Misschien werd toen gedanst op de populaire bloemenwals uit de Notenkraker gecomponeerd door Tsjaikovski in 1892, nog steeds een topper op de Weense bals. Of misschien was het wel een vereenvoudigde versie van de cotillon. Uit de facturen van de vereniging kunnen we afleiden dat de dames een boeketje kregen. Een redoute die eindigde met een *Valse des fleurs* was gedaan om 1 uur.

Katalog über Cotillon-, Ball- und Scherzartikel

J. C. Schmidt · Erfurt · 1911/12

Olms

Afbeelding 8: voorplat catalogus cotillon-artikelen

Olms Presse
ISBN 3-487-08409-0

Afbeelding 9: achterplat catalogus cotillon-artikelen

Afbeelding 10: catalogus cotillon-artikelen

Neueste Cotillon-Touren.
Anweisungen legen sämtlichen Touren bei.

Abbildungen und Beschreibungen sind gesetzlich geschützt, jeder Nachdruck wird strafrechtlich verfolgt. Geleitete Touren können nicht abgegeben werden; ist eine Tour für 6 Paare eingerichtet, so können z. B. 4 Paare nicht geliefert werden.

Neu! Nr. 01325. Tour: Auch ich war ein Jüngling mit lockigem Haar.

Zwei Herren setzen die zur Tour gehörigen Peitschen auf u. der Arrangeur legt die zusammengeordneten Schlangenlocken auf die Erde; nun fassen die Herren sich unter und clustieren nach vorn, wodurch sich die Schlangen aufrichten und die Locken immer länger und immer länger werden.

Ein unerwarteter Anblick! Häufiglich die Schlangen entrollt, so treten 6 Damen zu dem Herrn mit roten Locken und 6 Herren zu dem andern mit blondem Haar und reissen je eine Locke ab; die Locken sind nummeriert und finden sich durch die Paare zum Tanz.

Mit den entrollten Luftschlangen kann noch viel Kurzwelt getrieben werden. Tour für 6 Paare Mk. 1.--

Geschenk-Touren sind immer sehr beliebt, denn jedermann ist erfreut, wenn er von dem Balle ein nettes Andenken mit nach Hause bringen kann.

Neu! Nr. 01326. Neu!

Geschenk-Tour Nr. I.
Die Damen erhalten praktische Federviehchen (ca. 10 cm hoch), aus Leder mit Metallverzierung; die Herren stecken die Glückskartenende aus Metall; an beiden Gegenstände sind mit Nummern versehen und finden sich durch diese die Paare, die zusammen tanzen. Tour für 6 Paare Mk. 2.85.

Neu! Nr. 01327. Neu!

Geschenk-Tour Nr. II.
In dieser neuen Tour erhalten 6 Damen reizende, kleine Notizbüchlein in feinem Lederband mit Goldschnitt und Goldprägung und mit Blausilber. Diese kleinen Notizen können in Portemonnaie oder in der Handtasche stets mitgeführt werden und bilden so einen Helfer darin - daß ich nicht vergesse!

Auf 6 Herren werden kleine lederne Miniaturschnecken mit Druckknopf verteilt, in welchen sich ein Stückchen Papiergerüst befindet, praktisch und unentbehrlich für jeden, der das kleine Lederbüchlein immer gut geschützt.

Gleiche Nummern bestimmen die Paare, die zusammen tanzen. Tour für 6 Paare Mk. 3.50.

Neu! Nr. 01328. Neu!

Geschenk-Tour Nr. III.
Die praktischen Gegenstände, die in dieser Tour geliefert werden, müssen bei den Damen sublimiert große Freude hervorgerufen, denn sie sind reizend; sie bestehen aus niedlichen kleinen Notizbüchlein in hochfeinem Lederband.

Afbeelding 11: catalogus cotillon-artikelen

3.1.13 HET ORKEST

Elk bal van *de Société des Redoutes* werd begeleid door een orkest dat speelde van op de galerij van de ovale zaal. Bij het ontstaan van de vereniging was overeen gekomen dat ze mocht gebruikmaken van het orkest van de *Grand Théâtre*.⁷³ Karel (Charles) Miry, verbonden aan het operaorkest, leraar aan het conservatorium en veelzijdig Gents componist van opera's, operettes, cantates, symfonieën, (volks)liederen, romances en best bekend voor zijn compositie van *De Vlaamse Leeuw*, was veertig jaar lang dirigent van de *Société des Redoutes* tot aan zijn plotse dood in 1889.⁷⁴ Deze positie was voor hem belangrijk en een goed verkoopsargument want op de bladmuziek van zijn dansmuziek staat vermeld "*Directeur de l'Orchestre des redoutes de Gand*". Uit dankbaarheid voor Miry's bewezen diensten stortte *De Société des Redoutes* honderd frank voor een monument om hem te eren. Dit werd in 1893 ingehuldigd op het Casinoplein. Zijn zoon Paul Miry, violist en als componist veel minder productief dan zijn vader, stelde aan de vereniging voor om hem op te volgen. Na een jaar op proef werd hij aanvaard.⁷⁵

Uit de afspraken die met hem werden gemaakt, kunnen we afleiden dat het orkest tweemaal per jaar repeteerde en daarvoor per keer honderd frank kreeg. Per bal werd het orkest 310 frank uitbetaald. Voorwaarde was dat er minstens 30 muzikanten aanwezig moesten zijn: minstens zes eerste violisten, vier tweede violisten, twee altviolisten, twee cellisten, drie contrabassisten, twee dwarsfluitisten, een hoboïst, twee klarinettisten, een fagottist, twee hoornspelers, twee trompettisten, een trombonist, een tubaspeler en een percussionist.⁷⁶ Eind 1899 vroeg Paul Miry, ten gevolge van de vorming van een syndicaat van muzikanten, een opslag van 29 frank per bal. Vier jaar later vroeg Miry opnieuw een opslag, ditmaal van 12 frank per avond. De commissie die hierover moest oordelen, wilde niet steeds geconfronteerd worden met deze "*exigences périodiques du syndicat des musiciens*" en besliste dat ze bij de oude prijs wilden blijven en dat het aantal muzikanten dan maar moest verminderd worden. De acties van het syndicaat van de muzikanten vielen niet in de smaak van het Franstalige katholieke dagblad *Le Bien Public* "*L'orchestre du Grand Théâtre est, sauf quelques exceptions, composé de rouges. L'orchestre est un foyer d'insubordination et même d'anarchie.*"⁷⁷

Uit facturen kunnen we opmaken dat tussen 1908 en 1911 het orkest 335 frank per bal werd uitbetaald. Daarbij kwam nog eens 80 frank extra voor de cotillon en 40 frank voor het souper van de orkestleden tijdens de cotillon. In 1911 werd bij de laatste redoute geen cotillon ingericht omdat het syndicaat van muzikanten een forse prijsverhoging vroeg om

---

⁷³ Privé-archief, Société des Redoutes. Cahier des charges pour la concession du Grand Théâtre, 1886.

⁷⁴ Privé-archief, Société des Redoutes. Registre des procès verbaux de la Commission

⁷⁵ Privé Collectie de Groene Wezel – databank sheet music

⁷⁶ Privé-archief, Société des Redoutes. Registre des procès verbaux de la Commission.

⁷⁷ *Le Bien Public*, Gent, 14 februari 1912.

te spelen na 1 uur. De cotillon werd dan maar vervangen door een *Valse des fleurs* die om 1 uur stopte.⁷⁸

De *Société des Redoutes* moest jaarlijks de bladmuziek aankopen voor het orkest. Dit was een dure zaak en ze stond er dan ook op dat de exemplaren gemarkeerd werden als eigendom van de vereniging. Dankzij de 'démarche' van Verhaeghe de Naeyer kreeg de vereniging van de weduwe van Karel Miry het vruchtgebruik van zijn bibliotheek met dansmuziek. Er werd ook overeengekomen dat Paul Miry voor de vereniging jaarlijks nieuwe dansmuziek mocht aankopen, weliswaar voor een bedrag onder de honderd frank.⁷⁹ In 1900 en het jaar daarop vroeg men zich af of het niet voordeliger zou zijn om de bladmuziek te huren in plaats van te kopen. Blijkbaar kostte de aankoop van nieuwe bladmuziek dan toch jaarlijks 300 frank. Men stelde daarom ook voor om de toch al uitgebreide bibliotheek aan bestaande partituren te gebruiken. Dat zou een extra besparing van 200 frank opleveren omdat dan de kosten voor de twee jaarlijkse repetities wegvielen. Uiteindelijk besliste de commissie in 1901 geen nieuwe muziek aan te kopen en slechts één repetitie te betalen. In 1907 kocht de *Société des Redoutes* in ieder geval opnieuw muziek aan, namelijk *Nuages Roses*, een wals gecomponeerd in 1900 door Rodolphe Berger, de Franse koning van de wals voor het exorbitante bedrag van 320 frank. Geen wonder dat er zo vaak over de aankoop van muziek werd gepalaverd op de vergaderingen van de commissarissen. In 1910 huurde de vereniging de bladmuziek van *Les Jolies Viennoises* van Johan Strauss en van *Walzertraume* van Oscar Strauss bij muziekhandel Beyer voor 11,70 frank. In 1911 huurde men *I'm afraid to come home in the dark* van Egbert van Alstyne uit 1907, *Songe d'automne* van Archibald Joyce, *The Druid's Prayer* van Dawson en *Heures brèves* van Georges Aubry voor 15,40 frank.⁸⁰

3.1.14 BUFFET

Bij elke redoute hoorde ook een buffet. Oorspronkelijk werd er een maaltijd geserveerd maar daardoor duurde de pauze in het midden van het bal veel te lang. En na een petitie van de leden in 1878 besloot men de maaltijd te vervangen door een buffet. Om dat goed te kunnen organiseren informeerde de commissie zich bij hun collega's van de *Société des Redoutes* van Brugge en Antwerpen en bij de *Société du Concert Noble*⁸¹ uit Brussel.⁸² Of het buffet al dan niet gratis moest zijn voor de leden was een vaak terugkerend item op de

---

⁷⁸ Privé-archief, Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁷⁹ Privé-archief, Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁸⁰ Privé-archief, Société des Redoutes, Registre des procès verbaux de la Commission.

⁸¹ G. J. Bral leert ons in zijn boek over de Brusselse Concert Noble dat de evolutie ervan gelinkt was aan die van de Brabantse adel en meer specifiek de hofadel. Het ontstond uit de adellijke muziekvereniging Société de l'Académie de Musique in 1793. In 1871 werd de Société du Concert Noble een burgerlijke vennootschap met 340 aandeelhouders en besloot men zelf zalen te bouwen in het Leopoldskwartier om er concerten en bals te organiseren. In 1873 werden de nieuwe zalen ingehuldigd met openingsbals bijgewoond door het Hof. De winterbals werden er regelmatig bijgewoond door de koninklijke familie en door de graaf en gravin van Vlaanderen. Ook deze bals besloten steevast met een cotillon. In 1913 telde de vereniging 348 leden. Uit Bral (G.), *Concert Noble*. Brussel, Concert Noble, 1990, 221 p.

⁸² Privé-archief, Société des Redoutes. Omslag 3: projet d'établissement d'un buffet payé par la Société rejeté en assemblée générale du 22 février 1878.

vergaderingen van de commissarissen. Blijkbaar was daar grote vraag naar van de leden. Na een kosten-batenanalyse stelde de commissie in 1878 dat het lidgeld zou moeten opslaan en het aantal bals verminderen als men een gratis buffet wou. Dat was niet naar de zin van een aantal leden en de commissie nam collectief ontslag om enkele dagen later opnieuw unaniem verkozen te worden. In 1894 stelden de commissarissen voor om het buffet gratis te maken maar het lidgeld op te trekken van 40 frank naar 65 frank per familie en van 20 frank naar 35 frank voor alleenstaanden. Het gevolg hiervan was dat veel leden hun lidmaatschap opzegden. De plannen om het lidgeld op te trekken werden terug in de ijskast gestoken en de leden maakten hun opzeg opnieuw ongedaan. Vanaf 1894 werd besloten naast het gewone buffet, dat betalend was, een klein gratis buffetje te organiseren, dat gedurende de ganse periode van het bal zou blijven staan. Daar kon men enkel thee, siropen, orangeade en bonbons verkrijgen. In 1906 besliste men de kwaliteit van het gratis buffetje nog te verbeteren en werden er *marquises aux fruits* aan toegevoegd. Het buffet werd oorspronkelijk in concessie gegeven aan *limonadiers* waarvan sommigen ook de uitbating van het Foyer verzorgden. Maar er waren problemen met de opeenvolgende concessionarissen. Rond 1900 werd het buffet verzorgd door het syndicaat van de obers van het *Grand Théâtre*. Voor de vierde redoute in 1906 besloot de commissie het buffet gratis te maken. Daarvoor werd met het syndicaat van de obers afgesproken dat het in totaal niet meer dan 300 frank mocht kosten. Vanaf 1907 besloot de commissie zelf het buffet te organiseren en de aankopen te regelen. De obers moesten dan enkel betaald worden voor hun werk en voor het zilverwerk, het kristallen glasservies en het porseleinen eetservies dat bij hen werd gehuurd. Het syndicaat leverde 5 obers aan 10 frank per ober en per redoute zonder dat ze nog op andere gunsten konden rekenen zoals bier of eten. De twee vaste medewerkers moesten na hun taak aan de ingang ook meehelpen aan het buffet. Per avond kregen deze laatsten ook 10 frank. De obers mochten geen schort dragen, maar moesten gekleed zijn in zwarte avondkledij⁸³

Van zodra enkele dames waren binnengekomen, gingen de obers rond met thee. Na elke dans boden ze niet alleen thee aan, maar ook verfrissingen (grenadine en sinaasappellimonade) en bonbons. Aan de ingang stond een tafel met flessen wijn voor de *cavaliers*. Het buffet werd geserveerd tijdens de pauze en stond opgesteld in de foyer. Dames of meisjes gingen er niet zonder begeleiding naar toe.⁸⁴ De tafel van het buffet was gegarneerd met rood fluweel en kandelaars. Men liet zich aan het buffet bedienen en at dan rechtstaand of gezeten op een stoel. In 1905 onderzocht de commissie of het haalbaar was om tijdens de cotillon in plaats van een buffet een souper aan kleine tafeltjes te organiseren. Dat bleek veel te kostelijk en aangezien er toch nooit grote drukte was aan het buffet liet men het zo. Wel verhuisde het buffet tijdens de cotillon naar de concertzaal en plaatste men er een paar kleine tafeltjes in de buurt voor geïnteresseerden. De rekeningen voor het buffet die we in

---

⁸³ Privé-archief, Société des Redoutes. Registre des procès verbaux de la Commission.

⁸⁴ De Saint Ouri Magallon (N.), *Guide Mondain*, Parijs, s.p., 1910, s.p.

het archief terugvonden, zijn praktisch elk jaar dezelfde. Men koos Arthur Vande Veegaete als traiteur, Barridez als patissier en de alcohol werd besteld bij Van der Noot. Later kocht men alle drank bij de Brasserie d'Akkergerm. Bij elke redoute stond hetzelfde op het menu. Eerst werden *croûtons de foie gras* geserveerd gevolgd door sandwiches belegd met koeientong en gevogelte en witte en bruine kramiek. Tijdens het eten werd wijn geserveerd. Champagne werd geserveerd bij het dessert: pralines, gekonfijt fruit, gekonfijte sinaasappel, marsepein, plum cake, gebakjes, sinaasappelsalade, sinaasappellimonade, limonade van grenadine en thee op tafel. De sinaasappelsalade was samengesteld uit 24 appelsienen, 12 mandarijnen, suiker, ananas uit blik, soms perziken uit blik en kirsch. Op het einde van de pauze werd soms punch en warme wijn aangeboden. De Société des Redoutes liet hiervoor een punch bowl ontwerpen bij Wiskemann. Op het einde van de avond werd bouillon geserveerd en nog enkele glazen champagne. Bij de cottillon was het buffet iets uitgebreider. Er werden dan ook *poularde glacée*, *filet parisienne* en *aspic de soles*, *café glacé* en *chocolat glacé* aangeboden. Na elke dans van de cotillon werd ook champagne aangeboden. De dames werden verondersteld hun champagne aan te lengen met 3/4de water.⁸⁵

Er was geen uitgebreid drankenaanbod. Men kon kiezen tussen champagne, Moselle (moezelwijn), bordeaux, pils en Bruffayt's of Genval (water). Er werd wel voornamelijk champagne gedronken. Op een overzicht van de brouwer uit 1912 (zie tabel III.14) zien we dat voor de vijf redoutes 139 flessen champagne werden verbruikt tegenover 51 flessen bordeaux en 19 flessen moezelwijn. Op de redoutes met opbrengst voor de armen en de redoutes met cotillon werd beduidend meer alcohol verbruikt wat op een hogere opkomst wijst.

tabel III.14: overzicht van het drankverbruik tijdens de redoutes van 1912

1912	2 jan	16 jan	23 jan	30 jan <i>pauvres</i>	13 feb <i>cotillon</i>
Champagne	23	25	22	34	35
Bordeaux	9	9	7	13	13
Moselle	4	3	3	4	5
Bruffayt's	17	15	14	18	30

3.1.15 DRESSCODE

De dames droegen lange avondjurken in rijke vaak geborduurde stoffen versierd met kant, echte juwelen en bloemen, pluimen of diamanten in het haar en lange handschoenen. Maar men mocht niet overdrijven: geen al te felle tinten en niet té veel te koop lopen met rijkdom. Een klein décolleté mocht. Jonge dames verkozen lichte kleuren, oudere dames donkere.⁸⁶ Boven de jurk droeg men een speciale jas om naar het bal te gaan of nog beter een bontjas. De dames droegen geen hoed omdat die het haar plat maakte, maar indien nodig een kanten of tulen hoofddoek. Een waaier was een onmisbaar onderdeel van het

⁸⁵ Privé-archief, Société des Redoutes. Aankoopfacturen 1907 – 1912.

⁸⁶ Interview met Lieven Baert, stichter van het Instituut voor Historische Danspraktijk.

avondtoilet zo leert *Le guide mondain*: “avec sa légèreté aérienne et ses frôlements de caresse, l'éventail reste, entre les doigts féminins, la plus séduisante des parures. Il palpète, voltige, s'ouvre, se ferme, s'agite en des battements d'ailes qu'un geste anime et qu'un souffle pourrait briser!”⁸⁷

De mannen kwamen in donker rokkostuum met wit gilet of in gala-uniform. Het was absoluut noodzakelijk dat het hemd fris wit was, de schoenen, hogehoed, parelgrijze handschoenen en de *cravate blanche* (een witte vlinderdas) onberispelijk. Bij een rokkostuum droeg men geen horloge. Schoenen met knoppen waren chiquer dan schoenen met veters.⁸⁸

3.1.16 VERKERING EN HUWELIJK

De bals hadden tot doel om voor een aangename avond te zorgen onder gelijken, voor jong en oud. Daarnaast was het ongetwijfeld een manier om de jongeren in het ‘beste’ sociale netwerk te introduceren en hen aan een geschikte huwelijkspartner te helpen. Dat daar daadwerkelijk rekening mee gehouden werd, leert ons o.a. volgend fragment uit de *Registre des procès verbaux de la Commission*: “Madame Rodolphe de Kerchove de Denterghem membre honoraire permanent depuis la mort de son mari redevient membre effectif permanent sans subir un nouveau ballottage par le fait qu'elle a une fille à mener dans le monde”.⁸⁹

Adolescenten werden tamelijk vroeg in de balzaal geïntroduceerd: meisjes van zodra ze 15 à 16 jaar oud werden, en jongens rond hun 18de.

tabel III.15a: maritale staat Société des Redoutes 1913

	aantal	
gehuwde mannen	106	63%
ongehuwde mannen	63	37%
totaal	169	100%

Ongeveer 2/3de van de mannelijke leden in 1913 was gehuwd (zie tabel III.15a). We hebben nagegaan of er ‘entre soi’ werd getrouwd. Daarom hebben we ingezoomd op de 421 adellijke personen van onze onderzoeksgroep omdat we van hen in de EPN kunnen opzoeken met wie ze gehuwd waren. Deze 421 personen behoorden tot 154 adellijke families (zie tabel III.15b). Van iets meer dan de helft van de adellijke personen zijn we zeker dat ze ooit lid waren van de *Société des Redoutes*. Deze 239 leden behoorden tot 97 adellijke families. De meesten (211) waren gehuwd. Van alle 223 echtgenotes (rekening houdende met een tweede huwelijk) behoorden bijna de helft (108) tot opnieuw diezelfde 97 adellijke families. Van 190 adellijke leden van onze onderzoeksgroep hebben we niet teruggevonden dat ze ooit lid waren van de *Société des Redoutes*. Maar aangezien we niet van elk jaar de ledenlijsten hebben teruggevonden, kunnen we niet met zekerheid zeggen dat ze nooit lid waren van de

⁸⁷ De Saint Ouri Magallon (N.), *Guide Mondain*, Parijs, s.p., 1910, pp. 7-8.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 47-48.

⁸⁹ Privé-archief, Société des Redoutes. Registre des procès verbaux de la Commission.

Société. Van deze 190 personen waren er 138 gehuwd.⁹⁰ Van de 147 echtgenotes behoorden 43 tot dezelfde 97 adellijke families hierboven vermeld. Dat is ongeveer een vierde.

tabel III.15b: analyse van de adellijke huwelijken en de mogelijke rol hierin van de *Société des Redoutes*

totaal aantal adellijke leden onderzoeksgroep	421
totaal aantal adellijke families onderzoeksgroep	154
aantal adellijke families die lid waren van de Redoutes	97
aantal adellijke leden onderzoeksgroep en lid Redoutes	239
hiervan gehuwd	211
aantal echtgenotes die tot de 97 adellijke families horen	108
aantal adellijke leden onderzoeksgroep geen lid Redoutes	203
hiervan gehuwd	138
aantal echtgenotes die tot de 97 adellijke families horen	43

Uit onze analyse hierboven blijkt dat de adellijke *Redouteleden* bij voorkeur trouwden met leden van dezelfde homogene groep adellijke families die minstens via één familielid met de *Redoutes* verbonden waren. Via een illustratieve toets hebben we willen nagaan of we deze selecte manier van huwen meer rechtstreeks in beeld konden brengen. We hebben daarvoor drie adellijke families geselecteerd (de Hemptinne, de Kerckhove de Denterghem en de Kerckhove d'Exaerde) die zeer present zijn in het uitgaansleven van de *Redoutes*. Voor de mannelijke leden van deze familie (geboren tussen 1865-1890) hebben we telkens gecontroleerd of hun schoonvader ook lid was van de *Société des Redoutes*. Voor de familie de Hemptinne kwamen 8 leden in aanmerking, daarvan trouwden er 3 met een *Redoutelid*. Voor de familie de Kerchove de Denterghem 3 (1 huwde met een *Redoutelid*) en voor de familie de Kerchove d'Exaerde 6 (2 huwden met een *Redoutelid*). De details uit deze huwelijken worden overzichtelijk weergegeven in tabel III.16. Uit deze kleine steekproef blijkt dat 6 op 17 leden (of minstens één derde) van de adellijke leden van de *Redoutes* huwden met een meisje dat via haar vader ook lid was van de *Société des Redoutes* en waarmee ze konden kennis maken op één van de Gentse bals. Een volledige dataverzameling van de huwelijksgegevens en statistische analyse (hetgeen buiten het kader van onze thesis valt) zijn nodig om deze aanwijzing van selectief trouwen binnen de vereniging van de *Redoutes* te bekrachtigen.

⁹⁰ In deze groep zit een onregelmatigheid, namelijk een groep van 25 ongehuwde juffrouwen en weduwes.

tabel III.16: huwelijken tussen Redoutes-leden (voor 3 adellijke families)

Lid <i>Société des Redoutes</i> geboren 1865-1890	Huwelijksdatum	Echtgenote	Schoonvader lid van de <i>Société des Redoutes</i>
Graaf Alexandre de Hemptinne	1894	Elsée de Kerckhove de Denterghem	Oswald de Kerckhove de Denterghem
Henri de Hemptinne	1922	Simone van Loo	Baron Albert van Loo
Raoul de Hemptinne	1914	Yvonne de Pelichy	Baron Léon de Pélichy
Graaf Charles de Kerckhove de Denterghem	1905	Suzanne de Kerchove d'Ousselghem	Baron Edgar de Kerckhove d'Ousselghem
Amaury de Kerckhove d'Exaerde	1898	Gabrielle de Ghellinck de Walle	Maurice de Ghellinck de Walle
Henri de Kerckhove d'Exaerde	1902	Suzanne Kervyn d'Oudt Mooreghem	Edouard Kervyn d'Oudt Mooreghem

3.2 GENTLEMEN'S CLUBS

De *Gentlemen's Clubs* ontstonden in de Londense West End aan het einde van de 17de en begin 18de eeuw. Samenkomsten van *gentlemen* in chocolade- en koffiehuisen kregen een meer formeel karakter door een lidmaatschap. Uiteindelijk beschikten de meeste Engelse clubs over eigen statige gebouwen. Ze werden zeer populair in het Victoriaanse Engeland. Over nieuwe leden moest gestemd worden: ze werden wel of juist niet toegelaten (*blackballed*). De clubleden hadden eenzelfde politieke strekking of hadden interesse in dezelfde vrijetijdsbesteding. Een *gentleman* kon van verschillende clubs lid zijn. Vrouwen waren niet toegelaten. Toch bestonden er op het einde van de 19de eeuw reeds enkele vrouwenclubs.

In de clubs had men meestal een bibliotheek, een leeszaal waar men Engelse en buitenlandse kranten kon lezen, een lounge, een eetkamer, een rookkamer, een biljartkamer, een kaartkamer en een ruimte voor formele ontvangsten. Doordat de Engelse elite niet in het centrum van Londen woonde, was er ook gelegenheid om te overnachten. De clubs waren meestal streng en mannelijk ingericht. De eerste clubs in Engeland waren erg aristocratisch en vaak politiek gekleurd zoals *White's* (voor de *Tories*) en *Brook's* uit 1764 (voor de *Whigs*).⁹¹

3.2.1 GENTSE "CLUBS"

In dit deel zullen we een vergelijking maken tussen de twee Gentse clubs die voor onze periode en onze onderzoeksgroep een belangrijke ontmoetingsplaats waren: de *Société Littéraire* en de *Cercle Royal La Concorde*. Men kwam naar deze clubs voor een gesprek, om zich te ontspannen met een spelletje bridge, om te lezen, om een glaasje te drinken of om iets te eten met gelijken.

We zullen voor beide clubs nagaan welke de toetredingsvoorwaarden waren, hoeveel het lidgeld bedroeg, welke soorten leden aanwezig waren en in welke mate onze onderzoeksgroep, in het bijzonder de adel, er deel van uitmaakte. We zullen ons tijdens deze bespreking laten inspireren door onderstaande ironische cultuurschets van Charles van Outryve d'Ydewalle.

"Je ne suis jamais entré dans aucun de ces deux repaires fameux, véritables forteresses sociales, montagnes inaccessibles aux profanes et inexplicables aux non initiés. La Société littéraire est installée dans un adorable hôtel de la Place d'armes, construit jadis par un riche patricien nommé Faligan. On y fait de tout, sauf naturellement de la littérature et quoique depuis longtemps la fonction ait disparu, l'organe demeure. Pour entrer là, il fallait et il faut montrer patte blanche. Vers l'heure de midi ces messieurs qu'on appelle des Nobles, du Club des Nobles, se mettent à leurs fenêtres et regardent passer les manants, les mains dans les poches, la veste ouverte laissant voir des gilets impeccables. On les regarde avec crainte et envie. Eux-mêmes parlent du Club avec détachement, et ils jouent aux cartes, parlent de chasse, de moteurs, de terres, de fermages et quelquefois d'actualité politique. Quand il y a des élections ce sont des élections du Club. Il paraît qu'ils ont même un salon de lecture. Gare à qui ira au devant de leurs prétentions. Ce qu'on a dit au Club est répété dans toute la ville avec une rapidité

---

⁹¹ Olsen (D.), *De stad als kunstwerk. Londen, Parijs, Wenen. 1814-1914*. Amsterdam, Agon, 1991, p. 263

inouïe; et cela depuis 1802. (...) La Concorde est quelque chose d'encore plus sacré, avec une Académie de billards. Là aussi on fait des opinions. Mais ce n'est plus une aristocratie, c'est un mandarinat, bourgeois et libéral. Dans ces deux maisons on ne parle que français, on ne défend que la langue française. L'époque autrichienne et l'époque hollandaise ont poussé cette coquetterie jusqu'au forcené. Le Noble et le Libéral sont fransquillons et le demeurent. C'est le libéral qui a gouverné Gand pendant tout le XIXe siècle, et en français. Il a fait mieux: il a oublié le flamand, et surtout il l'a fait oublier à sa femme et à ses enfants.”⁹²

3.2.2 SOCIÉTÉ LITTÉRAIRE - CLUB

De meest prestigieuze club in Gent was (en is nog steeds) de *Société Littéraire-Club* ook wel in de omgangstaal *Club des Nobles* genoemd en spottend door de Gentenaars: het *Ezelskot*. Om onze onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we voornamelijk ledenlijsten en reglementen geraadpleegd uit het archief van de *Société Littéraire* aangevuld met documenten uit de collectie *Vliegende Bladen*.

De Club werd gesticht in 1802 door de samensmelting van twee andere *sociétés d'agrément*: de *Société de Gand*, opgericht in 1782 en de *Société Littéraire* opgericht in 1790. Het devies van de *Société de Gand* was dat “*la bonne harmonie entre les sociétaires devait régner par une humeur douce*”. De *Société Littéraire* wou hetzelfde bereiken maar door “*la douceur de caractère, l'humanité et une complaisance sincère*”.⁹³ De versmelting gebeurde door “*un groupe d'hommes unis tant par des liens d'amitié que par des affinités morales et culturelles*.”: J-B de Loën, Borluut, J. Van Crombrugge, P. van der Haeghen en C. De Vaernewijck.⁹⁴ De *Société Littéraire* is ook nu nog in hetzelfde prachtige *Hôtel Falligan* op de Kouter gevestigd dat reeds in 1804 werd aangekocht door de *Société de la maison de Falligan*. Deze vereniging bestond oorspronkelijk uit 97 aandeelhouders die over 200 aandelen beschikten. Hun erfgenamen verhuren nog steeds het gebouw aan de *Société Littéraire*.

De leden werden ingedeeld in *membres effectifs* met residentie in het arrondissement Gent en *membres temporaires*. Deze laatsten waren ofwel officieren in actieve dienst, ofwel universiteitsstudenten en andere personen die niet in het arrondissement Gent gedomicilieerd waren. Het gesloten karakter van deze club werd benadrukt door de strenge voorwaarden om toe te treden. Het reglement van 1913 leert ons dat om lid te worden men schriftelijk moest voorgedragen worden door een *membre effectif* in een rapport dat naam, hoedanigheden en adres van het kandidaat-lid bevatte. Deze aanvraag moest ondersteund en ondertekend worden door vier andere *membres effectifs*. Daarna moest over de aanvraag gestemd worden. De bulletins van de kandidaat-leden werden minstens acht dagen voor de stemming uitgehangen. Enkel de *membres effectifs* mochten stemmen en voor een geldige stemming moesten er minstens 30 aanwezig zijn. Tweederde van de stemmen was noodzakelijk om *membre effectif* te worden en de helft als men *membre temporaire* wou worden. Om *membre effectif* te kunnen worden, moest men bovendien één jaar *membre*

---

⁹² d'Ydewalle (C.), *Enfance en Flandre*. Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, p. 113.

⁹³ s.n., *Société Littéraire (Club) 1802-1977*. Gent, 1977, p. 11.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 5.

temporaire geweest zijn. De *membres temporaires* moesten elk jaar opnieuw een aanvraag indienen om lid te mogen blijven.

Het exclusieve karakter van de Club werd gegarandeerd door het hoge jaarlijkse lidgeld: 90 frank voor een *membre effectif* en 55 frank voor een *membre temporaire*. Daarnaast moest het nieuwe lid bij aanvang eenmalig dezelfde som als het jaarlijks lidgeld betalen. ‘Vreemdelingen’ mochten voor ten hoogste 30 dagen toegelaten worden, mits een clublid zich garant stelde voor het gedrag van de ‘vreemdeling’. Men kon uit de Club gegooid worden na slecht gedrag of na een bankroet.

De administratie van de *Société Littéraire* was in handen van vijf commissarissen, waarvan één schatbewaarder. In 1912 en 1913 waren dat de Limon Triest, Jules Rooman d’Ertbuer, graaf Dorsan Goethals, Alphonse Morel de Westgaver en Adrien de Kerchove d’Ousselghem. Per jaar werd een commissaris door het lot aangeduid om vervangen te worden. De commissarissen werden verkozen op de algemene vergadering. De leden mochten niet weigeren om commissaris te worden anders kreeg men een boete van 40 frank.

Volgens Agulhon slaat het woord *littéraire*, dat zo vaak voorkomt in namen van verenigingen uit de 19de eeuw, op *cercle de lecture* en niet op *cercle de littérature*. Dat wil zeggen dat de vereniging niet bestemd was voor ‘*des hommes de lettres*’.⁹⁵ Vandaar dat men ook in Gent naar de Club ging gewoon om er te lezen. Het leessalon was al open vanaf 8 uur ’s morgens, de andere salons vanaf 10 uur. Er was niet echt een sluitingsuur. Maar vanaf 1 uur ’s nachts moest men 5 frank boete betalen en vanaf 2 uur werd dat 10 frank. Van zodra ’s nachts maar twee personen in de club overbleven, werd deze gesloten. In het reglement van 1802 lezen we dat de opbrengst van de geldboetes bestemd was voor de armen: om de drie maanden werd geld gestort aan het *Bureau de Bienfaisance*. Op die manier werd het sociaal aanvaardbaar om elke inbreuk die men zag aan de commissarissen te melden, want het was toch voor de goede zaak. De bestemming van de geldboetes staat niet meer in het reglement van 1913. In tegenstelling tot de Engelse *Gentleman’s clubs* waren kansspelen verboden in de *Société Littéraire*. De Club had een concierge en ander personeel in dienst.

In de *Société Littéraire* werden af en toe redoutes, bals en feesten gehouden waarop dames welkom waren. Zo werd in januari 1902 ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Club een *soirée dansante* georganiseerd in de salons. Andere hoogdagen in de Club vonden plaats gedurende de kermis en het carnaval.

Gezien het prestigieuze karakter van deze club hebben we het lidmaatschap ervan gebruikt als een criterium om te bepalen wie in onze onderzoeksgroep diende opgenomen te worden. In tabel III.17 geven we een overzicht van het aantal leden van de Club in 1913. Er waren toen 238 *membres effectifs* en 24 *membres temporaires* op een totaal van 262 leden. In de tweede kolom geven we ook het aantal leden voor de periode 1908-1913. Het zijn deze 329

---

⁹⁵ Agulhon (M.), *Le cercle dans la France bourgeoise 1810-1848, étude d’une mutation de sociabilité*. Parijs, Librairie Armand Colin, 1977, s.p.

Club-lidmaatschappen die we later (zie 3.2.4) zullen vergelijken met het gekende ledenaantal van de *Cercle Royal La Concorde* voor de periode 1900-1913.

tabel III.17 aantal leden van de *Société Littéraire*

	<i>Société Littéraire</i> 1913	<i>Société Littéraire</i> 1908-1913
<i>membres effectifs</i>	238	303
<i>membres temporaires</i>	24	26
totaal	262	329

Wanneer we de ledenlijsten van de *Club* raadplegen, botsen we vaak op dezelfde familienamen. Voor de lijst van 1913 hebben we geteld dat slechts 31 Gentse families meer dan de helft van de leden (141) leverden. De familie de Hemptinne was met 18 leden het meest vertegenwoordigd. Dan volgden de families de Kerchove d'Exaerde (9 leden), Verhaeghe de Naeyer (7 leden), Morel de Westgaver en della Faille d'Huysse (elk met 6 leden).

3.2.3 CERCLE ROYAL LA CONCORDE

Als bronnen hebben we gebruik gemaakt van de scriptie van Jelle de Ketelbutter⁹⁶ en het onuitgegeven lustrumboek *Cercle Royal La Concorde: 1809-2009*. In dat laatste werk wordt een CD-rom geleverd met een namenlijst van leden van *La Concorde*. Deze lijst is door de auteurs gereconstrueerd aan de hand van allerlei documenten want in het archief beschikt men niet meer over originele ledenlijsten.⁹⁷ *La Concorde*, in de volksmond soms smalend het *verkenskot* genoemd, werd opgericht in 1804 als een vriendenkring *Association d'amis de la Rue des Champs* in het *Café Gantois* van Pierre Dart. In 1809 werd de vereniging erkend door het stadsbestuur. De stichters behoorden vooral tot de hogere middenklasse: handelaars en industriëlen, vrije beroepen, ambtenaren en eigenaars. Vanaf 1816 werd de naam *Société de la Concorde* gebruikt. In 1825 kochten 204 leden het hotel Papeians op de Kouter. Na 1830 profileerde *La Concorde* zich als een orangistische vereniging. De vereniging was succesvol en telde meer dan 800 leden in 1827. Wegens plaatsgebrek kochten 125 leden in 1850 het Hotel Limnander gelegen naast het Hotel Papeians. In deze periode verdween het orangistisch karakter van *La Concorde*. Stilaan werd de vereniging liberaler. Daarna steeg het aantal leden onder voorzitterschap van Hyppolyte Metdepenningen en François d'Elhougne. In de jaren 90 van de negentiende eeuw kende de vereniging een dipje met slechts 530 *membres effectifs* in 1891. In die periode werd *La Concorde* geleid door een raad (er was geen voorzitter) samengesteld uit Emile Braun, H. Brunin, Alfred Vander Stegen, L. De

⁹⁶ De Ketelbutter (J.), *Burgerlijke Sociabiliteit in de lange 19e eeuw. De Société d'agrément la Concorde en haar contacten met andere genootschappen te Gent tussen 1808 en 1914*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, 121 p.

⁹⁷ De Clercq (Y.), *Cercle Royal. La Concorde. 1809-2009*, Doornik, Lesaffre, 2009, 282 p.

Smet, A. Goderus en Louis Montigny. In 1909 kende *La Concorde* haar hoogtepunt met 1.234 leden en werd Emile Braun voorzitter.

Van in het begin mochten dames geen lid worden van de vereniging. Ze waren wel welkom op de bals en de banketten ingericht door de vereniging. *La Concorde* had vanaf haar ontstaan een ontspanningsfunctie met diverse activiteiten zoals bridge, kranten lezen en samen tafelen. Haar doelpubliek was de hoge burgerij.⁹⁸ Omdat *La Concorde* zoveel leden had, werden er rond 1900 subgroepen opgericht zoals de *Cercle des XX* (voor kaartspelers, jagers en vissers) en een *Club des Whisteurs*, beide met ongeveer eenzelfde 20-tal leden. Uit onze onderzoeksgroep herkennen we als leden Alfred Baertsoen, Louis en Jules Grenier, Oswald de Kerchove de Denterghem (voorzitter), Diomède Vanderhaeghen, Henri Brunin, Georges Van Dooren en Louis Montigny.

In *La Concorde* was een leeszaal, een conversatiesalon, een *petit salon* en een imposante *salle des Redoutes* in 1844 ontworpen door architect Roelandt die ook de Gentse Opera ontwierp. Toch was deze prachtige balzaal niet steeds voldoende groot voor het indrukwekkende aantal leden en moest er soms uitgeweken worden naar de *salle des Redoutes* van de *Grand Théâtre*. Af en toe werden er ook concerten georganiseerd in *La Concorde*.

In 1911 kende men drie soorten lidmaatschap:

- *Membres honoraires*: de provinciegouverneur en generaals met standplaats in Gent;
- *Membres effectifs*: hiervoor moest men minstens een jaar in Gent wonen;
- *Membres trimestriels of temporaires*: officieren en leden die geen jaar in Gent of buiten Gent woonden.

Het lidgeld bedroeg 60 frank jaarlijks, 40 frank voor de eerste zoon, 20 frank voor de tweede en 10 frank voor de derde zoon.⁹⁹ *La Concorde* werd toen geleid door een voorzitter en zes commissarissen. Deze personen moesten minstens 10 jaar lid zijn van de vereniging. De voorzitter en commissarissen werden om de drie jaar verkozen en konden onbepert herverkozen worden, maar de commissarissen moesten minstens een jaar tussen hun herverkiezing laten. Hierdoor werd het conservatieve karakter en de eenheid binnen de vereniging versterkt. De raad van commissarissen kwam elke zondagmiddag samen. Elke commissaris was gedurende een week verantwoordelijk voor de goede gang van zaken.¹⁰⁰

Er was een *commission de ballottage* die bestond uit 60 effectieve leden verkozen op de algemene vergadering. Tien van deze commissieleden moesten elk jaar opnieuw verkozen worden. De commissie kwam maandelijks samen om te oordelen over de nieuwe kandidaat-leden. Een kandidaat-lid moest tweederde meerderheid halen om toegelaten te worden tot

---

⁹⁸ De Ketelbutter (J.), *Burgerlijke Sociabiliteit in de lange 19e eeuw. De Société d'agrément la Concorde en haar contacten met andere genootschappen te Gent tussen 1808 en 1914*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, p. 7.

⁹⁹ De Clercq (Y.), *Cercle Royal. La Concorde*. 2009, p. 200.

¹⁰⁰ De Ketelbutter (J.), *Burgerlijke Sociabiliteit in de lange 19e eeuw. De Société d'agrément la Concorde en haar contacten met andere genootschappen te Gent tussen 1808 en 1914*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, p. 41.

de vereniging. Zijn kandidatuur moest schriftelijk gebeuren en hij moest voorgesteld worden door enkele leden.¹⁰¹

Een administratieve raad was verantwoordelijk voor het personeel en voor de aankopen. Daarnaast waren er nog drie commissies. Een commissie met 22 leden, organiseerde het jaarlijkse banket. Een andere commissie (12 leden) hield zich bezig met de liefdadigheidsprojecten van de vereniging. En een derde commissie (6 leden) moest de boetes innen.¹⁰²

De lokalen openden om 7 u 's morgens en sloten om middernacht. De belangrijkste activiteiten van *La Concorde* waren het organiseren van banketten vaak met belangrijke

<p>Menu</p> <p><i>Potage Portugais</i></p> <p><i>Croustades Nelson</i></p> <p><i>Filets de soles Princière</i></p> <p><i>Quartier de chevreuil Rohan</i></p> <p><i>Céléris au jus</i></p> <p><i>Poularde à la Royale</i></p> <p><i>Champignons Chantilly</i></p> <p><i>Bécassines fine champagne</i></p> <p><i>Croûte de foies gras</i></p> <p><i>Glace Concordia</i></p>
--

genodigden. In 1909 ter gelegenheid van de *centenaire* nam voorzitter Emile Braun de organisatie van de feestelijkheden op zich. Zo werden van 19 tot 31 december wedstrijden gehouden: voor biljart, bridge, whist, domino en dobbelstenen. Op 30 januari 1910 was er een groots banket verzorgd door Maison Van der Noot. De toegangsprijs bedroeg 7,5 frank. Het menu verwees met enkele gerechten zoals '*Filets de Soles Princière*' en '*Poularde à la Royale*' naar de troonopvolging van Albert I in december 1909. Op 3 februari gaf Victor Fris een voordracht over de geschiedenis van *La Concorde*. Op 6 februari was er een verkleed bal voor de kinderen en een *five o' clock*

tea voor de dames en jonge meisjes. Dit was trouwens een constante in *La Concorde*: tijdens de carnavalsperiode werden er verkleedpartijen georganiseerd voor de kinderen waarop de ouders ook welkom waren¹⁰³.

Als permanente ontspanning kon men over de bibliotheek beschikken. De kranten en boeken moesten ter plaatse gelezen worden. Daarnaast kon men samen eten in het restaurant of samen iets drinken, of elkaar ontmoeten rond een gezelschapsspel in de speelkamer. *La Concorde* vervulde dus in de eerste plaats de behoefte om onder gelijken (industriëlen, handelaars en ambtenaren) over een waardige en aangename plek te beschikken om er plezier te beleven. In de woorden van Emile Braun: "*Il faut que, dans une ville de l'importance de la nôtre, les représentants autorisés de l'industrie, de notre grand commerce, les fonctionnaires, tant civils que militaires, tous ceux qui appartiennent à des professions libérales, aient un local digne du rang social qu'ils occupent, ou ils sont assurés de trouver, avec une société choisie, tous les agréments, tout le confort des cercles les plus réputés.*"¹⁰⁴

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 42.

¹⁰² *Ibidem*, p. 44.

¹⁰³ De Clercq (Y.), *Cercle Royal. La Concorde*. 2009, pp. 192-200.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 197.

Dat *La Concorde* door de leden ook gezien werd als een vooruitstrevende burgerlijke drukkingsgroep mag opnieuw blijken uit de woorden van Emile Braun: “*C’est parce que je vous sais tous convaincus des grands services qu’un cercle comme le nôtre est appelé à rendre, que je vous engage à faire des démarches personnelles auprès de vos amis, de vos connaissances, pour qu’ils viennent renforcer nos rangs et constituer un groupement de plus en plus important, qui, à un moment donné, pourra servir de rempart sérieux contre les entreprises réactionnaires ou subversives. La présence à cette table des plus hautes judiciaires des Flandres nous est garante de leur sollicitude à l’égard de notre cercle et de leurs précieuses collaborations*”.¹⁰⁵

3.2.4 SOCIÉTÉ LITTÉRAIRE VS. LA CONCORDE: EEN VERGELIJKING

Beide waren gentlemen’s clubs met vergaderlokalen in hotels op de Kouter gelegen. De leden van de *Société Littéraire-Club* kunnen nog steeds samenkomen in het prachtige hotel Falligan doordat de aandelen van de oorspronkelijke aandeelhouders van de *Société Maison Falligan* zijn doorgegeven aan hun erfgenamen. De aankoop van de hotels Limnander en Papeians gebeurde daarentegen via een tontine waarbij het aandeel van de overleden aandeelhouder werd verloot onder de overlevenden. Hierdoor verminderde in de loop der jaren het aantal eigenaars. Deze besloten in 1967 de hotels Papeians en Limnander te verkopen. Dit had desastreuze gevolgen voor het uitzicht van de Kouter en voor *La Concorde* die vanaf dan moet vergaderen in het karakterloze appartementsgebouw dat op de plaats van de gesloopte hotels Papeians en Limnander gebouwd werd.

De cijfers uit tabel III.18 leren ons dat zowel de *Société Littéraire* als *La Concorde* verenigingen waren met een sterke lokale verankering: 99% van de leden kwamen uit Gent en omstreken. We merken ook dat de *Société Littéraire* iets meer dan *La Concorde* haar leden rekruteerde uit de omstreken van Gent.

tabel III.18: aantal leden van de *Société Littéraire* (1908-1913) en *Concorde* (1900-1913) volgens hun domicilie

	<i>Société Littéraire</i>		<i>La Concorde</i>	
Gent	279	85 %	178	95 %
omstreken van Gent	47	14 %	9	5 %
niet van Gent & omstreken	3	1 %	0	0 %
totaal	329	100 %	187	100 %

Het lidgeld was bij beide verenigingen hoog: ze mikten beiden op een exclusief publiek. Voor de *Société Littéraire* was dat vooral de katholieke adel en dito hoge burgerij, en voor *La Concorde* was het de Franstalige liberale Gentse bourgeoisie die bevolkt werd door ondernemers, handelaars, hogere ambtenaren, hoogleraars, ingenieurs en consuls (nu nog wordt *La Concorde* geassocieerd met de Franstalige vrijmetselarij). Deze tegenstelling tussen beide clubs zien we gereflecteerd in de volgende vergelijkende tabellen III.19 tot III.23.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 197-198.

tabel III.19: verdeling van de leden van de Société Littéraire (1908-1913) en Concorde (1900-1913) volgens adellijke status

adellijke status	Société Littéraire		La Concorde	
van adel	271	82 %	25	13 %
geadeld na 1913	7	2 %	4	2 %
niet geadeld echtgenote wel	11	3 %	3	2 %
buitenlandse adel	2	1 %	0	0 %
niet van adel	32	10 %	150	80 %
onzeker	6	2 %	5	3 %
totaal aantal leden	329	100 %	187	100 %

tabel III.20: verdeling van de adellijke leden van de Société Littéraire (1908-1913) en Concorde (1900-1913) volgens adellijke titel

	Société Littéraire		La Concorde	
ongetitelde leden	173	64 %	19	76 %
getitelde leden	96	36 %	6	24 %
markies	2			
burggraaf	7			
graaf	19			
baron	47			
ridder	21			
totaal	271	100 %	25	100 %

tabel III.21: verdeling van de leden van de Société Littéraire (1908-1913) en Concorde (1900-1913) volgens opname in High Life de Belgique

	Société Littéraire		La Concorde	
opgenomen	119	36 %	9	5 %
niet opgenomen	210	64 %	178	95 %
totaal	329	100 %	187	100 %

tabel III.22: verdeling van de leden van de Société Littéraire (1908-1913) en Concorde (1900-1913) volgens beroep

beroep	Société Littéraire		La Concorde	
eigenaar	119	36 %	22	12 %
bijzondere	58	18 %	12	6 %
advocaat/jurist	40	12 %	25	13 %
nijveraar	43	13 %	65	35 %
overig ^{106 107}	32	10 %	60	32 %
onbekend	37	11 %	3	2 %
totaal	329	100 %	187	100 %

¹⁰⁶ overige beroepen Société Littéraire: ambtenaar, archivaris, bankier, burgemeester, consul, diplomaat, hoogleraar, ingenieur, kapitein, kolonel, koopman, luitenant, provinciegouverneur en verzekeraar.

¹⁰⁷ overige beroepen Concorde: aannemer, archivaris, burgemeester, conservator, consul, diplomaat, drukker, geldwisselaar, geneesheer (5), hoogleraar (12), ingenieur (11), kunstschilder, luitenant, opzichter, verzekeraar en wetenschapper.

tabel III.23: verdeling van de leden van de *Société Littéraire* (1908-1913) en *Concorde* (1900-1913) volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	<i>Société Littéraire</i>		<i>La Concorde</i>	
onbekend	150	46 %	7	4 %
katholiek	69	41 %	3	1,5 %
vermoedelijk katholiek	67		0	
liberaal	17	13 %	83	93 %
vermoedelijk liberaal	26		91	
(radico-)socialist	0	0 %	3	1,5 %
totaal	329	100 %	187	100 %

De tabellen hierboven laten ons toe om de *Société Littéraire* als een katholieke en uitgesproken adellijke vereniging te herkennen. Uit de tabellen III.19 en III.20 blijkt dat ruim 4/5de (83%) van de *Club*-leden adellijk waren, waarvan 36% een adellijke titel droegen. Van deze leden kan men bovendien 50 personen terugvinden in de *High Life de Belgique* van 1913 (zie tabel III.21). Van *La Concorde* komen in dat werk slechts 9 leden voor. Van deze 9 leden zijn er 7 eveneens lid van de *Société littéraire*. Van de 2 andere namelijk Oswald en Rodolphe de Kerchove de Denterghem zijn we niet zeker dat ze nooit lid geweest zijn van de *Société Littéraire* omdat ze overleden zijn voor 1907 en we geen lidboekjes hebben geraadpleegd van voor 1908. Tabel III.19 leert ons ook dat *La Concorde* niet zo'n uitgesproken adellijk profiel had: zeker 80% van haar leden waren niet van adel. Vanuit deze adellijke invalshoek bekeken, is het geen verrassing om te constateren dat lidmaatschap van de *Société Littéraire* bijna automatisch de affiliatie bij de *Société des Redoutes* betekende: 86% (of 236 leden) van de *Société des Redoutes* waren ook lid van de *Société Littéraire*. Voor de politiek kwamen beide verenigingen misschien wel op hetzelfde neer: in 1910 vergist de secretaris van de politiek zich en schrijft kwitanties uit voor bewezen diensten ter gelegenheid van de bals van 1 en 5 februari van de *Société des Redoutes* op naam van de *Club des nobles* (sic). Tabel III.23 bevestigt dan weer onze uitspraak hierboven dat de *Club*-leden in belangrijke mate katholiek gezind zijn (41%), en dat de overgrote meerderheid (93%) van de gerecenseerde *Concorde*-leden liberaal georiënteerd zijn. In een gesprek vertrouwde Graaf Raoul de Hemptinne ons toe dat de *Société Littéraire* inderdaad als een katholieke vereniging kan beschouwd worden. Maar hij voegde er aan toe dat er geen leden geweigerd werden uitsluitend op grond van hun politieke liberale overtuiging. Dit wordt bevestigd door de 13% (vermoedelijk of zeker) liberale leden van de *Société Littéraire*. Deze liberale leden waren echter leden van vooraanstaande liberale families zoals bijvoorbeeld Lippens (5), Feyerick (5), Verhaeghe de Naeyer (7) en van Crombrughe (4). Waarschijnlijk was het kenmerk 'vooraanstaand' belangrijker om als lid toegelaten te worden dan de politieke overtuiging. Het overzicht van de typische beroepen voor beide verenigingen (tabel III.22) sluit aan bij het onderscheid in politieke overtuiging. Het gros van de *Concorde*-leden heeft liberale

beroepen zoals handelaar of industrieel. De leden van de *Société* zullen daarentegen hoofdzakelijk, en in de traditie van de adel, de professionele omschrijving 'eigenaar' gebruiken.

Voor een relatief kleine stad zoals Gent valt het op hoe weinig het lidmaatschap tussen beide verenigingen elkaar in de periode rond 1913 overlapte. Slechts 27 personen (of met andere woorden 10% van de *Société Littéraire* leden) waren lid van beide clubs. Dit waren: Emile Braun; Georges en Harold Drory; Albert, Ferdinand, Jacques en Leon Feyerick; Edmond de Ghellinck de Walle; Amédée, Georges, Jules en Louis de Hemptinne; André de Kerchove de Denterghem; Oswald Lauwick; Jules Norbert Leirens; Edgard, Hippolyte, Maurice en Paul Lippens; Albert van Loo; Auguste Roland; Maurice, Henri en Louis de Smet de Naeyer; Jean en Jules Voortman en Alfred De Vos.

Dit gebrek aan overlapping tussen beide belangrijke Gentse verenigingen is des te opvallender gezien de grote graad van hun vermenging en verwevenheid met andere verenigingen in Gent, waar men telkens dezelfde belangrijke familienamen terugvindt zoals blijkt uit het overzicht in tabel III.98.

4. SPORTVERENIGINGEN

INLEIDING

Ook de sportverenigingen mogen niet ontbreken in onze schets van het Gentse mondaine leven. Aan het begin van de twintigste eeuw waren er sporten waar een gewone sterveling slechts kon van dromen, omdat ze zo extreem duur waren. We denken hier bijvoorbeeld aan schermen, tennis, golf, yachting, paardrijden en de ‘moderne’ automobielsport. Een lidmaatschap in dergelijke sportclubs was een middel voor de elite om zich te onderscheiden van het gewone volk. Er bestonden en ontstonden verenigingen bestemd voor de zeer gegoede klassen om elkaar via dergelijke tijdverdrijven te ontmoeten en te ontspannen. Deze sportclubs organiseerden voor hun leden en gelijkgestemde genodigden ook extrasportieve mondaine uitstappen en feesten. Het gebrek aan enthousiasme van de onstuimige jonge elite voor de traditionele ‘ouderwetse’ ontspanningsverenigingen lag misschien aan de basis van het elan dat deze ‘modernere’ verenigingen kenmerkte en van hun succes om leden te werven in de hoogste lagen van de bevolking. Dit argument vinden we terug in de klacht van enkele leden van *La Concorde* in 1912 in het tijdschrift ‘*Gand XXième siècle – Gent XX^{ste} eeuw*’:

“Algemeen wordt thans geklaagd – en het feit, ongelukkig, kan niet worden geloofend – dat de meeste onzer maatschappijen, de oudste zowel als de jongere, het leven moeilijk krijgen. De bloei is uit en zij ‘vegeteren’ pijnlijk. Het jongere geslacht schijnt geen behoefte meer te hebben aan wat het oudere geslacht verstond onder de benaming het gezellig bijeenkomen in de maatschappijen. Het vindt zoiets ouderwetsch en moeilijk verenigbaar met zijn voorliefde voor alles wat sport is en ook voor alles wat een beetje naar snobisme overhelt.”¹⁰⁸

Uit tijdsgebrek hebben we een aantal sporten en clubs niet kunnen bespreken. Zo hebben we ondanks het feit dat er in Gent een jachtvereniging was (de *Saint-Hubert Club de Belgique - comiteit van Oost-Vlaanderen*) deze niet besproken omdat haar activiteit buiten Gent lag. De *Royal Belgian Sailing Club* hebben we niet opgenomen in deze scriptie omwille van tijdsgebrek. Uit de thesis van Joachim Derwael blijkt dat de toenmalige Gentse roeiverenigingen niet echt mondain te noemen zijn. Hetzelfde geldt voor de atletiek- en voetbalclubs, en de wielrijdersverenigingen.¹⁰⁹ Alhoewel de elite zich oorspronkelijk sterk interesseerde in de wielersport was dat aan het begin van de twintigste eeuw al voorbij. Charles d’Ydewalle illustreert dit mooi:

“Il fut un temps où l’on ‘faisait de la bicyclette’. Cela c’était tout autre chose. C’étaient des promenades spéciales en costumes spéciaux, pour gens comme il faut, à petite vitesse et qui n’ambitionnaient pas la gloire de Van Hauwaert. Cela passa vite. (...) Au village on fonda un véloclub dont mon père fut nommé

---

¹⁰⁸ De Clercq (Y.), *Cercle Royal. La Concorde. 1809-2009*, Doornik, Lesaffre, 2009, p. 201.

¹⁰⁹ Derwael (J.), *Sociale achtergrond van de Gentse sportverenigingen en hun bestuurders op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw (1890-1914)*. RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, s.p.

président d'honneur. Les cyclistes vinrent un soir lui donner une aubade et on cria 'hurrah voor onze voorzitter' et on but."¹¹⁰

We hebben jammer genoeg niet voor alle besproken sportverenigingen (volledige) ledenlijsten teruggevonden. Met de gegevens waarover we wel beschikken, zullen we per vereniging bekijken hoeveel leden uit onze onderzoeksgroep kwamen, of ze adellijk waren en al dan niet getiteld waren, en of ze opgenomen waren in het elitaire *High Life de Belgique*. We onderzoeken welke beroepen ze uitoefenden en naar aanleiding van onderstaande passage van Charles van Outryve d'Ydewalle zullen we nagaan of in sommige sportclubs een bepaalde politieke voorkeur overheerste.

*"Il m'est arrivé, dans le Bien Public, de critiquer des cérémonies organisées par le Cercle Equestre ou le Golf de Laethem. Tout de suite les libéraux ont pris la mouche, convaincus que je leur cherchais noise. Jamais il ne m'était venu à l'esprit que les chevaux de selle ou les greens du golf pussent être des prétextes à politique."*¹¹¹

4.1 AUTOMOBILE CLUB DES FLANDRES

INLEIDING

Voor wat betreft de intrede van de auto en de automobielsport zullen we ons, behalve anders vermeld, baseren op het werk van Donald Weber, *Automobilisering en de overheid in België vóór 1940* dat werd verwerkt tot een boek.¹¹² De allereerste publieke demonstratie van automobielen in België ging door in Spa van 9 tot 12 juli 1896. De inrichter ervan, de *Automobile Club de Belgique* was net enkele maanden ervoor opgericht door onder andere vier graven en twee burggraven. Het mondaine karakter van deze gebeurtenis werd benadrukt door de aanwezigheid van koningin Maria-Hendrika, prinses Clémentine en prins Albert. Op dit automobielfeest werden allerlei behendigheidswedstrijden, bloemenoptochten en kleine tochtjes gehouden. Naast deze speelse wedstrijden werden ook competities georganiseerd die zuiver op snelheid waren gebaseerd. En dan was er nog de *touring*, of het rondrijden met de wagen als toerist. Bij groepsuitstappen waren de stofwolken een probleem voor de achterliggende auto's. De benzine werd gekocht in bussen bij de apotheker. Donald Weber geeft een overzicht van de populaire rally's, proeven waarbij men op een bepaalde plaats moest samenkomen: "*paper-chase* (jacht op iemand die een spoor van papiersnippers achterliet), *steeple-chase* (rallye met hindernissen onderweg), *rallye-ballon* (een luchtballon achtervolgen tot deze landde), *battue automobile* (zoektocht naar een auto die zich in een bepaalde streek bevond), *course à la cachette* (op zoek naar verborgen voorwerpen), en *course à l'enveloppe* (opeenvolgende enveloppes met daarin telkens een nieuwe bestemming)."

In zijn doctoraatswerk hecht Weber veel belang aan de status die de auto bracht aan zijn eigenaar of gebruiker. Hij beschouwt de automobiel als "sociaal kapitaal, met de elitaire

---

¹¹⁰ d'Ydewalle (C.), *Enfances en Flandre*. Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, p.23

¹¹¹ d'Ydewalle (C.), *Enfances en Flandre*. Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, p. 108.

¹¹² Weber (D.), *De blijde intrede van de automobiel in België 1895-1940*. Gent, Academia Press, 2010, 236. p.

uitstraling van een chique en mooi object voor moderne, mondaine en rijke *daredevils*".¹¹³ Naast status heeft Weber het nog over drie andere kernbegrippen in verband met automobielgebruik: macht over machines, snelheid en vrijheid. Weber haalt ook de motivaties volgens Filarski & Mom aan: tussen 1890 en 1903 reed men met de auto uit jeugdig vertier, het was een uitlaatklep voor *fin-de-siècle* spanningen. Wat later (1903-1913) komt meer een passie voor snelheid en voor het heerlijke panorama aan bod. De drang naar escapisme en naar vrijheid naast een futuristische visie die beschaving moet brengen, motiveerde de bezitter van een auto.

Naast het recreatieve karakter had de automobiel natuurlijk ook een utilitair aspect, gewoon om zich te verplaatsen of om zich te laten voeren door een chauffeur. Zoals voor Louis d' Hespel de Flencques die een *autogeleider* in dienst had. Door de verkeerswet in 1900 werden auto's verplicht een kentekenplaat te dragen. Deze nummers werden bijgehouden in een nationaal immatriculatieregister en op basis daarvan kon men het aantal auto's tellen. In gans België reden in 1900 slechts 715 automobielen rond. In 1904 waren dat er al 3.657 en in 1913 10.168. Het grootste deel van deze auto's vond men toen terug in Brussel en Luik. In Oost-Vlaanderen waren er in 1900 slechts 28 auto's (20 in Gent) en 6 motorfietsen (alle in Gent). In 1907 waren er al 229 auto's in Oost-Vlaanderen en 263 moto's. En dat zijn er niet veel als we vergelijken met Brabant: 322 auto's in 1900 en 1.097 in 1907.

Opvallend is dat we in de Wegwijzer van 1900 terugvinden dat er in Gent zes garages waren, in 1913 waren dat er al 19.

4.1.1 ONTSTAAN EN ORGANISATIE

De *Automobile Club des Flandres* ontstond op 24 februari 1899 als een lokale afdeling van de *Automobile Club de Belgique*. De *Club* wou de automobiel promoten en diensten verlenen aan de automobilisten. Donald Weber verwoordt het aldus: "De automobielclubs waren dan ook nooit loutere sport- of toeristenbonden, ze maten zichzelf expliciet een maatschappelijke missie toe: het promoten en verdedigen van de belangen van de automobielgebruikers, zowel op het terrein als tegenover de beleidsmakers. Dat niet weinig personen van adel zich hiertoe geroepen voelden, droeg in aanzienlijke mate bij tot de verhoging van de maatschappelijke status van het automobilisme." De *Automobile Club de Belgique* had inderdaad een hoge maatschappelijke positie met netwerken tot aan het koningshuis. Voor de Eerste Wereldoorlog waren al haar bestuurders (van voorzitter tot penningmeester) van adel. De *Automobile Club de Belgique* was als enige vertegenwoordiger van de Belgische automobielsport erkend en had op die manier een monopolie over automobielwedstrijden. De *Automobile Club des Flandres* was met voornamelijk recreatieve activiteiten ondergeschikt aan de *Automobile Club de Belgique*. De *Club* organiseerde plaatselijke wedstrijden, excursies en banketten en hield zich maar zelden bezig met beleidswensen.

---

¹¹³ Weber (D.), 2010, p. 42.

Joseph de Hemptinne was de stichtende voorzitter van de *Automobile Club des Flandres*. Al in 1891 bleek zijn interesse in *banden en mechaniek* wanneer hij in 1891 de Gentse Velodroom mee hielp realiseren. Secretaris was Jules van Besien, opgevolgd in 1906 door Arnold Vander Haeghen. Een deel van de leden van de club waren van Brugge en werden in 1902 officieel erkend als een afzonderlijke afdeling.

4.1.2 DE CLUBLOKALEN

Vanaf juni 1906 was het vergaderlokaal en het secretariaat op de Kouter nr 16 gelegen, op de eerste verdieping van The Excelsior Wine C°. In 1910 verhuisde het secretariaat naar de Veldstraat 60, in het *hôtel particulier* van Arnold Vander Haeghen. Het secretariaat was elke werkdag open van 9u tot 12u en van 14u tot 16u. Vanaf mei 1910 was het enkel open in de namiddag van 14u tot 17u. De club had er een bediende in dienst. Deze zorgde onder andere voor de noodzakelijke formulieren om in het buitenland te rijden, en voor de bibliotheek. Daar kon men het reilen en zeilen van de automobielsport volgen in nationale en Europese tijdschriften zoals het maandblad *La Revue Sportive illustrée* onder redactie van ridder Jules de Thier, *La Vie automobile*, *La Locomotion automobile*, *La France automobile*, *La Vie au grand air*, *L'Automobile Belge*, *Automobil-zeitung*, *The Autocar Motor*, *L'Auto*, en *Les Sports*. De garage van de club lag in de Kortedagsteeg. In alle drie de lokalen (vergaderlokaal, secretariaat en garage) was toen reeds een telefoon aanwezig, terwijl er voor de eerste wereldoorlog toch nog maar weinig aansluitingen op het telefoonnet waren.¹¹⁴

4.1.3 DE LEDEN

Om *membre effectif* te worden, moest men voorgedragen worden door twee leden, de *parrains*. Het lidgeld bedroeg (na 1906) 25 frank voor een *membre effectif*. Voor een *membre honoraire* (leden zonder auto) was dat 10 fr, hetzelfde lidgeld als voor een motorrijder. Het dure lidgeld en de toelatingsprocedure droegen bij tot het elitaire karakter van de *Automobile Club des Flandres* en deze telde dan ook veel minder leden dan de populaire *Touring Club de Belgique*. In 1910 telde de *Automobile Club des Flandres* 200 leden. Eugene Bracq was het tweehonderdste lid. Als lid mocht men gebruikmaken van de leeszaal en van de bibliotheek, deelnemen aan feesten, excursies, paperhunts en spreekbeurten. De leden kregen het tijdschrift *l'Automobile Belge* en het jaarboek opgestuurd. Men kon gratis de garage in de Kortedagsteeg gebruiken en ook de garage *Auto-Palace* in Namen. De leden konden als versiering voor hun rijtuig het geëmailleerde kenteken van de *Club* kopen voor 5 fr.¹¹⁵

We hebben van de *Club* geen volledige ledenlijsten teruggevonden. Daarom hebben we alle leden genoteerd die we in de bronnen tegenkwamen vanaf de oprichting tot 1913¹¹⁶. We hebben enkel die leden genoteerd die ook voorkwamen in onze databank en die in Gent en

---

¹¹⁴ Automobile-club des Flandres. Annuaire. Gand, Vander Haeghen, 1907; 1909-1910; 1912.

¹¹⁵ BIB.VLBL.HFIA.103.03BIS. Automobile Club des Flandres, Membres., S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

¹¹⁶ BIB.VLBL.HFIA.103.03BIS. Automobile Club des Flandres, Membres., S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

omstreken woonden. Zo kwamen we uit op 199 leden waarvan er 183 in Gent woonden (tabel III.24). Tabellen III.25 en III.26 tonen aan dat 30% van die leden van adel waren, hiervan was 38% getiteld. 21% van de leden was opgenomen in de *High Life de Belgique* (tabel III.27). Het overzicht van de beroepen in tabel III.28 leert ons dat 1/3de van onze geselecteerde groep leden van de *Automobile Club des Flandres* voornamelijk nijveraars waren. Vier op tien oefende een beroep uit zoals advocaat, koopman, handelaar en ingenieur. Van iets minder dan de helft kennen we de politieke voorkeur niet (tabel III.29), maar meer dan 37% was eerder liberaal en 17% was eerder katholiek.

tabel III.24: aantal leden van de *Automobile Club des Flandres* volgens hun domicilie

Gent	183	92 %
omstreken van Gent	16	8 %
totaal	199	100 %

tabel III.25: verdeling van de leden van de *Automobile Club des Flandres* volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	60	30 %
geadeld na 1913	5	3 %
niet van adel echtgenote wel	2	1 %
buitenlandse adel	0	0 %
niet van adel	124	62 %
onzeker	7	4 %
totaal	199	100 %

tabel III.26: verdeling van de adellijke leden van de *Automobile Club des Flandres* volgens titel

ongetitelde leden	37	62 %
getitelde leden	23 ¹¹⁷	38 %
totaal	60	100 %

tabel III.27: verdeling van de leden van de *Automobile Club des Flandres* volgens opname in *High Life de Belgique*

opgenomen	42	21 %
niet opgenomen	157	79 %
totaal	199	100 %

¹¹⁷ adellijke titels: markies, burggraaf, graaf (8), baron (7), ridder (6)

tabel III.28: verdeling van de leden van de Automobile Club des Flandres volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	31	16 %
bijzondere	24	12 %
advocaat/jurist	18	9 %
nijveraar	64	32 %
overig ¹¹⁸	57	29 %
onbekend	5	2 %
totaal	199	100 %

tabel III.29: verdeling van de leden van de Automobile Club des Flandres volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	91	45,5 %
vermoedelijk katholiek	9	17 %
katholiek	24	
vermoedelijk liberaal	42	37 %
liberaal	32	
(Radico-)socialist	1	0,5 %
totaal	199	100 %

4.1.4 UITSTAPPEN EN BEHENDIGHEIDSWEDSTRIJDEN

Op Hemelvaartsdag 24 mei 1906 organiseerde de *Automobile Club des Flandres* een excursie naar Kluizen-Terdonk waar de internationale roei- en zeilregatta's doorgingen naast wedstrijden van motorboten. De deelnemers vertrokken om 8u30 aan het *Hôtel Royal* op de Kouter. In Terdonk konden de auto's geparkeerd worden in de fabriek van één van hun leden, de heer Mechelynck. Om 13 uur was een *pique-nique* voorzien, de leden moesten zelf voor eten en drinken zorgen. Op het einde van de dag voorzag men zelfs al een vorm van files, want de *Automobile Club des Flandres* stelde zijn leden voor om langs Wachtebeke en Lochristi naar Gent terug te rijden om *encombremments* te vermijden.

Op 10 juni 1906 werd ter gelegenheid van de inhuldiging van het nieuwe clublokaal op de Kouter een *rallye-ballon* ingericht. Daarbij moest men een luchtballon achtervolgen tot deze landde.

Op zondag 10 mei 1908 werd een *Grande Fête Automobile* georganiseerd samen met de *Motocycllette Club de la Flandre-Orientale*. Het feest begon om 14u30 aan de Oude Citadel. Men moest 30 centiemen betalen voor het programmablaadje dat verschillende wedstrijden aankondigde. Voor de motorrijders waren er *Mouvements d'Ensembles* uitgevoerd door 12 deelnemers, waarvan er 5 van adel waren: Eugène Coget, Edmond De Ghellinck de Walle, Léon de Hemptinne, Harold Leirens en Fernand de la Kethulle de Ryhove. Er was ook een

¹¹⁸ overige beroepen:; aannemer (3), banker, boekhouder, brouwer (4), cinemabestuurder, consul (4), dagbladbestuurder, diplomaat (3), drukker, fotograaf, geneesheer (4), handelaar (5), hoogleraar (4), ingenieur (9), koopman (9), leraar, mechaniekmaker, provinciegouverneur, sleepdienst, verzekeraar, werkbestuurder.

gymkhana voor de motorrijders. Ze moesten al rijdend een glas van een schraag nemen en het vervolgens al rijdend ledigen. Daarna moest men al rijdend een sigaret van een schraag nemen, stoppen en de sigaret aansteken, zigzaggen tussen twee rijen kegels zonder ze omver te rijden en tenslotte de brandende sigaret afgeven aan de controlepost.

Voor de automobilisten was er een *Concours d'Adresse*, een behendigheidswedstrijd waarbij de deelnemers strafpunten kregen naargelang ze hindernissen raakten of omver reden. De motor laten stilvallen of in achteruit buiten de lijnen van het parcours rijden, werd ook bestraft. Het aantal strafpunten verschilde ook naargelang men met een open auto of met een *voiturette* (een lichter type van wagen) reed.

Men kondigde ook een *gymkhana* aan met een *Concours du verre d'eau*. Maar op het programmablaadje wordt niet uitgelegd hoe deze wedstrijd in elkaar zat. Daarnaast was er een wedstrijd voor open en gesloten carrosserieën met een speciale prijs voor de deelnemer met de mooiste motor. Na het feest om 18 u was er rond het park een défilé van de automobielen versierd met linten. Van de 22 deelnemers aan de autowedstrijden waren er 12 van adel.¹¹⁹ Tabel III.30 geeft een overzicht van de adellijke deelnemers.

tabel III.30: adellijke deelnemers

naam	chassis	carrosserie
Charles de Hemptinne	Mors	Vanden Plas
Baron H. Herry	Minerva (Antwerpen)	
Em. de Hemptinne	Nagant (Luik)	Lilien
Jean de Hemptinne	Nagant	D'ieteren
Albert de Formanoir de la Cazerie	Saventhem-Belgica	
Baron Idès della Faille d'Huysse	de Dietrich (Lorraine-Dietrich)	De Ruytter
Harold de Hemptinne	Nagant	
Ridder Paul van Tieghem de te Berghe	Germain (Monceau-sur Sambre)	
Georges Piers de Raveschoot	Germain	
Ridder R. de Ghellinck d'Elseghem	Pipe (Brussel)	
Alex. de Hemptinne	Minerva	Michotte
Alex. de Hemptinne	F.N.	Michotte

In het programmablaadje kunnen we ook het automerk terugvinden waarmee de deelnemers reden waardoor we weten dat de adellijke deelnemers voornamelijk met Belgische merken reden. Enkel *Mors* en *de Dietrich* waren Franse merken.¹²⁰ *Germain* was een grote dure wagen en was in 1908 de best verkochte auto op de Belgische markt. Prijzen uit 1904 leren ons dat men, afhankelijk van het model en de PK voor een *Minerva* tussen de 3.500 en 8.750 frank moest betalen. Voor een *Germain* schommelde dat tussen 7.300 en

¹¹⁹ BIB.VLBL.HF1.A.103.03. Automobiles, Clubs: Automobile Club des Flandres, Concours. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

¹²⁰ ROYAL VETERAN CAR CLUB BELGIUM vzw

<<http://www.rvccb.be/PAGES/CONSTRUCTEURS%20LISTE/constructeurs%20GNL.html>> geraadpleegd op: 18/05/2012.

16.500 frank en voor een *Pipe* tussen de 8.700 en 16.500 frank. Dit waren prijzen voor het chassis, daarbij moest men nog een supplement van 700 à 1.100 frank betalen voor de carrosserie.

De *Club* organiseerde ook bezoeken aan autosalons. Zo bood ze aan haar leden een korting op het treinticket om naar het *Salon de l'Automobile et des Sports* te gaan in Parijs. En voor de opening van het IX *Salon de l'Automobile, du cycle et des Sports* in het Palais du Cinquenaire te Brussel in 1911 kregen de leden ook een uitnodiging voor twee personen.

4.1.5 LEZINGEN EN BANKETTEN

Regelmatig werden ook lezingen gehouden. Zo was er op 25 februari 1909 een lezing met lichtbeelden voor de leden en hun familie in de grote zaal van de *Cercle Artistique et Littéraire*, St. Jansvest 12. Het onderwerp van de lezing was *Du moteur d'automobile au moteur d'aviation*. In 1912 gaf de *luchtvlieger* Spelterini een voordracht.¹²¹

Er was ook een jaarlijkse reünie. In 1909 werd deze op 12 april, paasmaandag, te Brugge gehouden. Om de tiende verjaardag van deze jaarlijkse reünie te vieren was er een banket in het Hotel *Du Sablon* Noordzandstraat te Brugge om 12u30. De prijs voor het banket was 14 fr alles inbegrepen. Men vertrok om 9u30 aan het vergaderlokaal. Er werden plaatsen voorbehouden in de auto's voor de *membres honoraires*.

Een paar dagen later, op zaterdag 24 april vierde men de tiende verjaardag van de *Automobile Club des Flandres* in Gent. Na de algemene vergadering in het vergaderlokaal was er om 18u30 een banket in de salons van *Maison Flamme*, Brabantdam 15. De leden ontvingen er een speciaal voor de gelegenheid geslagen *plaque-souvenir*. Na het banket waren er projecties van lichtbeelden en films.

Een gelijkaardige feestelijke samenkomst van de Club met opnieuw een banket (7 fr. zonder wijn) bij *Maison Flamme*, was er voor de Algemene Vergadering op 27 januari 1910. Naast een kunstzinnige muziekvoorstelling tijdens het diner, voorzag het amusementsprogramma ditmaal ook een prijsuitdeling voor de trouwe bedienden van de leden, meer bepaald hun mechaniciën-chauffeurs. We lezen in het verslag dat vier van hen al langer dan zes jaar de auto van meneer voorreden en dat er zelfs drie chauffeurs met meer dan negen jaar dienst in aanmerking kwamen voor een prijs.¹²²

4.1.6 SNELHEIDSWEDSTRIJDEN

We hebben niet teruggevonden of de *Automobile Club des Flandres* snelheidswedstrijden organiseerde. Maar de leden hadden wel gelegenheden om op dergelijke wedstrijden in België mee te racen of om ze als toeschouwer bij te wonen. Jaarlijks was er de *Semaine de Spa* en de *Semaine d'Ostende*, en het *Circuit des Ardennes* (1902-1907). Tijdens de *Meeting Automobile d'Ostende* in 1909 dongen maar drie deelnemers, waaronder twee leden van de *Automobile Club des Flandres*, mee voor de *Coupe d'Ostende*. De heer Buysse die in een *Vivinus* reed, moest

---

¹²¹ Gazette van Gent, Gent, woensdag 29 januari 1909.

¹²² BIB.VLBL.HFIA.103.05. Automobiles, Clubs: *Automobile Club des Flandres*, *Varia*. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

al opgeven na de eerste ronde. Mijnheer Sabbe uit Gent die enkel meedeed 'als toerist', dit wil zeggen dat hij niet gesponsord werd door een autofirma, won de wedstrijd.¹²³

4.1.7 DIENSTVERLENING

Naast de gebruikelijke service voor haar leden bood de *Club* hier en daar ook haar diensten aan de gemeenschap. Zo stelden in 1909 enkele leden op vraag van de *Club* hun auto ter beschikking van de politie. Op deze manier kon een agent meerijden om overtredingen van voertuigen (karren, koetsen enz.) tegen het rechts houden op de weg vast te stellen.¹²⁴ Ook liet de *Automobile Club des Flandres* in 1913 wegwijzers plaatsen voor de Wereldtentoonstelling.¹²⁵

4.2 AÉRO-CLUB DES FLANDRES

In 1902 werd de *Aéro-Club des Flandres* opgericht. Het was een zusterclub van de *Automobile Club des Flandres*. Volgens Piet Dhaenens bestonden de activiteiten van de *Aéro-Club des Flandres* vooral uit het organiseren van ballonvluchten, het organiseren van demonstratievluchten met vliegtuigen door bekende piloten en het geven van voordrachten over de luchtvaart in de *Cercle Artistique et Littéraire*. De ballonnen stegen meestal op in het Muinpark of aan het gemeentehuis van Ledeberg.¹²⁶

Voor de organisatie van de activiteiten werd vaak samengewerkt met de *Automobile Club des Flandres* en met de *Cercle Equestre*. Zo werden er Rallye-Ballons georganiseerd waarbij de ruiters of automobilisten de opgestegen luchtballonnen moesten volgen. Het meest prestigieuze project van de *Club* bestond erin Henri Farman naar Gent te krijgen voor de eerste gemotoriseerde vlucht boven België tijdens de vliegshow van 25 mei tot 2 juni 1908 aan de Muide. Dit evenement is uitgebreid in de literatuur besproken. Farman vestigde enkele records in Gent die door de Amerikaanse gebroeders Wright echter als kinderspel werden afgedaan. Eén ervan was de eerste vlucht met een vrouwelijke passagier. Deze eer viel te beurt aan Pauline, de dochter van Louis van Pottelsberghe de la Potterie, de burgemeester van Desteldonk. Pauline had daarmee gereageerd op de oproep van August de Breyne die voor Farman's recordpoging een dame zocht, "*pas trop volumineuse et légère*".¹²⁷

De bestuursleden van de *Aéro-Club* waren voorzitter De Breyne, ondervoorzitters Firmin De Smet en Albert Feyerick, schatbewaarder E. Kervyn de Meerendré en secretaris E. Vander Stegen. Van de 15 leden die we hebben kunnen terugvinden waren er 7 van adel. Onder hen Henri de Hemptinne die in 1913 het loodsendiploma behaalde. Daarvoor moest hij een soort van proef afleggen die als volgt verliep. De voorzitter August de Breyne steeg op aan boord van de luchtballon *l'Espace*. De kandidaat-loods moest deze volgen in zijn automobiel. Nadat

---

¹²³ La Revue Sportive Illustrée, september 1909, N°9, pp. 1-3.

¹²⁴ Weber (D.), 2010, p. 260.

¹²⁵ Gazette van Gent, Gent, dinsdag 6 mei 1913.

¹²⁶ Dhanens (P.) en Vanderstraeten (F.). *Kroniek van de luchtvaart rond en in Gent*. Gent, IPMS, 2003, p. 19.

¹²⁷ Dhanens (P.) en Vanderstraeten (F.), 2003, pp.37-38.

de Breyne een halfuur in het luchtruim had verbleven, landde hij, klauterde uit de schuit en Henri de Hemptinne nam zijn plaats in en zette de luchtreis verder terwijl voorzitter de Breyne op zijn beurt de luchtballon per auto volgde.¹²⁸

Tijdens de Wereldtentoonstelling werd er van 1 juni tot 13 oktober een internationale wedstrijd gehouden. Het was de bedoeling om in die periode zoveel mogelijk kilometers af te leggen met de ballon. Onder anderen graaf Goethals nam samen met Auguste de Breyne deel aan de wedstrijd.¹²⁹ Dankzij de Wereldtentoonstelling is de *Aéro-Club des Flandres* in zijn opzet geslaagd om het 6e internationale luchtvaartcongres naar Gent te halen. Dat congres vond plaats tussen 4 en 8 augustus 1919, en er namen heel wat internationale specialisten aan deel.

4.3 TENNIS EN GOLF

Van de clubs voor tennis en golf hebben we geen ledenlijsten teruggevonden. We zijn hier en daar wel namen van leden tegengekomen en hebben die in onze bestanden genoteerd. De meeste feiten en data hebben we gehaald uit het werk *Royal Latem Golf Club* van Borremans¹³⁰.

4.3.1 TENNIS

In 1900 werd de sportclub *Omnium Sporting* opgericht door tennissers graaf Dorsan Goethals, Edmond en Georges Van der Stegen en de hoogleraar recht Louis Montigny. De zetel van de club was eerst gevestigd aan de Velodroomdreef en later aan de Kortrijkse steenweg. Vergaderingen gingen vaak door in de Excelsior Wine C° aan de Kouter.¹³¹

Het doel van *Omnium Sporting* was om atletiek en meer in het bijzonder tennis te promoten bij amateurs. Professionele spelers waren niet toegelaten. Elk kandidaat-lid moest worden voorgesteld door een lid van de commissie en twee-derde van de stemmen halen. Er waren drie soorten leden. *Membres souscripteurs* bezaten tenminste één *bon de souscription* ter waarde van 100 frank. Daarnaast betaalden ze jaarlijks 31 frank voor een familiekaart en 16 frank voor een persoonlijke kaart. Enkel deze leden hadden stemrecht op de Algemene Vergadering. Dit waren in feite een soort aandeelhouders in de club. De *membres effectifs* betaalden hetzelfde jaargeld. Personen die niet in Gent woonden konden een maandabonnement nemen voor 10 frank. De club werd voorgezeten door een commissie die enkel uit *membres souscripteurs* bestond die verkozen waren tijdens de Algemene Vergadering. De taken van penningmeester, materiaalmeester en secretaris mochten uitgeoefend worden door een *membre effectif*. Elk lid mocht iemand uitnodigen om er samen mee te tennissen. Elke genodigde kon maximaal drie maal per jaar op de club tennissen.

---

¹²⁸ Gazette van Gent, Gent, 30 april 1913

¹²⁹ Dhanens (P.) en Vanderstraeten (F.), 2003, p. 22.

¹³⁰ Borremans (V.), *Royal Latem Golf Club*. Tielt, Lannoo, 2009, 192 p.

¹³¹ Borremans (V.), *Royal Latem Golf Club*. 2009, p. 20.

Tijdens het tenniseizoen was de club elke dag open van 9 u tot 19 u. Men speelde er op betonnen velden. Per set moesten de spelers 0,10 frank aan de conciërge betalen en 0,20 frank voor de kinderopvang aan de hand van bonnetjes. Men kon hiervoor ook een abonnement nemen aan 15 frank per maand of 100 frank per jaar. Om een plein te reserveren moest men 2,50 frank per uur betalen. Kansspelen waren in de club verboden, en eigenaardig genoeg ook politieke discussies. De straf hiervoor was een boete of zelfs uitsluiting.

In 1908 richtte de club de *Concours internationaux de lawn-tennis* in van 9 tot 11 mei (het jaar voordien was dat van 27 tot 29 april). Op deze *concours* streed men onder andere voor de *Coupe de Gand* voor heren enkel, en voor de *Coupe E. Van der Stegen* voor dames enkel. Deelname aan deze wedstrijd kostte 5 frank per persoon.

We hebben 14 leden teruggevonden van *Omnium Sporting*. Daarvan waren er 9 eerder liberaal, 2 eerder katholiek en van 3 weten we het niet. 4 van hen waren zeker van adel: 1 graaf en 3 baronnen.¹³²

4.3.2 GOLF CLUB DE GAND

Golf werd aan het begin van de twintigste eeuw in Gent geïntroduceerd te Sint-Denijs-Westrem. De golfbaan lag op de oefenterreinen van het leger en telde vijf holes. In 1902 vond de eerste golfwedstrijd plaats: Gent met Edmond, Alfred en Georges Van der Stegen, majoor Isidore De Vriendt en Albert Feyerick tegen de *Bruges Golf Club*.¹³³

In 1903 verenigden de Gentse golfers zich met de tennissers in de *Omnium Sporting*. België telde toen amper een twintigtal golfspelers. In 1905 verlieten de golfspelers het oefenveld van Sint-Denijs-Westrem omdat ze verplicht waren door het leger na elk weekend de holes opnieuw te dichten. De golfclub splitste zich af van de tennisclub en ging onder de naam *Golf Club de Gand* spelen op de hippodroom van Sint-Amandsberg. Daar had de *Club* een terrein van drie holes. De grote bezieler van de golfsport in Gent was Albert Feyerick die in 1909 het eerste clubkampioenschap organiseerde.¹³⁴ Toen de gronden van de hippodroom in Sint-Amandsberg dreigden verkocht te worden, ging Albert Feyerick op zoek naar een nieuw golfterrein. In 1910 kocht hij aansluitend bij zijn villa in Sint-Martens-Latem een groot terrein voor 75.900 frank zodat hij in totaal over meer dan 30 hectare beschikte. Hij liet er de Britse golf professional George Pannell een golfterrein aanleggen met 18 holes. George Pannell was toen werkzaam bij de Royal Golf Club de Tervuren (Ravenstein) gesticht in 1906 in opdracht van Koning Leopold II.¹³⁵ Het terrein dat de naam *Les Buttes Blanches* kreeg, werd ingehuldigd in 1912. Het bestuur bestond toen uit voorzitter Albert Feyerick, penningmeester Isidore de Vriendt en beheerders Marie-Louise de Hemptinne en Georges

---

¹³² *Archief Fonds Vliegende bladen*, BIB.VLBL.IS44, BIB.VLBL.IIO4 & BIB.VLBL.IIO1 *Omnium Sporting*, mappen omnium sporting 1907 en 1908.

¹³³ Borremans (V.), *Royal Latem Golf Club*. 2009, p. 18.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 20.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 23.

Vander Steegen.¹³⁶ Marie-Louise Morren, gehuwd met Louis de Hemptinne is de enige vrouw die we tijdens ons onderzoek in een bestuur van een sportclub hebben teruggevonden. Albert Feyerick zou ongehuwd blijven en een levenslange passie hebben voor Marie-Louise de Hemptinne-Morren.¹³⁷

De club *Les Buttes Blanches* in Latem werd volledig door Albert Feyerick beheerd en gefinancierd. Hij nam personeel aan voor het onderhoud en de dienstverlening en een Engelse secretaris. Hij richtte een restaurant in op het gelijkvloers. De verdieping bleef echter exclusief voorbehouden voor de familie Feyerick. Albert Feyerick wilde het aantal spelers beperken tot een veertigtal. Het lidmaatschap bedroeg in 1913 20 frank per jaar. De greenfee, het bedrag dat men betaalt per dag, bedroeg toen 2 frank per speler en 1 frank voor een niet-speler. De *Club* was de woensdag exclusief voor de familie Feyerick gereserveerd.¹³⁸

Albert Feyerick had een aantal vaste golfpartners: onder anderen Ferdinand Feyerick (een van zijn 3 broers), Jean Delori, Joseph De Smet en Louis Montigny. Maar daarnaast was *Les Buttes Blanches* voor hem een middel om zijn zakenrelaties uit de textielsector van Kortrijk en Noord-Frankrijk te ontvangen. Albert Feyerick was ook voorzitter van de sportactiviteiten van de Wereldtentoonstelling. Hij profiteerde van de gelegenheid om de golfsport te promoten door een driedaags toernooi te organiseren. Naast de hertog van Orléans waren er nog meer dan 40 andere deelnemers uit binnen- en buitenland.¹³⁹

In het archief van de golfclub, die vandaag nog bestaat als de *Royal Latem Golf Club*¹⁴⁰, zijn uit de beginjaren heel weinig gegevens bewaard gebleven. We hebben uit deze periode toch 16 leden teruggevonden waarvan er 2 van adel waren. Behalve Louis de Hemptinne waren de andere leden eerder liberaal. Ook in het boek over de geschiedenis van de *Royal Latem Golf Club* wordt herhaaldelijk de nadruk gelegd op de liberale roots van de oprichters. Door de invloedrijke figuur van Albert Feyerick bestond een sterke band tussen de golfclub en de *Confrérie St. Michel*: 12 van de 16 leden waren dan ook *Michellisten*.

4.4 PAARDENSPORT

In Gent waren er volgens de *Wegwijzer* van 1913 een zestal verenigingen die zich met paardensport bezighielden: de *Belgisch Landelijk Renbaan-Verbond*, de *Cercle Equestre de Gand*, de *Maatschappij ter aanmoediging der Paardenloopstrijden*, de *Société des Courses aux Chevaux*, de *Société des Courses de Mont St-Amand* en de *Société Hippique de Gand*. We hebben enkel van de *Cercle Equestre de Gand* en de *Société des Courses* gegevens verzameld en verwerkt¹⁴¹. Van de

---

¹³⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 41.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 26.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 25.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 26.

¹⁴¹ *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen*. Gent, Vanderhaeghen, 1913, s.p.

andere paardensportverenigingen hebben we in onze bronnen geen of slechts sporadisch een vermelding gevonden.

4.4.1 CERCLE EQUESTRE DE GAND

De *Cercle Equestre de Gand* werd in 1882 gesticht en had tot doel: “*De propager le goût du cheval en général, et en particulier la connaissance de ce noble animal, celui de l'équitation et des attelages; de faciliter l'étude de cet art par la consultation des meilleurs ouvrages sur cette matière, par les discussions et entretiens journaliers, par l'exercice, les essais et les démonstrations.*”¹⁴²

4.4.1.1 BESTUUR EN LIDMAATSCHAP

In 1906 werd de *Cercle* geleid door voorzitter Gustave Fiévé, ondervoorzitter Albert Haus, secretaris-schatbewaarder Jacques Feyerick en de commissarissen Theo Blanquaert, Jean Cardon de Lichtbuer, Charles Kerchove d'Exaerde, Georges Fiévé, Eugène Van Acker, baron Albert van Loo en Ad. Waterloos¹⁴³. De dagelijkse leiding was in handen van directeur Carlos van Bruane, die in dienst werkte van de *Cercle*.

Er waren verschillende soorten leden. De *membres actionnaires* hadden aandelen in de *Cercle Equestre de Gand*. Enkel zij hadden stemrecht op de Algemene Vergadering. De *membres effectifs* hadden geen aandelen. Voor beide categorieën bedroeg het lidgeld 25 frank per jaar. De *filis de membres* betaalden 15 frank lidgeld per jaar en de *membres officiers* betaalden 10 frank. Men kon tot *membre d'honneur* benoemd worden op de Algemene Vergadering als men iets bijzonders voor de vereniging had verwezenlijkt.¹⁴⁴ Om lid te worden was het essentieel om een onberispelijke reputatie en professionele status te hebben. Ten tweede moest men voorgesteld worden door twee leden van de *Cercle* die deel uitmaakten van de Algemene Vergadering. De namen van de kandidaat-leden samen met die van hun peters werden opgehangen aan het secretariaat een week voor de ballotage. De kandidaat-leden moesten tenslotte 2/3de van de stemmen halen.

We beschikken over een voltallige ledenlijst van de *Cercle Equestre* uit 1906.¹⁴⁵ Er waren toen 339 leden, waaronder 21 officieren die in Gent gelegerd waren, 24 *filis de membres* en 5 vrouwelijke leden. Helaas maakt de ledenlijst geen onderscheid tussen de *membres effectifs* en de *membres actionnaires* en kunnen we dus niet nagaan wie aandelen in de *Cercle Equestre* bezat.

We hebben 163 leden van de *Cercle Equestre* in onze databank teruggevonden. Zoals we reeds uitgelegd hebben kunnen we niet uitsluiten dat de andere 131 leden die niet in onze databank voorkomen toch aan het Gentse mondaine leven hebben deelgenomen. Van de 163 *Cercle*-leden uit onze databank (zie tabellen III.31 tot III.36) woonden er 155 in Gent, was

---

¹⁴² BIB.VLBL.HFI.C.063.12 Cercle Equestre.

¹⁴³ BIB.VLBL.HFI.C.063.11 Cercle Equestre.

¹⁴⁴ BIB.VLBL.HFI.C.063.12 Cercle Equestre.

¹⁴⁵ BIB.VLBL. BIB.VLBL.HFI.C.063.11 Cercle Equestre

ongeveer de helft (47%) van adel en ongeveer de helft (47%) van deze adellijke leden waren getiteld. Meer dan een kwart (43 op 163 leden) was opgenomen in de *High Life de Belgique*. Bijna 1/3^e van de leden was nijveraar en 1/4^e van de leden was eigenaar. Bij de overige leden treffen we vaak beroepsomschrijvingen zoals advocaat, jurist, notaris of ingenieur. Een grote groep (40%) *Cercle*-leden uit onze databank was eerder liberaal, terwijl 22% een eerder katholieke overtuiging hadden.

tabel III.31: aantal leden van de Cercle Equestre volgens hun domicilie

Gent	155	95 %
omstreken van Gent	8	5 %
totaal	163	100 %

tabel III.32: verdeling van de leden van de Cercle Equestre volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	77	47 %
geadeld na 1913	4	2 %
niet van adel echtgenote wel	3	2 %
buitenlandse adel	2	1 %
niet van adel	72	44 %
onzeker	5	3 %
totaal	163	100 %

tabel III.33: verdeling van de adellijke leden van de leden van de Cercle Equestre volgens titel

ongetitelde leden	41	53 %
getitelde leden	36 ¹⁴⁶	47 %
totaal	77	100 %

tabel III.34: verdeling van de leden van de Cercle Equestre volgens opname in *High Life de Belgique*

opgenomen	43	26 %
niet opgenomen	120	74 %
totaal	163	100 %

¹⁴⁶ adellijke titels: burggraaf (3), graaf (8), baron (19), ridder (6).

tabel III.35: verdeling van de leden van de Cercle Equestre volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	41	25 %
bijzondere	20	12 %
advocaat/jurist/notaris	20	12 %
nijveraar	49	30 %
overig ¹⁴⁷	28	17 %
onbekend	5	3 %
totaal	163	100 %

tabel III.36: verdeling van de leden van de Cercle Equestre volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	63	38 %
vermoedelijk katholiek	15	22 %
katholiek	20	
vermoedelijk liberaal	31	40 %
liberaal	34	
totaal	163	100 %

4.4.1.2 WERKING EN DIENSTEN

Alle leden hadden gratis toegang tot de feesten en de wedstrijden die door de *Cercle* georganiseerd werden en hadden voorrang tot de beste plaatsen. De *membres effectifs* en *actionnaires* hadden ook recht op gratis *cartes de Dames* voor het *Concours Hippique*, het *Fête Equestre* en de andere feesten van de vereniging. Zoals bijna elke hoogstaande club had ook de *Cercle Equestre* een bibliotheek waar de leden onder andere diverse tijdschriften over paardensport konden lezen. De leden mochten bovendien gebruikmaken van de paardenboxen, de stallen en de manege. In het reglement was een opmerkelijke segregatie opgenomen: de koetsiers van de leden mochten de paarden in de manege uitlaten op weekdays van 7 uur tot 9 uur, terwijl de leden zelf gereserveerde tijd hadden van 14 tot 17 uur op weekdays en de zondag van 8 uur tot 's middags. Om hun paard in de *Cercle* te stallen moesten de leden een vergoeding betalen aan de vereniging voor de huur van de plaats, maar bovendien ook aan de directeur voor de verzorging van het paard. Per paard kostte de huur van een box of een stalplaats 12 frank per maand, en werd ook maandelijks 80 frank aan de directeur betaald voor voedsel en verzorging.

Men kon in de *Cercle* ook rijlessen volgen. Voor de leden was dat 2 frank per uur (met eigen paard) of 3 frank per uur (met een paard van de directeur). Voor de dames van de leden was het respectievelijk 3 en 4 frank en voor niet-leden 4 en 5 frank. Voor een *paper-hunt* en voor

¹⁴⁷ overige beroepen:, archivaris, burgemeester (2), consul (2), diplomaat, drukker, geldwisselaar, geneesheer, handelaar, hoogleraar (4), ingenieur (4), koopman (3), luitenant, provinciegouverneur, verzekeraar.

de jacht kon men speciale lessen volgen. Men kon bij de directeur ook een paard huren om buiten de club te berijden aan 3 frank per uur, of 20 frank per dag¹⁴⁸.

4.4.1.3 DE NOUVEAU CIRQUE

De *Nouveau Cirque*, ingehuldigd in 1895, werd gebouwd in opdracht van de *Cercle Equestre* onder leiding van Eugène Lippens. Het stenen circus had een stalruimte voor 100 paarden, een manege van 26 op 13 meter en een renbaan met toneel. Er waren twee ingangen. De hoofdingang voor de gegoede klasse aan de Sint-Pietersnieuwstraat gaf toegang tot het balkon, de stalles, het parterre, het parket en de loges. De tweede ingang leidde naar de tweede en derde rang, de galerij en het paradijs. In totaal was er plaats voor 4.250 toeschouwers.¹⁴⁹ Naast de feesten van de *Cercle Equestre* werden er ook circus- en variétévoorstellingen (tot elf per week), bals, boks- en worstelwedstrijden georganiseerd. In het zomerseizoen werd de zaal met renbaan en toneel als manege gebruikt door de leden van de *Cercle Equestre*.¹⁵⁰

Jaarlijks werd in de *Nouveau Cirque* eind februari, begin maart een groot *Fête Equestre* gehouden. *La Flandre Liberale* van 11 maart 1908 bericht hierover als volgt: “*Cette réunion, essentiellement mondaine, donne à la vaste salle du Nouveau Cirque un aspect vraiment charmant, grâce à la présence des dames et des demoiselles appartenant aux principales familles de la ville.*” Deze feesten hadden een groot succes zo getuigt dezelfde krant van 6 maart 1909: “*Malgré le grand développement qu’a pris l’automobilisme parmi les familles fortunées, néanmoins on constate que celles-ci, comme la masse de nos concitoyens, continuent à s’intéresser vivement au sport hippique.*”

Het gedrukte feestprogramma werd telkens verkocht ten voordele van de armen of de weeskinderen. Voor de organisatie van het jaarlijkse feest in 1906 en 1911 werkte de *Cercle Equestre* samen met de Sint-Michielsgilde. De twee delen van het feest werden steeds muzikaal ingeleid door het orkest van de *Nouveau Cirque* met als dirigent Th. le Brun. De muzikale intro’s werden gevolgd door typische optredens voor de ruitersport zoals dres-

Afbeelding 12: feestprogramma Cercle Equestre

¹⁴⁸ BIB.VLBL.HFIC.063.12 Cercles; *Cercle équestre; Règlements*. S.l. : s.n., n.d.

¹⁴⁹ Jonckheere (E.), “Gentse Variététheaters van 1880 tot 1914.” RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2007, pp. 16-17.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 20.

suur, jumping, oefeningen met 2 tot 16 ruiters en mannen met een tandemspan (twee paarden achter elkaar). Deze werden afgewisseld met circusnummers zoals turnoefeningen op een paard (voltige) of een optreden van een clown. Spelletjes zoals *Polo en l'air* waarbij twee teams van drie ruiters een bal tussen twee palen moesten trachten te gooien en evocaties van de jacht en van middeleeuwse duels of van gladiators moesten het publiek verstrooien. Sommige leden van de *Cercle Equestre* namen actief deel aan dit feest; zo bracht ridder Paul van Tieghem de Ten Berghe het nummer '*Sauts d'obstacles et Cheval de feu*' in 1907. Daarnaast was er elk jaar een bloemenregen, de *Retour de Nice*, waarbij de commissarissen van de *Cercle* de aanwezige chique dames bloementuiltjes toewierpen. Er werden ook oefeningen uitgevoerd door waak- en verdedigingshonden van de *Société canine des Flandres* en door de hazewinden van de *Dog coursing club des Flandres*. In 1911 was het ganse tweede deel een pantomime waarbij men de onafhankelijkheid van België herdacht door een kermis van 1830 in beeld te brengen. Leden van de Sint-Michielsgilde speelden hier een belangrijke rol.¹⁵¹ De pantomime van 1912 getiteld 'Naar 1913' kon volgens de *Gazet van Gent* beter wat ingekort worden. Maar het feest eindigde toch met een prachtige apotheose: de Brabançonne werd gespeeld terwijl de Draak de hoogte inrees.¹⁵²

Het jaarlijks concours dat werd ingericht door de *Cercle Equestre* stond eerder in het teken van amusement dan een professionele ingerichte draverij te willen zijn. De *Cercle Equestre* organiseerde bijvoorbeeld in mei 1911 een tweedaags *Grand Concours Hippique International*, maar er waren enkel Belgische en dan nog voornamelijk Gentse deelnemers. De eerste dag vond plaats aan de oude citadel. Er was een wedstrijd voor paarden die nog nooit een eerste noch tweede prijs hadden gewonnen en die bereden werden door een lid van de *Cercle Equestre*. Daarnaast waren het vooral drafwedstrijden voor sulky's en mensport voor één paard, voor twee- en vierspannen en voor tandemspannen. De leden van de Cavalerie van de Gentse burgerwacht konden ook een prijs winnen voor het meest opmerkelijke paard. Het recreatieve luik was aanwezig met een Gymkhana die bestond uit: *Courses couplées d'ânes et de chevaux*, een *Course à la pomme* en een *Course à l'addition*. Hoewel de titels van deze wedstrijdjes tot de verbeelding spreken, hebben we niet kunnen achterhalen hoe ze precies in elkaar zaten. Op de tweede dag was er een *cross country* in Sint-Denijs enkel voor de leden van de Cavalerie van de Belgische burgerwacht. Tegelijkertijd vertrok er een *paper hunt* aan de Hutsepot in Zwijnaarde met aankomst in Sint-Denijs. Het feest eindigde met een défilé van spannen.¹⁵³

4.4.2 DE SOCIÉTÉ DES COURSES DE GAND

Van de *Société des Courses de Gand* hebben we niet veel gegevens teruggevonden. Het secretariaat was gevestigd in het *Hôtel Royal* op de Kouter. In 1900 bedroeg het lidgeld

---

¹⁵¹ BIB.VLBL.HFI.C.063.10 Cercle Equestre.

¹⁵² Gazette van Gent, Gent, 7 maart 1912.

¹⁵³ BIB.VLBL.HFI.C.063.02 & BIB.VLBL.HFI.C.063.03 Cercle Equestre.

50 frank per jaar. Daarvoor kreeg men een persoonlijke toegangskaart voor de driedaagse paardenkoersen in juli, drie *cartes de dame* en mocht men zijn rijtuig binnenin de *pesage* parkeren. Ongehuwde zonen jonger dan 16 jaar mochten vergezeld van hun ouders gratis binnen. Waren ze ouder dan moesten ze 20 frank betalen.

De wedstrijden die door deze vereniging georganiseerd werden waren professioneler dan die ingericht door de *Cercle Equestre*. Dat blijkt onder andere uit het prijzengeld dat schommelde tussen 600 en 1.000 frank. Het doel van de *Société des Courses* was dan ook “*l’encouragement pour les Courses et l’élève des chevaux dans les Flandres*”. De wedstrijden werden telkens in juli gehouden in de hippodroom van Sint-Denijs-Westrem. Een abonnement voor de vier dagen kostte 60 frank, één *carte de dame* inbegrepen. Een toegangskaart per dag voor een man kostte 20 frank, voor een vrouw slechts 10 frank. Met het toegangsticket mocht men de rijtuigen gratis parkeren op de *pesage*. Het publiek stond op de pelouse of betaalde 1 frank voor een gereserveerde plaats in de tribune. Indien men met het rijtuig op de pelouse wou staan, moest men per rijtuig met vier wielen 10 frank betalen, en per rijtuig met twee wielen 5 frank.¹⁵⁴

4.5 HONDEN-CLUBS

Wat betreft de hondensport hebben we drie verenigingen teruggevonden in Gent. Geen enkele van onze bronnen biedt voldoende gegevens om de relevantie van deze clubs voor ons onderzoek aan te tonen, nog minder om een analyse met onze databank mogelijk te maken. We hebben hier en daar enkele raakvlakken met het mondaine leven gevonden, en vermelden voor de volledigheid daarom hierna even de clubs. Er was de *Dog Coursing Club des Flandres* die races voor hazewinden en whippets organiseerde in het park aan de oude citadel. Inkomgeld 1 frank op een gereserveerde plaats en 25 centiemen op het grasveld.¹⁵⁵ Dan was er de *Dog Racing Club Gantois* die races voor hazewinden organiseerde aan het Arsenaal in Gentbrugge. Voorzitter van deze club was in 1908 Paul De Le Court die deel uitmaakt van onze onderzoeksgroep.¹⁵⁶ De *Société Canine des Flandres* werd in 1903 opgericht met als doel de hondensport en het fokken van rashonden en trekhonden te verbeteren. Ferdinand de la Kethulle de Ryhove, Emile Seydlitz en ridder Léon Schellekens, allen uit onze onderzoeksgroep, maakten deel uit van het voorlopig bestuur. Men kwam samen in het Hôtel royal Victoria op de Kouter. Van 23 tot 25 juni 1906 organiseerde de *Société Canine* de eerste internationale hondententoonstelling in de grote zalen en tuinen van het Casino op de Coupure. In 1908 en 1912 volgden dezelfde tentoonstellingen. Ook met de wereldtentoonstelling werd een grote hondenshow ingericht.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ BIB.VLBL.FII.C.061 Courses de gand S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

¹⁵⁵ BIB.VLBL.FII.D.007 Dog Coursing Club des Flandres S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

¹⁵⁶ BIB.VLBL.FII.D.007 Dog racing club gantois. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

¹⁵⁷ BIB.VLBL.FII.D.007 Société Canine des Flandres. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

4.6 YACHT CLUB ET MOTORBOAT CLUB DES FLANDRES

De *Yacht Club et Motorboat Club des Flandres* die in 1904 werd gesticht, bestaat nu nog onder de nieuwe naam *Koninklijke Yachtclub Gent*.

4.6.1 BESTUUR EN LIDMAATSCHAP

Het bestuur bestond in 1913 uit de voorzitter A. Groverman, ondervoorzitter O. Vanderhaeghen, secretaris G. Van Dooren, een schatbewaarder en directeurs van de secties.¹⁵⁸ Uit het reglement van de beginjaren lezen we dat men *membre effectif* kon worden als men een yacht bezat of als men meer dan 20 frank lidgeld betaalde. Het lidmaatschap gaf recht op deelname aan de feesten, wedstrijden en regatta's georganiseerd door de *Club*.¹⁵⁹ Om lid te kunnen worden moest men schriftelijk voorgedragen worden door een lid en een commissaris en na een geheime stemming moest men 2/3de van de stemmen halen. Eenmaal men effectief lid was, kreeg men stemrecht op de Algemene Vergadering. De *membres protecteurs* daarentegen werden verondersteld minsten 40 frank lidgeld per jaar te betalen. Voor *membres honoraires* bedroeg het lidgeld 10 frank, maar een dergelijke benoeming hing wel af van het beroep van de persoon, zijn rang of de diensten die hij aan de *Club* had verleend. Tenslotte waren er nog de *membres correspondants*. Dezen hoefden geen lidgeld te betalen maar ze moesten iets betekenen voor de *Club* door hun *yachting*-relaties en aanvaard worden door de Algemene Vergadering.

In 1905 waren er 39 leden. In 1906 klom dit aantal tot 93, en in 1913 was het aantal leden gegroeid tot 188.¹⁶⁰ Wij hebben 46 personen van onze mondaine onderzoeksgroep teruggevonden in de *Yacht Club et Motorboat Club des Flandres* (zie tabellen III.37 tot III.42). Hiervan woonden er 38 in Gent. Iets meer dan de helft van diegene die we hebben teruggevonden waren van adel (55%), drie van die 25 personen waren getiteld, en 7 leden waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. In tabel III.41 zien we dat het meest voorkomende beroep nijveraar was (14). 30% van onze onderzoeksgroep binnen de *Yacht Club* was eerder liberaal en 26% eerder katholiek.

tabel III.37: aantal leden van de *Yacht Club et Motorboat Club des Flandres* volgens hun domicilie

Gent	38	83 %
omstreken van Gent	8	17 %
totaal	46	100 %

¹⁵⁸ *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen*. Gent, Vanderhaeghen, 1913, s.p.

¹⁵⁹ *Annuaire du Yacht club de Gand*. Gent, Yacht club de Gand, 1913. pp. 25-26

¹⁶⁰ *Annuaire du Yacht club de Gand*. Gent, Yacht club de Gand, 1913. pp. 8-18

tabel III.38: verdeling van de leden van de Yacht Club et Motorboat Club des Flandres volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	25	55 %
geadeld na 1913	0	0 %
niet van adel echtgenote wel	0	0 %
buitenlandse adel	0	0 %
niet van adel	19	41 %
onzeker	2	4 %
totaal	46	100 %

tabel III.39: verdeling van de adellijke leden van de leden van de Yacht Club et Motorboat Club des Flandres volgens titel

ongetitelde leden	43	53 %
getitelde leden	3 ¹⁶¹	47 %
totaal	46	100 %

tabel III 40: verdeling van de leden van Yacht Club et Motorboat Club des Flandres volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	7	15 %
niet opgenomen	39	85 %
totaal	46	100 %

tabel III.41: verdeling van de leden van de Yacht Club et Motorboat Club des Flandres volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	5	11 %
bijzondere	6	13 %
advocaat/jurist/notaris	7	15 %
nijveraar	14	30 %
overig ¹⁶²	10	22 %
onbekend	4	9 %
totaal	46	100 %

¹⁶¹ adellijke titels: graaf, baron (2).

¹⁶² overige beroepen: brouwer, diplomaat, fotograaf, ingenieur (3), koopman (2), mekaniekmaker, pianomaker.

tabel III.42: verdeling van de leden van de Yacht Club et Motorboat Club des Flandres volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	20	44 %
vermoedelijk katholiek	1	26 %
katholiek	11	
vermoedelijk liberaal	8	30 %
liberaal	6	
totaal	46	100 %

4.6.2 HET CLUB-HOUSE EN LOKAAL

De Club beschikte over een club-house in Langerbrugge met exclusief gebruik voor de leden. ‘Vreemdelingen’ die in Gent passeerden, mochten er ook gebruik van maken maar moesten voorgedragen worden door een lid die er zich garant voor stelde.¹⁶³ In Gent was het clublokaal gevestigd op het Koophandelsplein 10. Later vergaderde de Yacht Club tot 1909 in het Café Suisse op het Laurentplein, in 1910 in Hôtel Royal Victoria en van 1911 tot 1913 in Hôtel de la Poste, beide op de Kouter.¹⁶⁴ In de Club was een bibliotheek waar men volgende tijdschriften kon raadplegen: *Le Yacht*, *Le Yachtsman*, *La Belgique Maritime et Coloniale*, *Le bulletin de la Ligue Maritime*, *La Chronique*, *Die Yacht*, *The Rudder*, *The Yachting Weekly*, *The Yachting and Boating Monthly* en *The Motorboat*.¹⁶⁵

4.6.3 KLEDIJ

Er werd verwacht van de leden dat ze bij elk uitvaren de insignes en het uniform van de club droegen. Voor de leden bestond het uniform uit een vest gemaakt van marineblauw cheviot (een fijne wolsoort) met zwarte hoornen knopen met het monogram van de club op (*au chiffre du club*). De broek mocht van dezelfde stof gemaakt zijn of van wit linnen. Op de pet moest het insigne van de club duidelijk zichtbaar zijn boven de klep. De bemanning droeg een donkerblauwe trui met erop en in een rechthoek geborduurd de naam van het yacht. Onder de rechthoek moesten dan de initialen Y.C.G. gestikt zijn. Ook een donkerblauwe wollen of witte linnen broek en canvas schoenen waren onderdeel van het verplichte uniform. Als hoofddekseel mochten de leden kiezen tussen een gebreide muts of een matrozenpet.¹⁶⁶ De geus en wimpel van de boten van de leden moest ook het insigne van de club dragen. Voor elke feestelijkheid werd gevraagd dat de boten hun vlaggen zouden hijsen.

¹⁶³ Annuaire du Yacht club de Gand. Gent, Yacht club de Gand, 1913. p. 34.

¹⁶⁴ *Dubbele wegwyzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen*. Gent, Vanderhaeghen, 1904-1913, s.p.

¹⁶⁵ Annuaire du Yacht club de Gand. Gent, Yacht club de Gand, 1913, p. 37.

¹⁶⁶ Annuaire du Yacht club de Gand. Gent, Yacht club de Gand, 1913, p. 33.

4.6.4 ACTIVITEITEN

De club organiseerde lezingen over zeereizen geïllustreerd met lichtbeelden. Ze vonden dikwijls plaats in het Huis der Notarissen in de Vlaanderenstraat. Op een aankondiging van een dergelijke lezing in januari 1907 worden de vrouwen expliciet uitgenodigd: “*La salle sera accessible aux dames des membres, ainsi qu'à leurs connaissances*”.¹⁶⁷ De Club richtte ook een wedstrijd in voor diapositieven met als thema *Yachting & Marines*. Elke deelnemer mocht één of meerdere reeksen van zes diapositieven indienen. De jury bestond uit leden van de *Yacht Club* en uit leden van de *Association Belge de Photographie*.

De *Yacht Club de Flandres* richtte op 20 mei 1906 een wedstrijd in voor *canots à moteur* of *canots-automobiles*. “*Ce genre de meeting –inspiré par l’automobilisme– est croyons-nous, le premier de son espèce*”.¹⁶⁸ Voor deze première moest men in Langerbrugge zijn aan de nieuwe arm van het kanaal Gent-Terneuzen. De deelnemers moesten een bochtig traject van 10 km afleggen tussen Wondelgem en Terneuzen. Uit het reglement blijkt dat het een ingewikkelde wedstrijd was. In die periode organiseerde de Club ook gymkhana regatta's die niet minder ingewikkeld leken.

Uit de lijst van de boten van de club blijkt dat de leden voornamelijk motorboten bezaten. Sommigen bezaten er verschillende zoals Adrien Groverman. De meesten hadden een kleine boot met een tonnage tussen 0,5 en 5. Er waren slechts enkele grote boten zoals de *Butterfly*, een steamer van Adrien Groverman en *Leda* een steamer van Gaston Carels.

Op de zondag na Hemelvaart werd er een wedstrijd gehouden. Verschillende leden gaven hun naam aan prijzen die men er kon winnen: de *Coupe baron Albert van Loo* voor 6m-boten van amateurs tussen Terdonck en Terneuzen, de *Challenge Ghent-Lloyd* een nationale trofee voor 6m-boten te Langerbrugge, de *Coupe Albert Van der Stichelen*, de *Coupe Léda* van Gaston Carels enkel voor de leden van de *Yacht Club*, de *Challenge Corneille Mulleneisen* en de *Coupe Louis de Hemptinne*.

4.7 DE VIER GENTSE HOOFDGILDEN

Vanaf hun ontstaan waren de vier Gentse hoofdgilden elitaire verenigingen waar de adel steeds een belangrijke plaats innam. Van oorsprong waren het schuttersgilden of schutterijen opgericht uit militaire noodzaak tijdens de middeleeuwen.¹⁶⁹ Schutterijen hadden hun eigen gebouw en oefenterrein.¹⁷⁰ Ze bestonden uit milities van welgestelde burgers die zich groepeerden naargelang het soort wapen dat ze gebruikten. Elke schutterij had zijn eigen patroonheilige. Hoofdgilden hadden bevoegdheden over alle andere

---

¹⁶⁷ Annuaire du Yacht club de Gand. Gent, Yacht club de Gand, 1913, p.

¹⁶⁸ Annuaire du Yacht club de Gand. Gent, Yacht club de Gand, 1913, p.

¹⁶⁹ Ballieul (B.), *De vier Gentse hoofdgilden : Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel - zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. Gent, stad Gent, 1994, p. 3.

¹⁷⁰ Prak (M.), “De Nederlandse ‘stadsrepublieken’ Gilden, schutterijen en andere vormen van burgerlijke invloed.” In: Lucassen (L.) en Willems (W.), *Waarom mensen in een stad willen wonen 1200-2010*, Amsterdam, uitgeverij Bert Bakker, 2009, p. 67.

schutterijen met hetzelfde wapenschild en dezelfde patroonheilige in een bepaald geografisch gebied.¹⁷¹ Ze werden bestuurd door een eed bestaande uit een (euvr)deken en een aantal provisoren. De schuttersgilden steunden het plaatselijk gezag in tijden van oorlog (zelfs occasioneel buiten de stad) maar toch voornamelijk bij problemen met de verdediging van de stad, de ordehandhaving en brandbestrijding. Daarnaast speelden de schuttersgilden een grote rol in het maatschappelijk leven van Gent. Ze organiseerden toernooien en waren aanwezig bij alle grote openbare burgerlijke en religieuze feesten. Schutters genoten een hoog aanzien en vertegenwoordigden de gemeenschap bij bezoek van hoogwaardigheidsbekleders.¹⁷² De gilden deden ook aan liefdadigheid door het organiseren van wedstrijden, bals en openluchtspektakels waarvan de inkomsten aan de noodlijdende Gentse bevolking werden geschonken.¹⁷³ Tijdens de Franse overheersing werden de activiteiten van de schuttersgilden ontbonden. In de loop van de 19de eeuw werden ze opnieuw opgericht maar als sportvereniging zonder militaire functie.¹⁷⁴ We onderzoeken hierna voor elk van de gilden of ze in hun nieuwe rol nog hun stempel hebben kunnen drukken op het mondaine leven van Gent aan het late einde van die 19de eeuw en begin 20ste eeuw.

4.7.1 CHEF-CONFRÉRIE DE SAINT-GEORGES – SINT-JORISGILDE

De oudste schuttersgilde in Gent is die van de kruisboogschutters of voetboogschutters ontstaan ten tijde van Jacob van Artevelde.¹⁷⁵ Ondanks een glorieus verleden met tal van illustere leden kwam de Sint-Jorisgilde de periode van inactiviteit aan het einde van de 18de eeuw niet te boven en in 1887 werd alle activiteit gestaakt.¹⁷⁶ Vanaf 1904 werd de gilde stilaan nieuw leven ingeblazen door een tiental jonge kunstenaars uit het Sint-Lucasinstituut onder impuls van kunstschilder Frans Coppejans. In 1912 sloten de drie nog overlevende confreres, Alphonse Carels, Jules Claeys en Alfred de Vos van de oude Sint-Jorisgilde zich aan bij de nieuwe ploeg en werd de oude gilde in eer hersteld. Doordat de personen die aan de basis lagen van de heroprichting van de Sint-Jorisgilde niet tot onze onderzoeksgroep behoren, komt de gilde niet in aanmerking voor ons onderzoek.

---

¹⁷¹ Ballieul (B.), *De vier Gentse hoofdgilden : Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel - zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. 1994, p. 4.

¹⁷² Prak (M.), "De Nederlandse 'stadsrepublieken' Gilden, schutterijen en andere vormen van burgerlijke invloed." In: Lucassen (L.) en Willems (W.), *Waarom mensen in een stad willen wonen 1200-2010*, Amsterdam, uitgeverij Bert Bakker, 2009, p. 69.

¹⁷³ Ballieul (B.), *De vier Gentse hoofdgilden : Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel - zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. 1994, p. 76.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 4.

¹⁷⁵ Casier (J.), *Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913*. Gent, Vanderpoorten, 1921, p. 44.

¹⁷⁶ *Ibidem*, pp. 50-52.

4.7.2 CHEF-CONFRÉRIE DE SAINT-SÉBASTIEN / SINT-SEBASTIAANS Gilde

De Sint-Sebastiaansgilde van de handboogschutters is actief vanaf 1322. De gildenbroeders werden gerekruteerd uit een iets lagere sociale klasse dan die van de Sint-Jorisgilde.¹⁷⁷ Ondanks het feit dat enkele personen uit onze onderzoeksgroep lid waren van deze gilde is verder onderzoek van de Sint-Sebastiaansgilde in het kader van het mondaine leven irrelevant. De gilde had namelijk sinds het heropstarten in 1802 financiële problemen en moest leningen uitschrijven onder haar leden en telkens opnieuw haar lokaal verhuizen; van de Bijloke naar de Heuvelpoort en dan naar de Kortrijkse poort. In 1913 was het lokaal van de gilde gelegen in de tuin van een notaris in Ledeberg, te bereiken via een zijstraatje van de Brusselse steenweg.

We gaan deze gilde niet bespreken omdat ze naar onze normen niet mondain genoeg was.

4.7.3 CHEF-CONFRÉRIE DE SAINT-ANTOINE / Gilde van Sint-Antonius

Deze gilde van haakbusschutters en kolveniers ontstond in 1488.¹⁷⁸ Na het moeizame heropstarten van de gilde in de 19de eeuw schoten de confreres vanaf 1860 met de karabijn op de wip en op blazoën.¹⁷⁹ De confreres van de tweede helft van de 19de eeuw waren bijna allemaal jagers en daarom werd vanaf 1895 de schieting met het jachtgeweer op kleiduiven als discipline ingevoerd. Het oefenterrein was bij de Sneppebrug gelegen en het vergaderlokaal in de Sint-Pieterskazerne.¹⁸⁰

In 1913 bestond de eed uit euverdeken Camille de Bast, provisoren Emile Braun, Alex Callier en Joseph de Smet. Helaas hebben we van deze gilde geen informatie teruggevonden over de periode rond 1913.

4.7.4 CHEF-CONFRÉRIE DE SAINT-MICHEL - Gilde van Sint-Michiel

De *Chef-Confrérie de Saint-Michel* is de jongste van de vier Gentse hoofdgildes en bestaat nog steeds onder de naam Koninklijke en Ridderlijke Gilde van Sint-Michiel. De oprichting werd geakteerd in een oorkonde van Albrecht en Isabella op 26 maart 1613. Met deze officiële erkenning en de eraan verbonden privileges hoopte de *Confrérie* nieuwe leden te rekruteren uit de Gentse adel en *haute société*: *“l'exercice de l'escrime ne compte pas de nombreux adhérents à Gand parmi la noblesse. Cette situation résulte (...) du fait que cet exercice n'est pas assez mis en honneur, comme il le serait, s'il existait une gilde ou confrérie analogue à celles des archers, des arbalétriers ou des arquebusiers.”*¹⁸¹

Alhoewel de *Confrérie* het stadsbestuur wou helpen bij de ordehandhaving had ze toch eerder een recreatieve functie als schermschool en werd er jaarlijks een banket georganiseerd. De *Confrérie* nam in 1613 haar intrek in de Lakenhalle en heeft daar nog

---

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 64.

¹⁷⁸ Ballieul (B.), *De vier Gentse hoofdgilden : Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel - zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. 1994, p. 4.

¹⁷⁹ Casier (J.), *Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913*. 1921, p. 84.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 83.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 10.

steeds haar lokalen.¹⁸² Honderd leden van de *Confrérie* vormden een keurkorps waarop de stadsmagistratuur een beroep kon doen om de orde in de stad te verzekeren. Deze ‘honderd keurlicke mannen’ hadden tot aan de Franse revolutie het voorrecht de vorsten en prinses of hun vertegenwoordigers te escorteren met brandende flambouwen bij hun bezoek aan Gent.¹⁸³ Samen met het *ancien régime* verdween ook de *Confrérie* en haar privileges. Vanaf 1803 werden de eerste stappen gezet voor de heropbouw van de gilde maar enkel en alleen als ontspanningskring, om te schermen en niet meer met een militaire functie.

4.7.4.1 REGLEMENT IN 1913

Men kon *membre effectif* of *membre temporaire* worden. Om aanvaard te worden als *membre effectif* moest men voorgesteld worden door een *membre effectif*. De namen van de kandidaat-leden werden gedurende een week uitgehangen in de wapenzaal. Elke maand was er een ballotage waarbij de nieuwe leden werden goedgekeurd met meerderheid van de stemmen. Officieren en personen die tijdelijk in Gent woonden, konden *membre temporaire* worden. Daarnaast kon de algemene vergadering *membres d’honneurs* kiezen wegens verdiensten verleend aan de *confrérie*. In 1913 moest men 12,5 frank inkomrecht betalen aan de schatbewaarder en 3 frank aan de bediende van de vereniging en jaarlijks 25 frank lidgeld. Daarbij kwam nog eens een doodschuld die vereffend werd bij overlijden van de confreer of als men ontslag nam uit de *confrérie*. Die bedroeg minimaal 30 frank maar kon zeker tot 100 frank oplopen. Het lidgeld voor een *membre temporaire* bedroeg 12 frank per jaar voor de officieren en 30 frank per jaar voor tijdelijke bewoners van Gent. Bij niet-betaling van het lidgeld werd de naam van de wanbetaler gedurende een maand uitgehangen in de wapenzaal. In het reglement stond ook dat elke confreer werd verwacht deel te nemen aan de optochten.¹⁸⁴

Het bestuur of de eed van de gilde bestond in 1913 uit euverdeken Jules Norbert Leirens, deken Albert Feyerick, secretaris Jean Delori, adjunct secretaris Robert Brasseur, schatbewaarder Gustave van Loo en de provisoren Léon Leirens, Charles de Béhault, Raymond Lippens, Charles Du Hayon, Georges van Wassenhove en graaf Dorsan Goethals. Koning Albert was erelid¹⁸⁵.

4.7.4.2 ADELLIJKE AANWEZIGHEID IN DE CONFRÉRIE DE SAINT-MICHEL

Uit tabel III.43 lezen we dat op een totaal van 185 leden er 160 zeker uit Gent kwamen, 7 ervan woonden in de deelgemeenten rond Gent en van 18 weten we het niet omdat ze geen deel uitmaken van onze onderzoeksgroep. In de volgende tabel III.44 stellen we vast dat 90 % van de ‘Michellisten’ uit onze onderzoeksgroep komen.¹⁸⁶ Door dit hoge percentage

---

¹⁸² *Ibidem*, pp. 9-10.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 19.

¹⁸⁴ archief Confrérie Saint-Michel: Reglement & ledenlijst de la chef-confrérie royale et chevalière d’armes de Saint-Michel à Gand de 1912.

¹⁸⁵ Casier (J.), Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913. 1921, p.

¹⁸⁶ *Ibidem*, pp. 36-41.

kunnen we afleiden dat de confrérie in 1913 haar leden nog altijd rekruteerde in de Gentse *haute société* net zoals bij haar oprichting. Uit tabel III.45 blijkt bovendien dat 35% van de leden van adel was. Van deze 58 personen van adel waren er 15 getiteld (tabel III.44). In tabel III.45 zien we dat 28 van de 167 leden opgenomen waren in de *High Life de Belgique*. Het overzicht van de beroepen in tabel III.47 leert ons dat 1 op de 3 leden van de Chef-confrérie de Saint-Michel nijveraars waren. Nog eens 1/3de oefende een beroep uit zoals advocaat, consul, hoogleraar, geneesheer en ingenieur. Driekwart van de leden (77 op 100) van wie we hun politieke voorkeur kennen, zijn eerder liberaal (zie tabel III.48). Ondanks dat we van 67 leden de politieke voorkeur niet kennen, laten deze cijfers ons toe om voorzichtig te besluiten dat de confrérie eerder liberaal gezind was.

tabel III.43: aantal leden van de Chef-confrérie de Saint-Michel volgens hun domicilie

Gent	160	86 %
omstreken van Gent	7	4 %
ongekend	18	10 %
totaal	185	100 %

tabel III.44: verdeling leden Chef-confrérie de Saint-Michel

totaal aantal leden in 1913 ¹⁸⁷	185	100 %
aantal leden uit onze onderzoeksgroep	167	90 %

tabel III.44: verdeling van de leden van de Chef-confrérie de Saint-Michel volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	58	35 %
geadeld na 1913	5	3 %
niet van adel echtgenote wel	2	1 %
buitenlandse adel	1	1 %
niet van adel	96	57 %
onzeker	5	3 %
totaal	167	100 %

tabel III.45: verdeling van de adellijke leden van de Chef-confrérie de Saint-Michel volgens titel

ongetitelde leden	43	74 %
getitelde leden	15 ¹⁸⁸	26 %
totaal	58	100 %

¹⁸⁷ Ibidem, p.

¹⁸⁸ adellijke titels: graaf (7), baron (6), ridder (2)

tabel III.46: verdeling van de leden van de *Chef-confrérie de Saint-Michel* volgens opname in *High Life de Belgique*

opgenomen	28	17 %
niet opgenomen	139	83 %
totaal	167	100 %

tabel III.47: verdeling van de leden van de *Chef-confrérie de Saint-Michel* volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	23	14 %
bijzondere	23	14 %
advocaat/jurist	24	14 %
nijveraar	56	33 %
overig ¹⁸⁹	35	21 %
onbekend	6	4 %
totaal	167	100 %

tabel III.48: verdeling van de leden van de *Chef-confrérie de Saint-Michel* volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	67	40 %
vermoedelijk katholiek	7	14 %
katholiek	16	
vermoedelijk liberaal	41	46 %
liberaal	36	
totaal	167	100 %

4.7.4.3 GEMEENSCHAPPELIJKE LEDEN: CONFRÉRIE EN GENTLEMEN'S CLUBS

Tijdens het lezen van het jubileumboek over de *Confrérie* dat Casier bijeenschreef, waren we verrast zoveel bekende personen en families uit de twee belangrijkste mondaine Gentse ontspanningskringen, *La Concorde* en de *Société Littéraire*, tegen te komen. Leden van zowel de *Société Littéraire* (70) als van *La Concorde* (62) waren broederlijk lid van de *Confrérie de Saint-Michel* zoals we zien in tabel III.49. Tijdens (sportieve) ontmoetingen konden deze leden met elkaar in contact komen in de *Confrérie*. Twaalf leden waren lid van alle drie de verenigingen: Emile Braun, Maurice de Smet de Nayer, André de Kerchove de Denterghem, Georges Drory, Albert, Ferdinand en Jacques Feyerick, Jules Norbert Leirens, Edgard en Maurice Lippens, Henri Verhaeghe de Naeyer en Jean Voortman. Van deze 12 personen kunnen we zeggen dat ze allemaal eerder liberaal waren.

¹⁸⁹ overige beroepen:, archivaris (2), burgemeester, consul (6), diplomaat (2), drukker, geldwisselaar, geneesheer (4), handelaar, hoogleraar (3), ingenieur (8), kolonel, koopman (2), kunstschilder, luitenant en verzekeraar.

tabel III.49: aantal gemeenschappelijke leden in La Concorde, Société Littéraire-Club en Confrérie St. Michel

La Concorde / Confrérie	62
Société Littéraire / Confrérie	70
La Concorde/ Société Littéraire / Confrérie	12

4.7.4.4 MONDAINE FEESTEN VAN DE CONFRÉRIE IN 1913

Een markante gildenbroeder was ongetwijfeld de deken Albert Feyerick. Hij was de drijvende kracht achter de oprichting en de eerste voorzitter van de *Fédération Internationale d'Escrime* in 1913. Het was ook onder zijn impuls dat men het plan opvatte om de 300ste verjaardag van de gilde te vieren met grootse feestelijkheden die zouden samenvallen met de Wereldtentoonstelling. Albert Feyerick ging met succes lobbyen bij het gemeentebestuur en bij het bestuur van de Wereldtentoonstelling om van de viering van de *tricentenaire* van de St-Michielsgilde één van de hoogtepunten te maken voor de Gentse *haute société* in het eerste decennium van de 20ste eeuw.¹⁹⁰ De ambitieuze plannen vergden een jarenlange voorbereiding en er werden dan ook verschillende *commission's d'études* opgericht.¹⁹¹ De *Commission des fêtes mondaines et réceptions* voorgezeten door Ferdinand Feyerick en baron Edouard Grenier stond in voor de planning van een luisterrijk verkleed bal: de *redoute parée*. De *Commission des fêtes historiques et carrousel* voorgezeten door Alfred de Lanier en Firmin de Smet was verantwoordelijk voor de planning van een historische ommegang en *carrousel*. De *Commission d'archéologie, médailles, gildes, exposition retrospective* voorgezeten door Georges Hulin de Loo en Henry de Smet de Naeyer moest de mogelijkheid bekijken om herdenkingspenningen te laten slaan en een tentoonstelling te organiseren. Daarnaast waren ook nog de *Commission d'Escrime moderne*, de *Commission de publicité, imprimés, voies et moyens* en de *Commission des fêtes estudiantines* actief.¹⁹² De betiteling van deze commissies duidt erop dat voor de *Confrérie* uiterlijk vertoon niet onbelangrijk was.

Van bij zijn eerste toespraak stond Albert Feyerick erop dat het feestgebeuren toegankelijk moest zijn voor iedereen. Dat gold in feite enkel voor de ommegang, want zoals we zullen zien waren de rest van de feestelijkheden een elitair gebeuren.

Men heeft het verslag van deze feestelijkheden voor de eeuwigheid bewaard in een herdenkingsboek geschreven door Joseph Casier. De uitgave ervan (rond 1921) was minder luxueus en door de oorlog later uitgebracht dan voorzien. Toch hoopte Casier dat het boek "*pourra (...) contribuer à la gloire de Gand!*".¹⁹³ Uit de pleiade aan namen uit de Gentse elite waarvoor in het boek ruim plaats wordt gemaakt, blijkt dat Casier niet alleen Gent lof wou toezwaaien maar vooral zijn 'voornamen burgers' wou eren. Met dit lustrumboek als bron,

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹⁹¹ Reeks K, Fonds: Handel en Nijverheid (Jan Van de Castele), K447Bis.a

¹⁹² Casier (J.). Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913. 1921, pp. 99-102.

¹⁹³ *Ibidem*, pp. 5-6.

naast krantenartikels en losse documenten, zullen we trachten een beeld te schetsen van deze feestelijkheden.

4.7.4.5 SCHERMGALA – ASSAUT DE GALA

De herdenking van de *tricentenaire* ging van start op de verjaardag zelf, 13 maart 1913, met een schermgala (enkel op uitnodiging) in de *salle des redoutes* van de *Grand Théâtre*. Aan deze demonstratiewedstrijden namen schermers uit Frankrijk en België deel en zaten een groot aantal burgerlijke en militaire notabelen op de eerste rang.¹⁹⁴

4.7.4.6 JUBILEUMBANKET

Potage Spadia
Cotelettes archiduchesse
Filet de boeuf Richelieu
Poulardes Saint-Michel
Jets de houblon nouveaux
Chauffroid de givres
Canetons nouveaux tricentenaire
Croute de foie-gras
Glace Ommeganck
Fruits-Dessert
Café

Het schermgala werd gevolgd door een jubileumbanket in de wapenzaal van de Lakenhalle bijgewoond door een tweehonderdtal gasten. Nergens vinden we terug of er dames aanwezig waren. Joseph Casier heeft het herhaaldelijk over internationale gasten maar vermeldt enkel Franse genodigden en de toespraak van de Franse gezant krijgt ruim aandacht. De koning stuurde een telegram met gelukwensen en maakte van de gelegenheid gebruik om Albert Feyerick tot ridder in de Leopoldsorde te benoemen wegens zijn verdienste in de oprichting van de *Fédération Belge des sociétés d'escrime*.¹⁹⁵

4.7.4.7 REDOUTE PARÉE

Voor de *redoute parée* werden kosten noch moeite gespaard. Zo werd de uitnodiging geïllustreerd door de Brusselse schilder Amedée Lynen (zie afbeelding 14). Om het feest bij te wonen moest men voorgesteld worden door leden van de *Confrérie* of moest men het schriftelijk aanvragen. Het inkomgeld bedroeg 40 frank per persoon, buffet inbegrepen. Voor een loge moest men 100 frank betalen, tenminste als men er recht op had.¹⁹⁶ De nauwkeurig gereconstrueerde kostuums werden ontworpen door Armand Heins en moesten bijdragen tot de unieke historische wedersamenstelling en de *splendeur* of weelde van dit feest. Bij de uitnodiging waren tekeningen van Armand Heins toegevoegd om duidelijk te maken welke kostuums verplicht waren. Na protest werden toch uitzonderingen gemaakt voor de autoriteiten, de consuls, officieren en de aanwezigen in de loges en op het balkon die niet persé verkleed moesten zijn. Uit foto's van het lustrumboek kunnen we uitmaken dat het ongetwijfeld een dure zaak was om dergelijk somptueuze kostuums te laten maken. (Zie afbeelding 14-20.) Uit al deze gegevens blijkt duidelijk dat de *redoute parée* niet de bedoeling had een groot en verheffend volksfeest te worden, maar wel om een

¹⁹⁴ *Ibidem*, pp. 113-117.

¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 119-120.

¹⁹⁶ Archief Confrérie Saint-Michel, loge 1913.

exclusieve gelegenheid te creëren voor de *haute bourgeoisie* om hun raffinement en cultuur te vertonen.

De redoute bestond eerst uit een artistiek luik, een evocatie uit de tijd van Albrecht en Isabella. Daarbij werd een schilderij (1611-1615) van Franz Francken II nagebootst: *un Bal à la Cour archiducal à Bruxelles*. De vloer van de scène van de *Grand Théâtre* werd verlengd tot aan de parterre-loges dankzij een enorme houten constructie bovenop de stalles en de parterre. Vanaf het balkon achteraan voerde een monumentale trap de figuranten naar het midden van de zaal. Achter de tronen van de aartshertogen speelde een orkest op oude instrumenten de ouverture van Orfeo van Monteverdi. Statig daalden de leden van de vier Gentse hoofdgilden en de retoricakamer de Fonteyne vergezeld van hun dames de trap af. Vervolgens kwamen Albrecht (vertolkt door baron Ides della Faille d'Huyse) en Isabella (vertolkt door Mme Charles de Boucle Saint-Denis) op scène en namen plaats op de troon. Rond hen zaten de eredames en hofdames vertolkt door een uitgelezen adellijk gezelschap. Tenslotte kwam de eed van de confrérie gekleed in het kostuum van de *Michellisten* en getooid met de gildebreek naar beneden. De plechtigheid culmineerde in het overhandigen van het charter aan de eed.¹⁹⁷ Uit de minutieuze beschrijving van het hele gebeuren en uit de ernstige gelaatsuitdrukkingen van de gekostumeerde deelnemers op de foto's leiden we af dat het hier niet om een carnavaleske representatie ging. Veeleer was het een ernstig en gemeend eerbetoon aan de voorvaderen van de aanwezigen door de (edele) notabelen die de roem van de gilden en hun stad representeerden.

Na deze ceremonie volgden verschillende opvoeringen: oude dansen uitgevoerd door het ballet van de Munt en begeleid op klavecimbel; een *piécette* over het verbod op het duelleren uitgevaardigd door Richelieu met veel artistiek wapengekletter; liederen van Peter Philips (Filippi), de kapelmeester van Albrecht en Isabella, gezongen door de Melomanen en liederen van andere componisten uit de tijd vertolkt door Mme Dratz-Barat van de Munt. Het tweede luik was de redoute zelf in de salons en de foyer van het *Théâtre*. Daarop was men ook welkom in moderne feestkledij.¹⁹⁸ De redoute begon met twee quadrilles enkel voor dansers in klederdracht van 1603, gevolgd door een wals, een two step, een tweede wals en als besluit een *valse des fleurs*.¹⁹⁹

4.7.4.8 OMMEGANG

De organisatie van een jubileumstoet paste perfect in een eeuwenlange traditie. Het project voor de ommegang werd uitgewerkt door Armand Heins en Paul Bergmans. Hun devies was "*Pas de médiocrité: un cortège de préférence pas trop long mais très beau*" waarmee ze de bewondering voor Gent, zijn tradities en zijn (voornaam) bewoners bij binnen- en buitenlandse toeschouwers wilden opwekken. De Gentse elite werkte bereidwillig mee aan dit luisterrijk project en het resultaat was een stoet met 1.000 deelnemers waaronder 100

---

¹⁹⁷ Casier (J.). Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913. 1921, pp. 131-136.

¹⁹⁸ *Ibidem*, pp. 137-143.

¹⁹⁹ Archief van de Confrerie Saint Michel. Carnet de bal.

dames uit de *haute société* te paard.²⁰⁰ Maar er hing een duur kostenplaatje aan vast, het budget werd geraamd op 140.000 frank. Na enkele tegenstrubbelingen konden de organisatoren toch 70.000 frank subsidies bekomen van het stadsbestuur op voorwaarde dat één van de drie geplande uitvoeringen van de stoet zou samenvallen met het bezoek van het vorstenpaar aan Gent.²⁰¹ De stoet opende met de traditionele praalwagen van de Maagd van Gent gevolgd door zes groepen. De figuranten hiervoor kwamen uit het Gentse verenigingsleven (zoals de *Royal Club Nautique* en het *Geluk in 't Werk*) en de harmonieën (zoals de liberale harmonie van Gentbrugge en de harmonie van Vooruit) en ook uit de vier hoofdgildes en de retoricakamers. Maar onthutsend is de samenstelling van de groep die Albrecht en Isabella uitbeeldde in “*les Archiducs et leur Cour*”.²⁰² Op kop liepen een aantal pages, de kleinzonen van Emiel Braun, Gaston en Henri, Jacques Van Acker en Yvan Feyerick; Edouard en Guy Feyerick; Edith en Gaby Piers de Raveschoot; Josée en Yvonne du Four en de juffrouwen van Bruane, de dochters van de directeur van de *Cerlce Equestre*. Ze

Afbeelding 13: de koninklijke loge tijdens de Ommeganck

werden gevolgd door Albrecht en Isabella (opnieuw baron Ides della Faille d’Huyse en Mme Charles de Boucle Saint-Denis) en leden van het hof, allen te paard. Joseph Casier zegt van de figuranten uit deze groep dat ze behoorden tot de oudste families van de Gentse adel.²⁰³ Sommige deelnemers die geboren waren in Gent en na hun huwelijk elders waren gaan wonen, kwamen terug naar hun roots en stapten mee op in de stoet. Als voorbeeld geven we Mme Henri de Traux de Wardin, geboren barones Isabelle della Faille d’Huyse en Mme François du Four, geboren Germaine Herry. De bezielster om deze groep samen te stellen en de adel te motiveren om deel te nemen was barones Herman della Faille d’Huyse: “*avec une bonne grâce complète, elle mit au service des organisateurs sa haute*

influence et l’appoint précieux de ses goûts artistiques”.²⁰⁴

De deelname van zoveel edellieden toont aan dat de Gentse adel het niet te min vond om aan dit spektakel deel te nemen. De adellijke deelnemers namen hun taak om hun stand en

²⁰⁰ Reeks K, Fonds: Handel en Nijverheid (Jan Van de Casteele), K447Bis.a.

²⁰¹ Reeks K, Fonds: Handel en Nijverheid (Jan Van de Casteele), K447Bis.a.

²⁰² Casier (J.). *Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel: fêtes du tricentenaire 1613-1913*. 1921, p. 105.

²⁰³ *Ibidem*, pp. 173-176.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 105.

de eraan verbonden historische roemrijke sociale positie uit te beelden ernstig. Een dergelijk feest kunnen we ons nu niet meer inbeelden, we denken dan onmiddellijk aan klatergoud, namaak sieraden en goedkope materialen. Toen droeg men (de elite tenminste) echte juwelen en echt goud, kostuums waarin vele meters dure stoffen waren verwerkt en elegante met de hand gemaakte schoenen. Voor de stoet werden de briljanten diadeems van de *redoute parée* vervangen door hoeden en de sierlijke mannenschoenen en zijden kousen door lederen kaplaarzen. De *haute société* vond het dus noodzakelijk om bij deze gelegenheid haar geërfde rijkdom te etaleren, of zoals Casier het verwoordt:

*“Tous les participants -de la haute société gantoise- avaient fait assaut de richesse et de luxe; vieux bijoux de famille, armes ancestrales, dentelles anciennes, parures étincelantes, bref tous les joyaux de Flandre brillaient”.*²⁰⁵

De grootsheid van het evenement was enorm. De eerste twee keer dat de ommegang door de Gentse straten trok (20 en 27 juli) eindigde hij in het *Palais des Fêtes et de l'Horticulture* in het Citadelpark, waar plaats was voor 5.000 toeschouwers op twee tribunes. Een derde tribune was voorbehouden voor de notabelen en gasten en een podium voor de figuranten. In het midden van de zaal werd een *carrousel*, een soort ruiterspelen opgevoerd door 48 ruiters van het 4de regiment lansiers. Op het programma stonden quadrilles, en behendigheids spelletjes zoals *jeu des bagues*, *jet de javelot* en *course de têtes* waarbij men een reeks zakken gevuld met zand die op paaltjes stonden moest doorprikken met de sabel of degen. De *Quintaine* was iets gelijkaardigs maar men moest met een lans een zandzak die aan een hoge draaiende paal hing, doorsteken. De spelen werden beëindigd met *mouvements d'ensemble* een *charge finale* en *défilé*. De derde en laatste uitgang van de ommegang op 9 augustus viel samen met de inhuldiging van het monument Van Eyck, met het XXIII^{de} *Congrès de la Fédération Archéologique et Historique de Belgique* en met het bezoek van de koning aan Gent. De koning werd in de lokalen van de *Confrérie* ontvangen door Jules Leirens, Albert Feyerick, Jean Delori en Robert Brasseur. Daarna namen ze samen plaats op de koninklijke tribune aan de Lakenhalle om de historische optocht te bekijken. De ommegang eindigde in *Vieille Flandre* op de Wereldtentoonstelling. Daar kregen de belangrijkste medewerkers aan de stoet thee aangeboden. De koning vereerde er de organisatoren en belangrijkste figuranten met een begroeting tijdens een kort bezoek.²⁰⁶

4.7.4.9 BANQUET DE LA RECONNAISSANCE

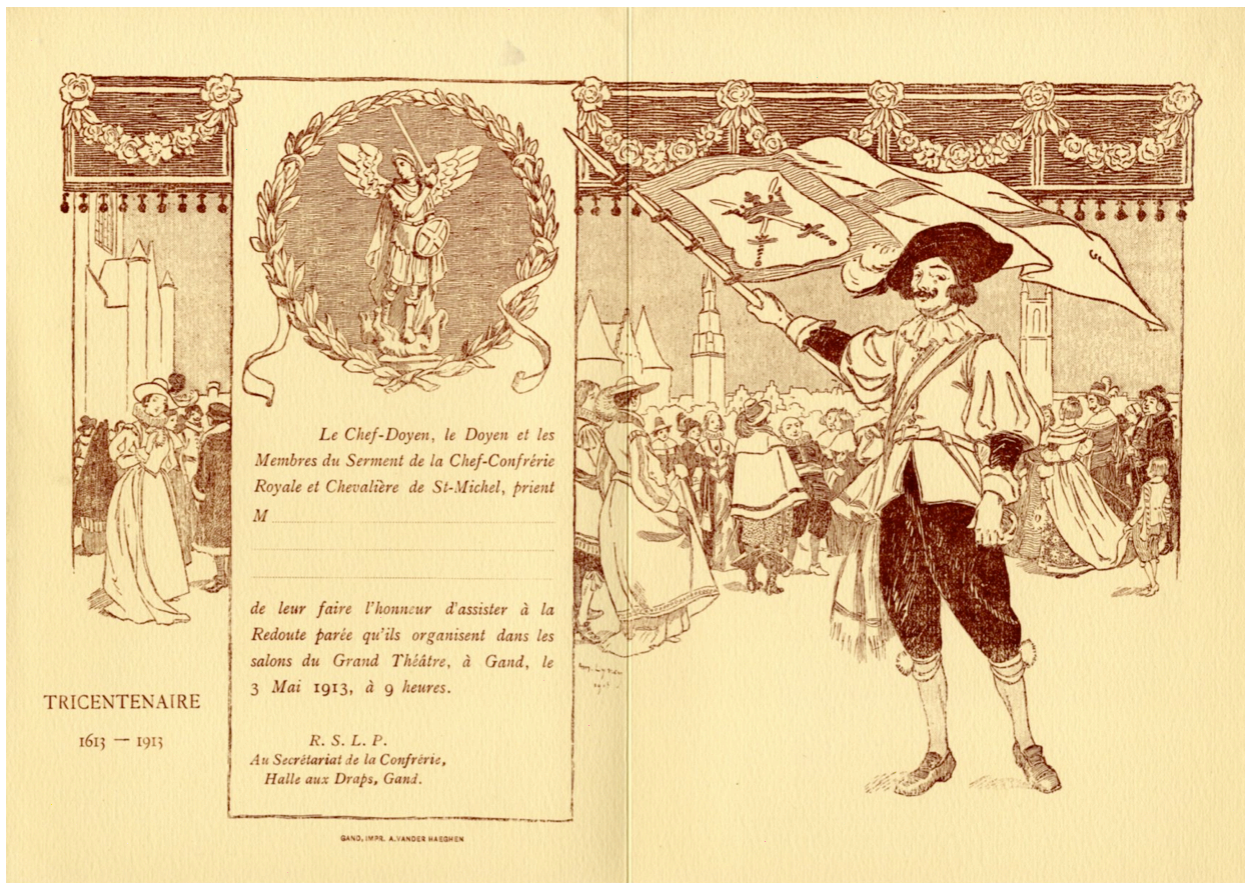
De herdenkingsfeesten werden afgesloten met een banket voor de *chique* medewerkers in maart 1914 in de zaal van de *Confrérie*. De medewerkers kregen bij deze gelegenheid een herdenkingspenning.

---

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 131.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 132.

Afbeelding 14: Uitnodiging voor de Redoute parée getekend door A.Lynen

Afbeelding 15: De Eed van de Confrérie St. Michel in 1913

Afbeelding 16: Idès della Faille d'Huyse als Albrecht in 1913

Afbeelding 17: schets voor een mannenkostuum getekend door Armand Heins

Afbeelding 18: Mme Charles de Boucle Saint-Denis parée als Isabella in 1913

Afbeelding 19: schets voor een dameskostuum getekend door Armand Heins

Héliog. & J. Malvaux

Afbeelding 20: Albert Feyerick in 1913

4.8 ANALYSE VAN DE SPORTVERENIGINGEN

4.8.1 (ADELLIJKE) VERTEGENWOORDIGING IN DE SPORTVERENIGINGEN

We hebben een analyse gemaakt van alle leden die voorkwamen in onze databank en minstens van 1 van de volgende 5 sportverenigingen lid waren: *de Chef-confrérie de Saint-Michel, de Cercle Equestre, de Royal Golf Club Latem, de Automobile Club des Flandres en de Yacht Club et Motorboot Club des Flandres.*

We vonden 595 personen terug waarvan er 552 in Gent woonden. In totaal waren er 216 van adel, goed voor 36%. Van hen hadden 78 een adellijke titel. 122 personen waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. Voor de beroepen gaan we de adel apart onder de loep nemen. In deel II (beroepen) zagen we eerder dat 42% eigenaar (rentenier) was. Nu is dit nog maar 31%. Ook zagen we dat 7% van de totale Gentse adel nijveraer was terwijl dit nu 15% is. We doen ook hetzelfde voor de politieke voorkeur. In deel III (hoofdstuk 2.6) zagen we dat 7% van de adel eerder liberaal was waar het nu 17 % is. Dit geeft toch een indicatie dat de adel die deel uitmaakte van ten minste één sportverenigingen liberaler was en minder het beroep van rentenier uitoefende.

tabel III.50: aantal leden volgens hun domicilie

Gent	552	93 %
omstreken van Gent	36	6 %
onbekend	7	1 %
totaal	595	100 %

tabel III.51: verdeling van de leden volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	216	36 %
geadeld na 1913	17	3 %
niet van adel echtgenote wel	8	1 %
buitenlandse adel	4	1 %
niet van adel	331	56 %
onzeker	19	3 %
totaal	595	100 %

tabel III.52: verdeling van de adellijke leden volgens titel

ongetitelde leden	138	64 %
getitelde leden	78 ²⁰⁷	36 %
totaal	216	100 %

²⁰⁷ adellijke titels: markies, burggraaf (4), graaf (24), baron (35), ridder (14).

tabel III.53: verdeling van de leden volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	122	17 %
niet opgenomen	473	83 %
totaal	595	100 %

tabel III.54: verdeling van de adellijke leden volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	103	48 %
niet opgenomen	113	52 %
totaal	216	100 %

tabel III.55: verdeling van de leden volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	100	17 %
bijzondere	73	12 %
advocaat/jurist/notaris	73	12 %
nijveraar	196	33 %
overig	136	23 %
onbekend	20	3 %
totaal	595	100 %

tabel III.56: verdeling van de adellijke leden volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	66	31 %
bijzondere	50	23 %
advocaat/jurist	28	13 %
nijveraar	32	15 %
overig ²⁰⁸	26	12 %
onbekend	14	6 %
totaal	216	100 %

tabel III.57: verdeling van de leden volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	245	41 %
vermoedelijk katholiek	32	17 %
katholiek	72	
vermoedelijk liberaal	123	41 %
liberaal	122	
socialist	1	1 %
totaal	595	100 %

²⁰⁸ overige beroepen:; archivaris, burgemeester, consul (3), diplomaat (5), hoogleraar (3), ingenieur (6), kolonel, luitenant (2), provinciegouverneur (2) en verzekeraar (2).

tabel III.58: verdeling van de adellijke leden volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	80	37 %
vermoedelijk katholiek	31	46 %
katholiek	69	
vermoedelijk liberaal	13	17 %
liberaal	23	
totaal	216	100 %

4.8.2 GEMEENSCHAPPELIJKE LEDEN SPORTVERENIGINGEN.

Nadat we een analyse hebben gemaakt van alle personen die voortkwamen in onze databank in minstens één van de 5 sportverenigingen zullen we nu nagaan wie en hoeveel leden er in meerdere sportverenigingen zaten en zo ja of we iets kunnen zeggen over deze groep van mensen. In tabel III.59 zien we alle verenigingen met het aantal leden die we in onze databank hebben opgenomen. Deze tabel geeft ons inzicht in hoeverre deze verenigingen een gemeenschappelijk ledenbestand hadden. Er was een zeer sterke band tussen de Golf en de Automobile Club waarbij 12 van de 16 leden (75%) van de golfclub ook lid was van laatstgenoemde vereniging. Ook tussen de Golfclub en de Confrerie waren er 12 van de 16 leden van de golfclub ook lid van de Confrerie. Maar ook tussen de Automobile Club en de Cercle Equestre (44%), de Automobile Club en de Yacht Club (54%), de Automobile Club en de Confrerie (40%), de Cercle Equestre en de Confrerie (43%), de Cercle Equestre en de Golfclub (63%), en de Cercle Equestre en de Yacht Club (32%) was er een groot gemeenschappelijk ledenbestand. Tussen de Yacht Club en de Confrerie (9%), en tussen de Yacht Club en de Golfclub (19%) waren er minder gemeenschappelijke leden.

tabel III.59: Gemeenschappelijke leden sportverenigingen

	Automobile Club 199 leden	Cercle Equestre 163 leden	Yacht Club 46 leden	Confrerie 171 leden	Golfclub 16 leden
Automobile Club 199 leden	x	72 (44%)	25 (54%)	69 (40%)	12 (75%)
Cercle Equestre 163 leden	x	x	15 (32%)	73 (43%)	10 (63%)
Yacht Club 46 leden	x	x	x	15 (9%)	3 (19%)
Confrerie 171 leden	x	x	x	x	12 (75%)
Golfclub 16 leden	x	x	x	x	x

In voorgaande tabel konden we de gemeenschappelijke leden zien tussen 2 verschillende verenigingen. We hebben ook bekeken hoeveel leden samen in 3 of meer verenigingen zaten. We hebben 10 personen teruggevonden die lid waren van minstens 4 van de 5 sportverenigingen. Pierre Dierman en Maurice Lippens waren lid van alle 5 de sportverenigingen. Volgende personen waren lid van ten minste 4 sportverenigingen: Georges

Bauwens, Georges Carels, Eugène de Hemptinne, Georges Schaetsaert, Jaques, Albert en Ferdinand Feyerick en Isidore De Vriendt. Als we kijken naar welke 3 verenigingen het meest aantal gemeenschappelijke leden hebben dan zien we dat de *Automobile Club*, de *Cercle Equestre* en de *Confrerie*, met 37 gemeenschappelijke leden waren (zie tabel hieronder). Deze groep van personen moet de kans gehad hebben om elkaar veel tegengekomen te hebben. Daarom hebben we voor deze groep nagegaan of het om een eerder homogene of eerder diverse groep ging. Van de 37 personen waren er 15 van adel waaronder 3 graven, 2 baronnen en 1 ridder. 11 van hen waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. Het meest voorkomende beroep was dat van nijveraars, 17 personen (46%). Onder hen waren er ook 4 eigenaars (renteniers). Van deze 37 personen kennen we van 12 hun politieke voorkeur niet, 20 onder hen waren eerder liberaal en 5 waren eerder katholiek. Deze groep is dus niet volledig representatief voor onze databank. Wat de beroepen betreft is het duidelijk dat diegene die in meerdere sportverenigingen zaten een eerder liberaal karakter hadden en dat het voornamelijk nijveraars waren. Terwijl in onze databank het aantal nijveraars 33% van het totaal uitmaakt is het deel van de nijveraars voor deze groep 47%.

tabel III.60: gemeenschappelijke leden Cercle Equestre, Automobileclub en de Confrérie

Naam	Voornaam	Naam	Voornaam
Acker (van)	Max	Hye	Maurice
Bauwens	Georges	Kerchove de Denterghem (de)	Carl (Charles)
Bracq	Eugène	Kerchove de Denterghem (de)	André
Breyne (de)	Joseph	Kethulle de Ryhove (de la)	Jean
Carels	Georges	Lanier (de)	Alfred
Dierman	Pierre	Lippens	Raymond
Dooren (Van)	Georges	Lippens	Maurice
Feyerick	Albert	Mast de Maeght	Charles
Feyerick	Ferdinand	Mechelynck	Jules
Feyerick	Jacques	Mechelynck	Harold
Fievé	Georges	Moreels	Gustave
Giey (de)	Odon	Nève	Léon
Grenier	Edouard	Schaetsaert	Georges
Haeghen, (Vander)	Arnold	Smet (de)	Firmin
Hemptinne (de)	Jean	Smet de Naeyer (de)	Henri
Hemptinne (de)	Alexandre	Smet de Naeyer (de)	Maurice
Hemptinne (de)	Eugène	Vanderhaeghen	Robert
Honthheim (de)	Albert	Vriendt (De)	Isidore
Hulin de Loo	Georges		

5 OVERIGE VERENIGINGEN: LIEFDADIGHEID, CULTUUR EN WETENSCHAP

5.1 LIEFDADIGHEID

We bespreken kort twee voorbeelden van hoe de Gentse mondaine wereld zich via verenigingen voor het goede doel wou representeren aan de buitenwereld..

5.1.1 SOCIÉTÉ FRANÇAISE DE BIENFAISANCE DE GAND

In het fonds Napoleon de Pauw²⁰⁹ hebben we het verslag teruggevonden van de Algemene Vergadering gehouden op 12 juni 1911 van de *Société Française de Bienfaisance de Gand*. Dit is vrijwel de enige informatie die we over deze vereniging hebben gevonden. De contributie voor deze maatschappij bedroeg toen 6 frank per jaar. Men kon ook in één keer 200 frank betalen en dan werd men *membre perpétuel*. Deze liefdadige maatschappij had tot doel onfortuinlijke Franse burgers te helpen die in Vlaanderen woonden en in nood verkeerden. De *Société Française de Bienfaisance de Gand* deed actief aan ledenwerving want we vonden een brief terug van de voorzitter L. Chaubet waarbij hij aan Napoleon de Pauw vraagt om lid te worden, hetgeen de Pauw overigens ook deed in 1908. In 1911 waren er 20 *membres perpétuels* en 366 leden. Een aantal van deze leden waren welgestelde Franse burgers waarvan sommigen in Gent woonden en anderen in Frankrijk. Daarnaast waren er een aantal leden uit de Gentse hogere kringen, voornamelijk industriëlen. In onze onderzoeksgroep vonden we 17 personen terug die deel uitmaakten van de *Société Française de Bienfaisance de Gand*. Het waren dan ook juist die personen die we in heel wat andere verenigingen tegenkwamen. Ik som ze even op: Charles de Diesbach de Belleroye die *membre perpétuel* was en de *membres honoraires* Emile Braun, Auguste de Breyne, Albert en Ferdinand Feyerick, Ferdinand Feyerick, Dorsan Goethals, Charles Greindl, Léon Hye-de Crom, Kraft de la Saulx, Léon Leirens, Eugène en weduwe Henri Morel de Boucle St. Denis, Napoleon de Pauw, Maurice de Smet de Naeyer, Arnold Vander Haeghen, Astère Vercruyssen de Solart en Fernand Ysebrant de Lendonck. Hiervan waren er 7 van adel en 3 waren na 1913 geadeld. Onder hen hadden er 4 een adellijke titel (1 graaf, 3 baronnen). De beroepen van deze 17 personen waren uiteenlopend, maar hoofdzakelijk vonden we nijveraars (5) en eigenaars (3) terug. Wat betreft hun politieke voorkeur zou men deze groep toch eerder liberaal noemen

In 1911 werd de rekening van het jaar 1910 voorgelegd aan de Algemene Vergadering. Daaruit blijkt dat de *Société* geld had besteed aan repatriëringen, maaltijden en logies, kledij en orthopedische instrumenten voor de noodlijdenden. Zoals elke liefdadigheidsinstelling zamelde de vereniging geld in. Het gros van hun inkomsten haalde ze uit een jaarlijks gala. Voor een totaal van 14.621 frank aan inkomsten was 6.255,50 frank (43%) afkomstig van het gala van 10 december 1910. De verkoop van programmablaadjes bracht nog eens 342,69 op. De *Société Française de Bienfaisance de Gand* hield er uiteindelijk 2.093,34 frank aan over. Het

---

²⁰⁹ NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de *Société Française de Bienfaisance de Gand* sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

Gala de la Charité had in 1910 nochtans af te rekenen met ‘grote moeilijkheden’: “*Le gala faillit être bien compromis par l’absence momentanée et imprévue de toute direction au Grand Théâtre. (...) Force nous fut de traiter avec le petit personnel et de subir ses exigences absolument abusives.*”²¹⁰ Het ging blijkbaar over een theatervoorstelling want er moesten voortdurend zieke acteurs vervangen worden. Bovendien waren er ook problemen met het stadsbestuur die “*nous fit payer pour la première fois 600 francs de location de salle, nous taxant ainsi comme une tournée de passage en dehors de la saison théâtrale*”.²¹¹ Maar de galavoorstelling was toch een succes en de Société bedankte “*les Hautes Notabilités civiles et militaires qui (...) vinrent par leur présence rehausser l’éclat de notre fête.*”²¹² Daarmee weten we onmiddellijk dat dit feest voor de hogere klassen was bestemd.

Niet alleen zijn aanwezigheid maar ook de wijze waarop men gezien werd op een dergelijk gala was belangrijk. Dit gold in elk geval voor Napoleon de Pauw die schriftelijk aan de voorzitter van de *Société Française de Bienfaisance de Gand* vroeg om voor hem een plaats te reserveren in de loge van de autoriteiten. Dit was echter onmogelijk antwoordde de voorzitter want de maatschappij beschikte zelf maar over “*une simple petite loge de quatre places occupée par les représentants de la France, le consul et moi*”.²¹³ In plaats daarvan kreeg Napoleon de Pauw een plaats aangeboden op het tweede balkon. In een post scriptum voegde voorzitter Chaubet nog toe dat de loge van de gouverneur van Oost-Vlaanderen, Raymond de Kerchove d'Exaerde voor het grootste deel zou leeg zijn omdat hij nog naar een ander diner moest. Napoleon de Pauw mocht dan eventueel gebruik maken van deze loge. En Napoleon de Pauw zet verder de puntjes op de i. Nadat hij het gedrukte verslag van de jaarvergadering heeft gekregen, meldt hij aan voorzitter Chaubet dat er een fout is in de schrijfwijze van zijn naam: deze was met een grote ‘D’ geschreven in plaats van met de kleine ‘d’. De voorzitter excuseerde zich voor deze “*faute de typographie*”.

Een ander item in het jaarverslag vestigt ons nogmaals onze aandacht op het exclusieve en mondaine karakter van de vereniging. Bij het bezoek van de *Conseil Municipal de la ville de Paris* in 1910 aan het Gents gemeentebestuur werden de leden van de *Société Française de Bienfaisance de Gand* aan deze buitenlandse gasten voorgesteld onder het nuttigen van een glaasje wijn. 's Anderendaags was er een groot banket in het Hôtel de la Poste op de Kouter.

---

²¹⁰ NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de Société Française de Bienfaisance de Gand sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

²¹¹ NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de Société Française de Bienfaisance de Gand sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

²¹² NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de Société Française de Bienfaisance de Gand sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

²¹³ NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de Société Française de Bienfaisance de Gand sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

5.1.2. FANCY FAIR

Voor de bespreking van dit onderdeel hebben we gebruikt gemaakt van een folder uit de privé collectie van de Groene Wezel.²¹⁴ In februari 1905 organiseerden enkele adellijke dames voor de liefdadigheidsorganisatie *l'Oeuvre* in de lakenhalle een *Fancy Fair* ten voordele van de armen. De beurs kon drie namiddagen aan een stuk bezocht worden, van zondag 26 tot dinsdag 28 februari. De toegangsprijs was 50 cent. Tijdens deze *Fancy Fair* kon men zich vermaken aan standjes waar men allerlei spelletjes kon spelen. Daarnaast waren er in de *salon d'art* tweemaal daags audities van zangers, pianisten, cellisten en voordrachtskunstenaars. Er was ook een tentoonstelling van schilderijen, kant- en borduurwerk gemaakt door vrouwen: "*les fées du pinceau, de l'aiguille, du fuseau charmeront les regards par leurs oeuvres exquises.*"²¹⁵ De zondagavond was er om 19 uur een exquis diner en de maandagavond een concert gezongen door Madame Miry begeleid door Lucien Tonnelier aan de piano. De organiserende dames deden een oproep voor schenkingen van objecten, zelfs een beetje gedemodeerde kledij en geld was welkom.

Presidente van *l'Oeuvre* was madame de Clerque de Wissocq en de secretaresse was Markiezin de la Riva Aguëro. De voorzitters van de *Fancy Fair* waren barones Albert van Loo en barones A. della Faille d'Huyse. Voor de bloemen was mevrouw Eugene de Hemptinne verantwoordelijk. Mme Herry stond in voor het buffet en aan het hoofd van de bazaar stond burggravin Ch. De Nieulant et de Pottelsberghe. Voor de objecten van de armen werd Mme A. Verhaeghen aangeduid. Barones de Bieberstein en Mme Jean de Hemptinne stonden respectievelijk in voor de kunstvoorwerpen en voor het kunstsalon. Bijna al deze namen komen voor in onze database.

We hebben niet kunnen terugvinden hoeveel geld werd ingezameld en hoe het geld bij welke 'armen' terechtgekomen is.

---

²¹⁴ privé collectie de Groene Wezel, Het document dat we voor dit onderdeel hebben gebruikt was een folder uit 1905.

²¹⁵ privé collectie de Groene Wezel, Het document dat we voor dit onderdeel hebben gebruikt was een folder uit 1905.

5.2. L'ASSOCIATION BELGE DE PHOTOGRAPHIE: SECTION GANTOISE

INLEIDING

Fotografie is op het einde van de 19de eeuw en in het begin van de 20ste eeuw als vrijetijdsbesteding zeer *en vogue* in de aristocratische milieus. In 1874 werd *L'Association belge de Photographie* opgericht. Deze vereniging bestaat nu nog steeds maar heeft in 1933 haar naam veranderd in *L'Association belge de Photographie et de Cinématographie*.²¹⁶

Als bronnen voor deze vereniging hebben we vooral gebruik gemaakt van de *Bulletin de L'Association Belge de Photographie* jaargangen 1900-1913.

5.2.1. WERKING

In de statuten²¹⁷ lezen we dat de vereniging wou voorzien in de behoeften van toenmalige amateur-fotografen: gezamenlijk de fotografie promoten door tentoonstellingen te organiseren, voordrachten te geven en een tijdschrift uit te geven. De vereniging had enkel een artistiek en wetenschappelijk doel en was zeker niet commercieel. *L'Association belge de Photographie* was zeer gestructureerd: er was een centraal bureau in Brussel en plaatselijke afdelingen. De vereniging werd bestuurd door een president, 2 vice-presidenten, een secretaris-generaal, een schatbewaarder en zes commissarissen. De afdeling Gent stond zoals elke plaatselijke afdeling onder leiding van een president en een secretaris. We kunnen afleiden dat de leden uit de gegoede klasse kwamen, want niet iedereen kon zomaar lid worden. Men moest niet alleen voorgedragen worden door twee leden en goedkeuring krijgen van de raad van beheer. Men moest ook een éénmalig bedrag van 10 frank en een jaarlijks lidgeld van 20 frank betalen.

De vereniging gaf ook een maandelijks tijdschrift uit: de *Bulletin de L'Association belge de Photographie*. Hierin stonden wetenschappelijke artikels, onder andere geschreven door Leo Baekelandt de uitvinder van het velox fotopapier dat bij kunstlicht kon worden ontwikkeld. Daarnaast waren er verslagen van zowel plaatselijke als nationale vergaderingen, van tentoonstellingen en excursies. Het tijdschrift publiceerde natuurlijk ook foto's gemaakt door de leden. Jaarlijks werden de ledenlijsten gepubliceerd, waardoor we de gegevens uit onze databank kunnen gebruiken om de samenstelling van de *Association* beter te leren kennen.

5.2.2. LEDEN

In 1903 waren er 60 leden in de *Section Gantoise* van *L'Association belge de Photographie*. Van hen vinden we 41 personen terug in onze databank. In de tabellen III.61 tot III.65 geven we de frequenties en percentages weer voor de gebruikelijke kenmerken. We kunnen er uit

---

²¹⁶ Association Belge de Photographie et de Cinématographie asbl <<http://abpc066.hautetfort.com/>> geraadpleegd op: 19/05/2012.

²¹⁷ Bulletin de l'Association belge de photographie, Volume 17, 1913, Brussel, p. 13.

afleiden dat de *Section Gantoise* van de *Association* inderdaad een hoofdzakelijk lokale Gentse groep was, en dat er nogal wat adellijke leden deel van uitmaakten (ongeveer een kwart) maar niet overwegend. Vandaar ook dat we bij de leden nogal wat vrije beroepen tellen (ruim 1/3de) en een eerder liberale gezindheid.²¹⁸

tabel III.61 aantal leden van *L'Association belge de Photographie: section Gantoise* volgens hun domicilie

Gent	35	85 %
omstreken van Gent	5	12 %
ongekend	1	3 %
totaal	41	100 %

tabel III.62 verdeling van *L'Association belge de Photographie: section Gantoise* volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	11	27 %
geadeld na 1913	1	2 %
niet van adel echtgenote wel	3	7 %
niet van adel	24	59 %
Onzeker	2	5 %
totaal	41	100 %

tabel III.63 verdeling van de adellijke leden van *L'Association belge de Photographie: section Gantoise* volgens titel

ongetitelde leden	38	93 %
getitelde leden	3 ²¹⁹	7 %
totaal	41	100 %

tabel III.64 verdeling van de leden van *L'Association belge de Photographie: section Gantoise* volgens opname in *High Life de Belgique*

opgenomen	6	15 %
niet opgenomen	35	85 %
totaal	41	100 %

²¹⁸ Bulletin de l'Association belge de photographie, Volume 17, 1913, Brussel, s.p.

²¹⁹ adellijke titels: baron (3).

tabel III.65 verdeling van de leden van L'Association belge de Photographie: section Gantoise volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	10	24 %
bijzondere	3	7 %
advocaat/jurist	7	17 %
nijveraar	8	20 %
overig ²²⁰	11	27 %
onbekend	2	5 %
totaal	41	100 %

tabel III.66 verdeling van de leden van L'Association belge de Photographie: section Gantoise volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	25	61 %
vermoedelijk katholiek	3	17 %
katholiek	4	
vermoedelijk liberaal	5	22 %
liberaal	4	
totaal	41	100 %

5.2.3 ACTIVITEITEN

In 1903 werd de nationale tentoonstelling en jaarlijkse samenkomst in Gent gehouden in het Pinksterweekend. De tentoonstelling vond plaats van 31 mei tot en met 13 juni in de Lakenhalle. Zondag 31 mei om 11 u begon men met de opening van de nationale fototentoonstelling. Daar werden de gasten verwacht voor een middagmaal in Hotel Cambrinus in de Vlaanderenstraat. Daarna maakte men een 'wandeling' per auto in de stad met bezoek aan verschillende monumenten. Om 17 uur was er een voordracht in de *Ecole Industrielle* van de Lindelei. En om 19 uur was er een banket in de salons van het *Hotel de la Poste* op de Kouter. Na het diner kon men verder keuvelen op de terrassen van de Kouter. De volgende dag werd afgesproken aan het Hotel de la Poste. Auto's wachtten de excursionisten op voor de tocht naar het kasteel van Laarne en het meer van Overmeire-Donk. Het was een prachtige zomerdag en een aantal van de excursionisten konden niet weerstaan aan een frisse duik in het water. 's Middags aten ze *un diner simple mais substantiel, servie, non sans difficulté; les salles du chalet n'ont pas été construites en vue de sociétés aussi nombreuses et la circulation entre les tables, rendue peu aisée, amène des incidents joyeux*. Er werd een groepsfoto genomen. Na de maaltijd moest er wat gewerkt worden en werden hier en daar foto's genomen. Ook op de heen-en terugreis werd hier en daar gestopt voor een kiekje.²²¹

²²⁰ overige beroepen: componist, consul (2), drukker, fotograaf (2), handelaar, ingenieur (3), koopman.

²²¹ Bulletin de l'Association belge de photographie, Volume 7, 1903, Brussel, s. p.

De fotoclub was ook geassocieerd met de *Cercle Artistique et Littéraire*. Op 29 januari 1903 werd daar een projectie van diapositieven geprojecteerd. De zaal was echter te klein voor het aanwezige publiek en ze organiseerden een tweede avond enkel voor de leden van de *Cercle Artistique et Littéraire*. Charlie (sic) Morel de Boucle St. Denis presenteerde de werken. De vereniging kende haar hoogtepunt met de inrichting van de *Salon d'Art Photographique* tijdens de Wereldtentoonstelling in Gent. Een internationale schare hoge adel stelde er werken ten toon. We vermelden onder andere: de Belgische koningin Elisabeth, de keizerin van Duitsland, de koning van Saxon, de koning van Wurtemberg en de koningin-weduwe van Engeland.²²²

---

²²² Drèze (G.), *Le livre d'or de l'Exposition universelle et internationale de Gand en 1913*. Gent, Vanderpoorten, 1913, pp. 299-300.

5.3 CERCLE ROYAL ARTISTIQUE ET LITTÉRAIRE

Om de Cercle Artistique et Littéraire te beschrijven hebben we ons gebaseerd op het werk van H. Brasseur H. Proot-Cocquyt (H.), *110 ans de Cercle Artistique et Littéraire*.²²³

De *Cercle Artistique et Littéraire* is ontstaan in 1879 uit een fusie van de *Société littéraire* en het *Kunstgenootschap*. De leden bestonden enerzijds uit ervaren kunstenaars en gekende gezichten uit het Gentse milieu en anderzijds uit jonge artiesten, schrijvers en muzikanten. Dit gezelschap (verder C.A.L. genoemd) speelde een belangrijke culturele rol in Gent.

De vereniging bestond uit een *Conseil d'administration* en een *Commission de ballottage*. De eerste bestond uit 15 leden waaronder de president, de vice-president, de penningmeester, de bibliothecaris en de 11 leden uit de verschillende secties. Zij moesten de jaarrekeningen maken en ervoor zorgen dat de vereniging zijn missie niet uit het oog verloor. De *Commission de ballottage* bestond uit de 15 leden van de *Conseil d'administration* aangevuld met 30 *membres effectifs*. Zij hadden als opdracht de toelating of afwijzing van nieuwe leden goed of af te keuren. Daarnaast moesten zij ook nog de jaarrekeningen goedkeuren en oordelen over zaken die niet in het reglement stonden. In het reglement stond hoe de 2 organen moesten werken alsook de werking van de verschillende artistieke secties en de regels voor het gebruik van de bibliotheek.

De eerste president van de C.A.L. was M. Waegener, regeringscommissaris van de Universiteit Gent en bleef dat tot 1896. De C.A.L. was oorspronkelijk gelegen in de Sint-Jansvest 12. Het gebouw werd gehuurd van Charles d'Hoy, een lid van de vereniging. Nu heeft de *Cercle* zijn adres op de Recolletenlei 3. De verschillende artistieke secties waren: 'Arts plastiques', 'Musique instrumentale', een koor, conferenties, des auditions musicales, een bibliotheek en een leeszaal. Tot 1895 kon je ook lessen Engels en Duits volgen. Later zouden er nog activiteiten ingericht worden waarvoor de C.A.L. meer ruimte nodig had. Er werd daarom in de tuin een nieuwe ruimte gebouwd (kostprijs: 13.600 frank). Tijdens deze werken werden de conferenties gehouden in de *Société Guillaume Tell* in de Bagattenstraat, of in de Aula van de Universiteit Gent.

In 1880 waren er 440 leden en het budget was 9.822,53 fr met een déficit van 580,53 frank ondanks een subsidie van 1.500 fr van het Gemeentebestuur. In 1897 zal de subsidie teruggeschroefd worden tot 1.000 frank, hetgeen zo behouden blijft tot zeker 1914. In 1896 waren er 567 betalende leden en 54 *membres d'honneur et correspondants*. De bibliotheek bezat dan 2.136 volumes waarvan 1.570 in het Frans, 284 in het Vlaams, 168 in het Engels, 67 in het Duits, 43 in het Italiaans en 4 in het Latijn die de leden konden uitlenen elke dag tussen 10-12 u en 14-16u. Daarnaast was de C.A.L. ook geabonneerd op tal van tijdschriften zoals de *Magasin Pittoresque* sinds 1833, en *L'Illustration* sinds 1843. Een circulaire uit 1902 heeft het al over 2.587 werken die kunnen uitgeleend worden. Daarnaast kon men ook verschillende kranten raadplegen zoals *La Gazette*, *La Chronique*, *Le bien Publique*, *Le Journal de Gand*, *La*

---

²²³ Brasseur (H.) en Proot-Cocquyt (H.), *110 ans de Cercle Artistique et Littéraire*, Gent, Van den Hende en Co n.v., pp. 9-22.

Flandre Libérale... en buitenlandse kranten. Joseph de Smet die vanaf 1896 voorzitter was, schrijft over de C.A.L. het volgende: “*Nous ne sommes pas un simple cercle d’agrément. Nous nous efforçons de grouper toutes les forces intellectuelles et de former, en quelques sorte, l’armée gantoise de l’Idéal.*”²²⁴

Het huurcontract van de C.A.L. liep in februari 1912 af. De verhuurder had beslist om de huur niet te verlengen en het gebouw te koop te zetten. Hierdoor word er op 28 januari een buitengewone Algemene Vergadering georganiseerd waarop de leden unaniem beslissen om een *Société Anonyme* te creëren om het gebouw te kopen.

---

²²⁴ Brasseur (H.) en Proot-Cocquyt (H.), *110 ans de Cercle Artistique et Littéraire*, Gent, Van den Hende en Co n.v., p. 10.

5.4 AMIS DU MUSÉE DE GAND

Op 5 december 1897 kwamen een twintigtal heren uit de Gentse elite samen in de salle des Notaires voor de stichtingsvergadering van de *Amis du Musée de Gand*, een vereniging die nu nog steeds bestaat. Het plan om deze vereniging op te richten was er gekomen op initiatief van Fernand Scribe samen met onder anderen Charles Boddaert, Joseph Casier, Joseph De Smet, Jules De Vigne, Georges Hulin de Loo en Louis Maeterlinck. Ze kregen weldra het gezelschap van onder anderen Eugène de Hemptinne, Graaf de Kerchove de Denterghem, Baron de Maere, Léon Nève, kanunnik Van den Gheyn, Ferdinand Van der Haeghen en Arthur Verhaeghe.²²⁵ De vereniging stelde zich tot doel de collectie van het stedelijk museum uit te breiden. In 1825 bevatte de catalogus van de stad 94 kunstwerken, in 1834 slechts 74. Pas in 1837 startte de stad met het verrijken van het stedelijk patrimonium door kunstwerken aan te kopen op tentoonstellingen en kunstmanifestaties zoals het driejaarlijks salon. In 1870 bevatte de catalogus al 239 werken en had het museum vooral negentiende eeuwse werken in huis.²²⁶ De op te richten vereniging wou echter voornamelijk werken van oude Vlaamse meesters verzamelen.

In 1898 werd de vereniging effectief opgericht en probeerde men voor het initiatief steun te krijgen bij het Gentse mecenaat via een rondschriften: *“Il serait beau que notre Musée, si pauvre et si incomplet, devînt vraiment une grandiose affirmation de la puissante manifestation d’art des peintres flamands de jadis, et, autant que possible, au moyen d’oeuvres nombreuses et remarquables, un véritable résumé de notre histoire artistique”*.²²⁷ De oprichters hoopten 10.000 frank per jaar aan inkomsten te halen enkel en alleen door intekening. Men kon bijdragen leveren van 5 frank, 10 frank en 20 frank per jaar. Om gulle schenkers over de streep te trekken, argumenteerden de vrienden van het museum dat het geld zou bijdragen aan een beter museum waardoor Gent meer buitenlandse bezoekers kon aantrekken. Het schrijven werd ondertekend door de erevoorzitters Emile Braun en Raymond de Kerchove d’Exaerde, de ereondervoorzitters, Charles Boddaert en Astere Vercruysse, door het bestuur, de commissarissen en enkele beschermende leden. Ook al was het rondschriften enkel gericht aan “Monsieur” toch ondertekende toen reeds een vrouwelijk beschermend lid. Dit was de kunstenares Clara Dobbelaere die gehuwd was met de veel oudere Gentse industrieel Jules Voortman. Deze artieste volgde na haar huwelijk een opleiding bij Jean Delvin.²²⁸

De eerste Algemene Vergadering om de statuten op te stellen, vond plaats in het museum, toen nog in de Koninklijke Academie gelegen in de Sint Margrietstraat. Elke gift werd aanvaard maar om werkend lid te worden moest men minstens 5 frank lidgeld per jaar betalen. Deze leden hadden stemrecht in de Algemene Vergadering. De *membres protecteurs*

---

²²⁵ NDP/2404 “Société des amis du musée de Gand”.

²²⁶ Vervenne (G.), *Het archief van de vzw Koninklijke maatschappij vrienden van het museum voor schone kunsten van Gent*. proefschrift VUB, 1996, pp. 4-5.

²²⁷ Archief MSK Gent. 2.2. Uitnodigingen tot de algemeen jaarlijkse vergaderingen. 2.2.1. 11 december 1898.

²²⁸ Blondeel (K.). *Vrouwelijke schilders in Gent (1880-1914). Een socio-historische studie*. Masterscriptie RUG, 2003, hoofdstuk 4.

werden in een geheime stemming gekozen uit diegenen die minstens 20 frank per jaar betaalden. Er werden slechts 60 *membres protecteurs* toegelaten. Ze mochten mee het directiecomité benoemen en de titel *membre d'honneur* toekennen. Statutair waren de gouverneur van Oost-Vlaanderen en de burgemeester van Gent *membre d'honneur*. Men kon deze titel ook krijgen na een donatie of legaat van tenminste 500 frank of na schenking van een erg waardevol kunstwerk. Men aarzelde niet om te appelleren aan de drang naar onsterfelijkheid van de potentiële milde schenkers: “*Son nom figurera à perpétuité*”.²²⁹

Het directiecomité moest de financiële status van de vereniging verbeteren door nieuwe leden aan te brengen, door legaten, giften en subsidies te ronselen en door tentoonstellingen en feesten te organiseren. Voor dit laatste deden ze in de beginperiode meestal een beroep op bevriende organisaties. Zo werd er van 17 april tot 2 mei 1898 een eerste tentoonstelling in de *Cercle Artistique et Littéraire* georganiseerd. De inkomprijs bedroeg 50 centiemen en er werden 50 werken tentoongesteld die eigenlijk eigendom waren van de leden. In het archief hebben we teruggevonden dat Marc Rooman d'Ertbuer een schilderij van Ruysdael wil uitlenen, en een ander lid wiens signatuur we niet kunnen lezen, stelt een werk van Frans Hals ter beschikking. Een gelijkaardige tentoonstelling in 1899 bracht 269,60 frank op. Daarmee werden onmiddellijk drie schilderijen betaald.²³⁰ Ook de *Association belge de Photographie* organiseerde op 2 maart 1901 een *Soirée d'art* ten voordele van de *Amis du Musée de Gand* in het *Grand Théâtre*. Voor die gelegenheid was een programma van de gebroeders Lumière gepland.²³¹ De *projections animés cinématographiques en projections en couleurs* van de Franse filmpioniers werden afgewisseld met een licht muziekrepertoire uitgevoerd door het orkest van de *Grand Théâtre*. De *Grand Théâtre* was bijna uitverkocht dankzij het harde werk van Amand Goderus en Charles Mast de Maeght. Joseph Casier stelt in een brief op 20 februari 1901 voor aan Fernand Scribe om het bestuurscomité van de *Association Belge de Photographie* én van de *Amis du Musée* bij hem thuis uit te nodigen. En hij was daarin heel precies: “*le dimanche 3 à 11 heures du matin ou à 9 heures du soir*”.²³² Ook op 8 december 1903 werd een *soirée d'art* ingericht door de *Association Belge de Photographie*. We hebben het programma niet teruggevonden maar wel een brief waarin we lezen dat de avond 1.504,96 frank heeft opgebracht.²³³

De *Amis du Musée* zorgden vanaf het oprichtingsjaar voor een gestage aanwinst van nieuwe kunstwerken. In het begin had de vereniging niet echt een aankooppolitiek. De leden van

---

²²⁹ Vervenne (G.), *Het archief van de vzw Koninklijke maatschappij vrienden van het museum voor schone kunsten van Gent*. proefschrift VUB, 1996, p. 146.

²³⁰ Archief MSK Gent. 17.3.1. Tentoonstelling van de Vrienden in de Cercle Royal Artistique et Littéraire 17 april-2 mei 1898..

²³¹ De gebroeders Lumière waren al sedert 1890 lid van de Association Belge de Photographie. Ze publiceerden geregeld over hun werk in het ledenblad. Uit Convents (G.), *Van kinoscoop tot café-ciné: de eerste jaren van de film in België, 1894-1908*. p. 74.

²³² Archief MSK Gent. 17.3.3. Soirée d'art van de association Belge de Photographie van Gent ten bate van de Vrienden: 2 maart 1901.

²³³ Archief MSK Gent. 17.3.5. Soirée d'art van de association Belge de Photographie van Gent ten bate van de Vrienden: 8 december 1903.

het directiecomité kochten de werken ten persoonlijke titel en stelden ze pas daarna voor aan het aankoopcomité. Werken die niet werden weerhouden, bleven in de collectie van de aankoper.²³⁴ In een omzendbrief van 1900 waarbij de leden worden aangespoord om nieuwe leden te ronselen, lezen we dat de *Amis du Musée* toen al 200 leden telde waarvan 53 membres protecteurs. We hebben helaas geen volledige ledenlijsten teruggevonden.²³⁵ Fernand Scribe schonk na zijn dood in 1917 zijn volledige kunstverzameling aan de Stad Gent.

We hebben in onze databank 63 personen teruggevonden die lid waren van de *Amis du Musée de Gand* tussen 1900 en 1913.²³⁶ We hebben ons daarvoor gebaseerd op het archief van het Museum van Schone Kunsten. Ze waren bijna allemaal van Gent. Van deze 63 personen waren er 27 van adel en hadden er 10 een adellijke titel. 17 personen waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. De meest voorkomende beroepen waren nijveraar of deze met juridische functies, en er waren ook 8 eigenaars-renteniers. Van deze van wie de politieke overtuiging gekend is, waren er 46% eerder liberaal en 25% eerder katholiek. Deze gegevens weergegeven in tabellen III.67 tot III.72 geven ons de indruk dat Scribe en zijn vrienden van het museum vooral konden rekenen op het mecenaat van de gegoede burgerij en iets minder op deze van de conservatieve Gentse adel.

tabel III.67 aantal leden van de *Amis du Musée de Gand* volgens hun domicilie

Gent	61	97 %
onbekend	2	3 %
totaal	63	100 %

tabel III.68 verdeling van de *Amis du Musée de Gand* volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	27	43 %
geadeld na 1913	2	3 %
niet geadeld maar vrouw wel	2	3 %
niet van adel	31	49 %
niet zeker	1	2 %
totaal	63	100 %

tabel III.69 verdeling van de adellijke leden van de *Amis du Musée de Gand* volgens titel

ongetitelde leden	17	63 %
getitelde leden	10 ²³⁷	37 %
totaal	27	100 %

²³⁴ Les amis du musée de Gand : 65 ans d'activité. Gent, Musée des beaux-arts, 1963-1964, p. 10.

²³⁵ Les amis du musée de Gand : 65 ans d'activité. Gent, Musée des beaux-arts, 1963-1964, s.p.

²³⁶ Archief MSK Gent, Société des amis du musée Liste Générale des membres (zonder nummer).

²³⁷ adellijke titels: graaf (3), baron (6), ridder.

tabel III.70 verdeling van de leden van de Amis du Musée de Gand volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	17	27 %
niet opgenomen	46	73 %
totaal	63	100 %

tabel III.71 verdeling van de leden van de Amis du Musée de Gand volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	8	13 %
bijzondere	4	6 %
advocaat/jurist/notaris	12	19 %
nijveraar	18	29 %
onbekend	2	3 %
overig ²³⁸	19	30 %
totaal	63	100 %

tabel III.72 verdeling van de leden van de Amis du Musée de Gand volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	18	29 %
vermoedelijk katholiek	3	25 %
katholiek	13	
vermoedelijk liberaal	6	46 %
liberaal	23	
totaal	63	100 %

²³⁸ overige beroepen: architect, archivaris, arrondissements-commissaris, burgemeester, conservator Museum van Schone Kunsten, consul (2), diplomaat, drukker, hoogleraar (5), ingenieur, kunstschilder (2), provinciegouverneur.

5.5 SOCIÉTÉ ROYALE D'AGRICULTURE ET DE BOTANIQUE DE GAND

INLEIDING

De *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* organiseerde samen met de *Chambre Syndicale des Horticulteurs Belges* maandelijks een bijeenkomst. Op die *meetings* kwamen amateurs en professionele siertelers samen om bloemen en planten te tonen waar men dan prijzen kon voor winnen. De markies de Wavrin was een fervente aanwezige op deze vergaderingen. Hij bezat één van de belangrijkste verzamelingen van orchideeën ter wereld.²³⁹ Orchideeën (en exotische planten) verzamelen was niet voor iedereen weggelegd, men moest er kapitaalkrachtig voor zijn. Laten we de orchidee als voorbeeld nemen om beter de exclusieve hobby van de sierteelt te begrijpen. Het was de Britse *Royal Horticultural Society* die vanaf 1820 als eerste *collectors* op expeditie stuurde om exotische planten te verzamelen.²⁴⁰ Al snel werd de verkoop van orchideeën *big business*. Sierteeltfirma's en adellijke liefhebbers zonden er op hun beurt *collectors* op uit. Deze expedities waren soms gevaarlijk en hadden niet altijd de beoogde resultaten. De *collectors* trokken zich niets aan van de schade die ze daarbij aan de natuur aanrichtten.²⁴¹ Eens de planten verzameld waren, moest zeer veel zorg besteed worden aan het transport om ze ongehavend tot bij de klant te krijgen. Men klaagde ook over de prijsstijgingen van de orchideeën die zou te wijten geweest zijn aan de inheemse bevolking die de waarde van de bloemen begon in te zien, en dat moest ten alle koste vermeden worden.²⁴² In Gent maakte men zich zorgen en vergeleek men de beginperiode "*Les indigènes ignoraient (...) la valeur commerciale des Orchidées, et les plantes sortaient librement du pays*" met de toestand in 1903: "*...on apprend aux indigènes à connaître la valeur des variétés; ils ne tardent guère à exploiter la forêt à leur profit.*"²⁴³ In het eerste decennium van de twintigste eeuw was België, na Engeland, het land met de meeste orchideeënkwekers. In 1856 werden voor het eerst hybride soorten gekweekt in Chelsea, en in 1881 voor het eerst buiten Engeland. In het begin van de twintigste eeuw floreerde bij de amateurs de competitie in het kweken van hybriden. De markies de Wavrin experimenteerde met hybridisatie in de serres van zijn kasteel van Ronsele bij Zomergem. Hij was een ware autoriteit en stelde zelfs orchideeën tentoon in de *flower shows* van de *Royal Horticultural Society* in Londen.²⁴⁴ De orchideeëncollectie van de markies de Wavrin werd na zijn overlijden in 1908 openbaar verkocht. De catalogus bevatte de namen van 771 orchideeën en de verkoop duurde drie dagen. De prijzen schommelden tussen de 400 à 700 frank met uitschieters van 1.300 en 2.000 frank per plant.

---

²³⁹ Revue de l'Horticulture Belge et étrangère, Gent, 1903, p. 3.

²⁴⁰ Elliot (b.), "The Royal Horticultural Society and its orchids: a social history." Uit: Lindley Library volume 2, maart 2010, Royal Horticultural Society London, p. 7.

²⁴¹ *Ibidem*, blz 23.

²⁴² Revue de l'Horticulture Belge et étrangère, Gent, 1903, pp. 8-9.

²⁴³ *Ibidem*, p. 34.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. 34.

Twee andere adellijke leden die vaak op de maandelijks meetings bloemen of planten voorstelden, waren madame Louis de Hemptinne en Joseph de Hemptinne. In tegenstelling tot de markies de Wavrin was graaf de Hemptinne geïnteresseerd in een brede waaier van exotische planten en bloemen. Ook Firmin de Smet uit Vinderhoute en de heer Lefevere de Ten Hove boden regelmatig planten aan op de maandelijks meetings. Graaf de Kerchove de Denterghem en Maurice De Ghellick de Walle waren gespecialiseerd in boomvarens en in azalea's. Deze laatste had zijn collectie in de serres van zijn kasteel in Wondelgem.²⁴⁵

We moeten voor ogen houden dat de adellijke 'bloementelers' toegewijd personeel hadden om hun serres en planten te onderhouden. Zoals men in de *Revue de l'horticulture* kan lezen over graaf de Hemptinne die in de serres van zijn kasteel zijn planten en bloemen kweekte: "à la différence de maints amateurs qui se laissent le plus souvent guider par leurs jardiniers, M. Le comte de Hemptinne est l'éducateur et l'initiateur de ceux auxquels il confie le soin de ses serres."²⁴⁶

Verschillende van de leden zagen ook hun naam vereeuwigd in de nomenclatuur van nieuwe soorten, hybriden of variëteiten. Zo bestaat er een *Cattleya Comte de Hemptinne*, een *Cymbidium Pauwelsii 'Compte de Hemptinne'* en een *Cattleya Marquis de Wavrin*.

5.5.1 BESTUUR EN LEDEN

De *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* werd opgericht in 1808 en bestaat nog steeds. In de statuten van de vereniging stond dat het maatschappelijk kapitaal van de vereniging bestond uit 2.500 aandelen aan toonder, elk met een waarde van 100 frank. Volgens de statuten beslisten de aandeelhouders wie van hen voorzitter, penningmeester en secretaris werd.²⁴⁷ Oswald de Kerchove de Denterghem was voorzitter van 1886 tot 1906. In 1913 werd het bestuur van de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* geleid door voorzitter Alexis Callier, die reeds in 1906 tot die functie werd verkozen. De Vice-président was A. Ceuterick en in de lijst van raadgevers vinden we graaf De Kerchove de Denterghem en R. De Smet terug. Naast de talrijke bestuurders waren er 35 *membre effectifs*.²⁴⁸ We weten niet hoeveel ze in 1913 voor hun lidgeld betaalden, maar in 1907 kostte het lidmaatschap 20 frank voor een *abonnement personnel* en 25 frank voor een *carte de famille*.

Van de in totaal 48 leden van de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* in 1913, hebben we 27 personen teruggevonden in onze databank (zie tabellen III.73 tot III.78). Daarvan woonden er 24 in Gent. 11 personen waren van adel en van deze edellieden waren er 4 getiteld. 6 leden waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. Ongeveer 1 op de 4 omschreef zijn beroep als 'eigenaar'. Naar verhouding was 6 op de 10 eerder liberaal en een minderheid eerder katholiek (1/5de).

---

²⁴⁵ *Ibidem*, pp. 120-129.

²⁴⁶ *Revue de l'horticulture Belge et étrangère*, Gent, 1908, p. 855.

²⁴⁷ Archief van de Gentse Floraliën: *Statuts de la Société Anonyme d'Horticulture et de Botanique de Gand*.

²⁴⁸ Archief van de Gentse Floraliën. *Conseil d'Administration de la société de 1913*.

tabel III.73 aantal leden van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens hun domicilie

Gent	24	89 %
omstreken van Gent	3	11 %
totaal	27	100 %

tabel III.74 verdeling van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	11	41 %
geadeld na 1913	1	3 %
niet van adel	15	56 %
totaal	27	100 %

tabel III.75 verdeling van de adellijke leden van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens titel

ongetitelde leden	7	64 %
getitelde leden	4 ²⁴⁹	36 %
totaal	11	100 %

tabel III.76 verdeling van de leden van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	6	22 %
niet opgenomen	21	78 %
totaal	27	100 %

tabel III.77 verdeling van de leden van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	7	26 %
bijzondere	1	4 %
advocaat/jurist	6	22 %
nijveraar	4	15 %
overig ²⁵⁰	9	33 %
totaal	27	100 %

²⁴⁹ adellijke titels: graaf (3), ridder.

²⁵⁰ overige beroepen: architect, bankier, burgemeester, consul, diplomaat, hoogleraar, ingenieur, hoogleraar, opzichter der stadsplanting.

tabel III.78 verdeling van de leden van de Société d'Agriculture et de Botanique de Gand volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	6	22 %
vermoedelijk katholiek	2	19 %
katholiek	3	
vermoedelijk liberaal	3	59 %
liberaal	13	
totaal	27	100 %

5.5.2 HET CASINO

In 1835 werd langs de Coupure met de bouw van het Casino begonnen. Oorspronkelijk was dit een industrie- en tuinbouwgebied maar door de bouw van het Casino werd de buurt geherwaardeerd. Deze gentrificatie zorgde ervoor dat de rijke fabrikanten hun residenties aan de Coupure optrokken. Het terrein bestemd voor de bouw van het Casino werd gratis weggegeven door het stadsbestuur en de burgemeester in de hoop dat het de economische welvaart van de stad kon bevorderen en het imago opkrikken. Het Casino werd gebouwd in opdracht van de *Société Anonyme d'Horticulture et de Botanique de Gand*. Het werd net zoals de Opera door de Gentse stadsarchitect Louis Roelandts ontworpen en in 1837 ingehuldigd door de toenmalige burgemeester Jozef van Crombrugghe.²⁵¹ Het Casino met het aanpalende park was meer dan 2,5 hectare groot. Het gebouw bood toen voldoende ruimte aan de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* voor de halfjaarlijkse bloemen- en plantententoonstellingen. Daarnaast werden de gebouwen verhuurd aan de Concertvereniging Sint-Cecilia en aan een restauranthouder.

In 1839 vond in dit Casino de eerste vijfjaarlijkse tentoonstelling met internationale jury plaats. Tijdens deze hoogdagen kwamen er veel bloem- en siertelers uit gans Europa. Deze tentoonstelling bestaat nu nog steeds onder de naam Gentse Floraliën. Voor de floraliën die georganiseerd werden naar aanleiding van de wereldtentoonstelling van 1913 was het Casino te klein en werd voor de gelegenheid een nieuw gebouw opgetrokken in het Citadelpark.

5.5.3 DE FLORALIËN

In 1903 werden de planten aangevoerd met moderne 'teuf-teufs'.²⁵² De koning en prinses Clémentine werden er op zaterdag 18 april opgewacht door een ontvangstcomité. Het was gravin de Kerchove de Denterghem die een boeket orchideeën aan de prinses mocht overhandigden. Er woedde een sneeuwstorm en het moet ijskoud geweest zijn in april.

²⁵¹ Bonte (M.), *De Coupure in Gent: Scheiding en verbinding*. Gent, Academia Press, 2009, pp. 62-68.

²⁵² *Revue de l'Horticulture Belge et étrangère*, Gent, 1903, p. 98.

Koning Leopold liet de volgende uitspraak noteren: “*un coup de théâtre, messieurs! Nous passons du Pôle aux Tropiques!*”²⁵³

De floralien werden omkaderd door feestelijke randactiviteiten. Vrijdagavond 17 april, werd een *raout* aangeboden door het gemeentebestuur in de salons van het stadhuis aan de Gentse notabelen: “*L’orchestre symphonique de l’Association des Artistes musiciens, dissimulé derrière des massifs de verdure, jouait des airs entraînants, ce pendant que les invités faisaient honneur à un buffet bien garni.*” Zondagmorgen 19 april, werd er een receptie en lunch aangeboden door de *Chambre syndicale des Horticulteurs* in de *Bourse du Commerce*. Het hele gebeuren werd verlucht door een militair concert. ’s Avonds was er een banket in de salons van de *Grand Théâtre*. Aan de eretafel zaten ondermeer Napoleon de Pauw, O. de Meulenaere, baron Greindl, baron de Kerchove d’Exaerde, H. Lippens, A. de Lanier, de Kerchove d’Ousselghem, baron della Faille, Vercruysse, en Claeys-Bouaert. Tijdens het banket was er muziek van het *1er régiment de ligne*.²⁵⁴

De floralien van 1908 begonnen vrijdag 24 april met een receptie om 9 uur in de salons van het Casino gevolgd door een lunch om 14 uur en een lezing om 17 uur. ’s Avonds werd in de *Grand Théâtre* een galavoorstelling gegeven verzorgd door de *Comédie française* georganiseerd door *l’Avenir horticole* (zonen van de leden van de *Société Royale d’Agriculture et de Botanique de Gand*). Julia Bartet, Gabrielle Robinne, Raphaël Duflos en Jacques Fenoux die toen bekende artiesten waren, traden op. Stonden op het programma: *Le baiser* van Théodore de Banville, *Les Caprices de Marianne* van Alfred de Musset en *La Paix du Ménage* van Guy de Maupassant. De entr’actes werden opgevuld met een concert in de foyer.²⁵⁵

Zaterdag werd de tentoonstelling officieel geopend met een bezoek van de koning en de koninklijke familie. De koning had op voorhand gevraagd om de toegangswegen en de lanen naar de annexen van de floralien zo breed te maken dat hij ze kon bezoeken per automobiel. Uiteindelijk is hij per trein gekomen en heeft hij de floralien toch te voet bezocht. Zondagmorgen 26 april werd er een monument ingehuldigd ter ere van graaf Oswald de Kerchove de Denterghem. ’s Middags was er een bloemententoonstelling op de Kouter en een wedstrijd voor de beste bloemenverkoper. Om 17 uur was er dan een banket in de salons van de *Grand Théâtre* voor meer dan 300 gasten. Er waren verschillende lange toespraken die volledig werden weergegeven in de *Revue d’Horticulture*.²⁵⁶ Donderdag 11 juni was er een slotbanket met vijftig genodigden om iedereen te bedanken die had meegewerkt. Onder de aanwezigen bevonden zich Ghellinck de Walle, Alphonse Leirens en graaf André de Kerchove de Denterghem, en ook de leden van het ondercomité Pers.²⁵⁷

Opmerkelijk was dat douairière Oswald de Kerchove de Denterghem naar aanleiding van het eeuwfeest van de *Société* tijdens de floralien een prijs schonk: een kunstvoorwerp ter waarde

---

²⁵³ *Ibidem*, p. 98.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 168.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 143.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 169.

²⁵⁷ *Ibidem*, p. 220.

van 500 frank. Winnaars van de wedstrijden tijdens de floraliën van 1908 waren onder andere de Ghellinck de Walle die in de prijzen viel voor zijn cycades (palmvarens) en Firmin de Smet uit Vinderhoute voor een serie bloeiende serreplanten en voor planten van de Kaap en Nieuw Holland. Ook Joseph de Hemptinne kreeg vaak vermeldingen.

In 1913 werden drie maal floraliën georganiseerd die samenvielen met de Wereldtentoonstelling. In de zomer werden ze verzorgd door de *Cercle Van Houtte*. De voorzitter van deze kring was Joseph de Hemptinne maar de leden bestonden voornamelijk uit professionele tuinbouwers. De herfst-floralien werden ook georganiseerd door een comité van professionelen. Maar de belangrijkste waren die in de lente, ingericht door de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique*. Voor deze floralien werd speciaal een paleis gebouwd in het citadelpark.²⁵⁸

5.5.4 FEESTEN, BALS EN CONCERTEN

Naast de tentoonstellingen werden in het Casino ook muziek- en dansfeesten georganiseerd waardoor het Casino de verzamelplaats voor de Gentse elite en burgerij werd. Bijvoorbeeld werd op 7 april 1907 een feest georganiseerd ten voordele van de *Belgische Liga tegen tuberculose*. Op 4 augustus van datzelfde jaar was er in het Casino een feest ter gelegenheid van het *Congrès international d'Archéologie* waarbij men de tuinen had verlicht voor een openluchtbal, en er was ook een groot concert.²⁵⁹

Jaarlijks was er eind december het grote bal van de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand*. Voor het *Grand Bal d'inauguration* van zaterdag 29 december 1906 hebben we details van het mondaine evenement teruggevonden.²⁶⁰ Het bal begon om 21 u en stopte om 1 uur. Verschillende aanwijzingen laten ons vermoeden dat het hier om een bal voor de *high society* ging. De politie had regelingen getroffen voor de aan- en afvoer van de *voitures*. We weten niet of hier auto's of koetsen of beiden bedoeld worden. "*La toilette de cérémonie était de rigueur.*" De leden hadden toegang tot het gelijkvloers, *le fumoir*, het nieuwe restaurant en de grote concertzaal die voor de gelegenheid was omgetoverd tot een wintertuin. Op de verdieping bevond zich de grote balzaal, en er werden *vestiaires* en *salons de coiffure et de toilette* ingericht. Vanuit de nieuwe balzaal kon men rechtstreeks naar de tuin via een grote trap. Men kon zich inschrijven voor een souper aan 3,5 frank, wijn niet inbegrepen. Het souper dat men tijdens de pauze kon nuttigen, werd verzorgd door *Maison Van der Noot* uit de Zonnestraat. De muziek werd gebracht door *l'Orchestre complet de la Société des Redoutes* onder leiding van Louis Miry. Er werden 10 walsen, 4 mazurka's, polka's, 2 lanciers en 1 galop final gespeeld. Het bal startte met een mars en voor elke dans werd een introductie

---

²⁵⁸ Drèze (G.), *Le livre d'or de l'Exposition universelle et internationale de Gand en 1913*. Gent, Vanderpoorten, 1913, pp. 261-276.

²⁵⁹ BIB.VLBL.HFIC.207.02 Congrès, Archéologique et Historique de Gand, 1907: Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand, Fête extraordinaire du 4 août, 1907, dans les jardins du Casino, invitation, Gand, 30 juillet, 1907. S.l. : s.n., 1907. 1 map met losse documenten.

²⁶⁰ Foldertjes aankondigingen feestelijkheden Casino 1906, 1907 – privécollectie J. Lateur.

gespeeld. De muziek van de dansen werd gecomponeerd door de toen populaire Louis Ganne en Emile Waldteufel.

Een andere jaarlijkse traditie was het *bal champêtre* op het einde van de Gentse Feesten. Op 21 juli 1907 begonnen de festiviteiten om 20 uur in de tuin met een *Grand Concert Vocal et Instrumental* verzorgd door het koor van *La Société Royale de Chant 'Les Ouvriers Réunis'* die van op de peristyle van de grote trap zongen, en door een militaire muziekkapel die in de kiosk speelde. Voor het openluchtbal van start ging, werd er vuurwerk afgestoken. Jonge kinderen en kindermeisjes werden niet toegelaten. Bij slecht weer ging het bal door in de zaal van het gelijkvloers van het Casino.²⁶¹

Op het Casino gaf men niet enkel bals, maar ook geregeld concerten. Op zondag 15 december 1907 werd er een Wagner festival georganiseerd. En in het zomerseizoen van 1909 kon men van mei tot juni elke zondag in de late namiddag naar een *Concert militaire* in het Casino. Van juli tot eind september was er bovendien ook gelegenheid om op donderdag van 16 tot 18 uur te luisteren naar een concert van een militaire fanfare of harmonie.²⁶²

---

²⁶¹ Foldertjes aankondigingen feestelijkheden Casino 1906, 1907 – privécollectie J. Jateur.

²⁶² *ibidem*.

5.6 WERELDTENTOONSTELLING IN GENT 1913

Volgens de *Livre d'Or de l'Exposition Universelle à Gand* werd het plan opgevat om een wereldtentoonstelling te houden in Gent tijdens een intieme receptie ten huize van Gustave Carels. Er vormde zich al snel een klein promotieteam: oud-minister Gérard Cooreman; schepenen Devigne; de industrieel Maurice de Smet de Naeyer; de socialistische Emile Coppieters, senator en ondernemer van openbare werken; en de industrieel Ferdinand Feyerick.²⁶³ Terwijl de promotoren achter de schermen lobbyden werd het project in de Gentse pers uitgesponnen. Vooral toen bekend werd dat er een derde wereldtentoonstelling zou komen in Brussel. Ook Gentse verenigingen zetten hun schouders onder het plan: de *Ligue du Commerce et de l'industrie*, de *Cercle des Commerçants*, de *Association des Voyageurs de commerce*, de *Cercle Artistique et Littéraire* en de *Cercle commercial et Industriel*. Fernand de Smet de Naeyer, Eugène de Hemptinne en Fernand Feyerick gingen als afgevaardigden van de *Cercle Commercial et Industriel* onderhandelen met de toenmalige Gentse burgemeester Emile Braun. Gesteund door de eerste minister Paul de Smet de Naeyer, een industrieel met Gentse roots, werd het project goedgekeurd door de Gentse gemeenteraad. Voorwaarde waaraan moest voldaan worden: de oprichting van een naamloze vennootschap met een minimum kapitaal van 1.500.000 frank. Op 28 december 1905 werd in de *Cercle Commercial et Industriel*, de *Société Anonyme pour l'étude d'une exposition universelle et internationale à Gand* opgericht in aanwezigheid van notarissen Fobe, Nève en Tyman.²⁶⁴ Gustave Carels en Gérard Cooreman werden voorzitter; Eugène de Hemptinne en Maurice de Smet de Naeyer ondervoorzitter; Auguste van Loo secretaris; Joseph Nève en Leon van Hollebeke als adjunct-secretarissen. Auguste van Loo werd na zijn overlijden in 1905 vervangen door Albert Ceuterinck. In 1908 werd de definitieve *Société anonyme de l'Exposition universelle et internationale de Gand* opgericht en bewerkstelligd voor de notarissen Fobe, Nève en Tyman. We refereren in het verdere verloop van de tekst naar deze vennootschap als de "NV Wereldtentoonstelling".

We geven in de tabellen III.79 tot III.84 het overzicht van de tellingen voor de aandeelhouders van de NV Wereldtentoonstelling die we teruggevonden hebben in de Wegwijzer. Van de 60 personen die we terugvonden in onze databank woonden er 54 in Gent. De adel was vertegenwoordigd met 19 leden. Daarvan hadden er 9 een adellijke titel. 12 van de 60 personen waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. Het grootste aandeel qua beroep waren de nijveraars (40%), hetgeen ons vermoeden sterkt dat de NV Wereldtentoonstelling een dynamisch ondernemend initiatief was, waarvan het 'lidmaatschap' slechts zijdelings een mondaine bedoeling had. Als we kijken naar de politieke overtuiging dan zien we dat het merendeel (54%) eerder liberaal was, 28% was eerder katholiek en van de overige 17% weten we het niet.

---

263 Drèze (G.), *Le livre d'or de l'Exposition universelle et internationale de Gand en 1913*. Gent, Vanderpoorten, 1913, p. 11.

264 *Ibidem*, p. 12.

tabel III.79 aantal leden van de NV Wereldtentoonstelling volgens hun domicilie

Gent	54	90 %
omstreken van Gent	3	5 %
Onbekend	3	5 %
Totaal	60	100 %

tabel III.80 verdeling van de NV Wereldtentoonstelling volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	19	32 %
geadeld na 1913	4	7 %
niet zeker	1	1 %
niet van adel	36	60 %
totaal	60	100 %

tabel III.81 verdeling van de NV Wereldtentoonstelling volgens titel

ongetitelde leden	10	53 %
getitelde leden	9 ²⁶⁵	47 %
totaal	19	100 %

tabel III.82 verdeling van de leden van de NV Wereldtentoonstelling volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	12	20 %
niet opgenomen	48	80 %
totaal	60	100 %

tabel III.83 verdeling van de leden van de NV Wereldtentoonstelling volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	7	13 %
bijzondere	1	1 %
advocaat/jurist	14	23 %
nijveraar	24	40 %
overig ²⁶⁶	14	23 %
totaal	60	100 %

²⁶⁵ adellijke titels: burggraaf, graaf (2), baron (6).

²⁶⁶ overige beroepen: aannemer, aartspriester, bankier, burgemeester, consul (4), drukker, handelaar, hoogleraar, ingenieur, hoogleraar, opzichter der stadsplanting en provinciegouverneur.

tabel III.84 verdeling van de leden van de NV Wereldtentoonstelling volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	10	17 %
vermoedelijk katholiek	1	28 %
katholiek	16	
vermoedelijk liberaal	8	54 %
liberaal	24	
socialist	1	1 %
totaal	60	100 %

5.7. CONGRESSEN OP DE WERELDTENTOONSTELLING IN GENT

Volgens Christophe Verbruggen²⁶⁷ zijn congressen een nieuwe vorm van sociabiliteit ontstaan in de 19de eeuw. Bovendien waren de internationale congressen een typisch voorbeeld van het negentiende-eeuwse wetenschappelijke internationaliseringproces.²⁶⁸ Naast de pragmatische of intellectuele uitwisselingen was er op de congressen ook veel ruimte voor plezier en vermaak. De Wereldtentoonstelling was de gelegenheid bij uitstek om zowel nationale als internationale congressen te organiseren: we hebben er 91 geteld. Dit maakte ons nieuwsgierig om na te gaan of de Gentse adel ook deelnam aan deze congressen. We bekijken het geschiedkundig congres en het Frans taalkundig congres van dichterbij. Onze bronnen zijn de verslagen van beide congressen.²⁶⁹ Daarin vinden we lijsten met namen van de deelnemers, inleidende speeches, de lezingen van de sprekers en eventueel notulen van opmerkingen tijdens de discussies na de lezingen. Aangezien het geschiedkundig congres werd ingericht door de Gentse *Société d'Histoire et d'Archéologie* maken we van de gelegenheid gebruik om ook van deze vereniging het ledenbestand te bestuderen.

5.7.1. XXIII CONGRÈS D'HISTOIRE ET D'ARCHÉOLOGIE

Het 23ste *Congrès d'Histoire et d'Archéologie* vond plaats van 8 tot 13 augustus in Gent tijdens de Wereldtentoonstelling en werd georganiseerd door de *Société d'histoire et d'archéologie*. Er waren 1.112 deelnemers. De deelnameprijs was 10 frank, voor de familieleden van de congressist 5 frank en voor *membres honoraires* 20 frank.

Wat opvalt is dat er relatief veel vrouwen (215 deelneemsters of 19%) aan dit zesdaags congres participeerden. Dit contrasteert met het feit dat er bijna geen vrouwen lid waren van de *Société d'histoire et d'archéologie* en bij de Gentse afdeling al helemaal geen. We kunnen niet zomaar aannemen dat de deelneemsters er uit emancipatorische beweegredenen naar toe gingen. Volgens Hans Vandevoorde²⁷⁰ waren de helft van de bezoekers van de Wereldtentoonstelling vrouwen en was het dus vanuit commercieel oogpunt dat men hen op verschillende gebeurtenissen toeliet. Slechts van drie vrouwelijke congressisten is zeker dat ze, al dan niet professioneel geschiedenis studeerden: één was lid van de *Société d'Archéologie de Bruxelles* een andere was lid van de *Société historique et archéologique de Tournai* en een derde was een dame uit Luik die *docteur en art et archéologie* was. Uit de deelnemerslijst blijkt dat ongeveer een kwart van de aanwezige vrouwen (51 op 215) niet hun echtgenoot of ouders vergezelden. We weten niet aan welke onderdelen van het congres de

---

²⁶⁷ Verbruggen (C.), "Vrouwelijke intellectuelen en het Belgische feminisme in de Belle époque" in: *Verslagen van het centrum voor genderstudies*, Gent, Ugent, 2008, p 9.

²⁶⁸ Eckhardt (F.), "Educational Sciences, Morality, and Politics: International Educational Congresses in the Early Twentieth Century" in: *Paedagogica Historica*, 40:5, 2004, pp. 757-784.

²⁶⁹ NDP/2422 & NDP/2424.

²⁷⁰ Vandevoorde (H.), "Amazones in niemandsland. Vrouwen op de Belgische wereldtentoonstellingen tussen 1894 en 1913" in: *Verslagen van het Centrum voor Genderstudies Ugent*. 2004, nr 13, 94 p.

meeste vrouwen deelnamen. Gingen ze enkel naar de lezingen, enkel naar de feestelijkheden of naar beide?

Na de openingsessie de vrijdag om 15 uur kon men lezingen volgen in verschillende secties. 's Avonds werden de congressisten, in stadskledij, verwacht voor een *réception intime* aangeboden door de gouverneur in het *hôtel gouvernemental* in de gouvernementstraat. De zaterdag begon met lezingen. In de namiddag waren de congressisten welkom op de inhuldiging van het monument voor Hubert en Jan van Eyck. Er werden voor hen plaatsen voorbehouden van waar ze ook de ommegang van de St. Michielsgilde konden zien. De ommegang konden ze eventueel ook volgen vanuit *Vieille Flandre* om 17 uur. 's Avonds werd een feest aangeboden in het Feestpaleis: een concert-gala met optreden van *les chanteurs de Saint-Gervais de Paris* met muziek van Rameau. De zondag was voorbehouden voor een stadsbezoek met rondleidingen door Joseph Casier en Victor van der Haegen in het Gravensteen en de Sint-Baafsabdij. Tussendoor werd een receptie op het stadhuis aangeboden door het college van burgemeester en schepenen. 's Avonds kon men voor 8 frank aanschuiven aan een banket in *la Vielle Flandre* opgeluisterd door een concert. De dag nadien was er een excursie voorzien. Eerst nam men de trein naar Dendermonde, waarna men per stoomboot, met *déjeuner à bord*, naar Temse vaarde. Vervolgens ging men opnieuw per trein naar Bornem om het kasteel van Mme. la comtesse F. Marnix de Ste Aldegonde te bezoeken. De kostprijs voor deze uitstap was 7 frank. 's Avonds was er dan nog een *grande fête artistique à la Vieille Flandre* voorzien, waar 5 frank extra werd voor aangerekend. De dinsdag kon men na de lezingen om 16u30 een bezoek brengen aan *l'Exposition de l'Art ancien dans les Flandres*. Het congres werd 's avonds afgesloten in de zaal van de Floraliën met een optreden van het orkest Sechiari afgewisseld met *Scènes rythmées*.

Opvallend aan het hierboven geschetste congresprogramma is dat er meer tijd voorzien was voor uitstappen en feesten dan voor het volgen van lezingen. Dit verklaart waarschijnlijk ook de brede belangstelling voor dit congres en de aanwezigheid van veel vrouwen en familieleden: sommige leden kwamen met echtgenote, zonen en dochters. Toch waren er nog voldoende professoren en geschiedkundigen aanwezig om te kunnen veronderstellen dat men zeker ook voor de lezingen kwam.²⁷¹

5.7.2 CONGRÈS INTERNATIONAL POUR L'EXTENSION ET LA CULTURE DE LA LANGUE FRANÇAISE

Het Congrès International pour l'Extension et la Culture de la Langue Française liep van 11 tot 14 september 1913. Er waren 277 deelnemers. Ook voor dit evenement is er een opvallend groot aantal dames (84 of 30%) ingeschreven.²⁷² Naast internationale gasten was ook "*la partie la plus intelligente et la plus cultivée*"²⁷³ van de stad Gent uitgenodigd. Donderdag

---

²⁷¹ NDP 2421 & 2423.

²⁷² Congrès international pour l'extension et la culture de la langue française, troisième session, Gand 11-14 septembre, 1913. Parijs, p. 54.

²⁷³ Ibidem, p. 24.

werd het congres geopend met enkele toespraken waarna de congressisten de Franse sectie van de Wereldtentoonstelling bezochten. Daar werden ze opnieuw verwelkomd met een speech. 's Avonds ging het gezelschap naar de Minardschouwburg voor een voorstelling van het *Théâtre de l'Œuvre* uit Parijs onder de artistieke leiding van Aurélien Lugné-Poë. Men speelde er *Le Voile* van Rodenbach en *Les Romanesques* van Rostand.²⁷⁴ De volgende dag na enkele voordrachten kregen de deelnemers een rondleiding in de stad verzorgd door leden van de *Société d'histoire et d'archéologie*. Vervolgens werden ze onthaald met thee door “un comité de dames de la haute société locale”²⁷⁵ in de zaal van de *Chef-Confrérie de Saint-Michel*. Ze werden er vergast door de violist Pierre Sechiari en een muzikant van zijn gezelschap op een muzikaal intermezzo. 's Avonds was er in de grote feestzaal van de Wereldtentoonstelling een concert met Franse muziek, verzorgd door het *Orchestre Sechiari de Paris*. Ook de toentertijd beroemde Franse pianist Raoul Pugno bracht er naast de *Variations symphoniques* van César Franck ook enkele van zijn eigen, maar nu vergeten, composities.²⁷⁶ De zaterdagvoormiddag stond een bezoek aan Brugge op het programma en in de namiddag waren er nog enkele lezingen. Veel tijd was er daarvoor niet want om 17 uur werden de congressisten ontvangen op het stadhuis. Na enkele toespraken werd het glas geheven. 's Avonds was er een banket in het restaurant Van der Noot in *Oud Vlaanderen*. Het congres werd zondagvoormiddag afgesloten met nog enkele laatste toespraken.

Dit congres was propaganda voor de Franse taal en cultuur. Dit was geen alleenstaand feit want Frankrijk was overduidelijk aanwezig op de Wereldtentoonstelling. De motieven voor de prominente Franse aanwezigheid waren complex. Frankrijk wilde goede handelsbetrekkingen behouden met België en de concurrentie met Duitsland aangaan. Daarnaast werd de Franse cultuur uitgedragen op congressen via het woord van Franse wetenschappers, geschiedkundigen, kunstenaars en politiciers.²⁷⁷ De Franstalige Gentse elite keek met veel ontzag en trots uit naar de komst van de Franse elite, waar het zich mee wou vereenzelvigen.

Op het congres kon men verschillende secties volgen: de propagandasectie (met lezingen over het gebruik van het Frans in andere landen), de sectie literatuur, de sectie filologie & geschiedenis en de pedagogische en sociale sectie. We gaan niet in op de inhoud van deze lezingen maar we willen wel enkele citaten eruit bekijken omdat ze een licht werpen hoe de sprekers en dus misschien ook de Gentse deelnemers stonden tegenover de Vlaamstaligen. Veel van de Belgische deelnemers waren ongetwijfeld de *Ligue nationale pour la défense de la langue française* toegenegen. Ze waren *antiflamingants* die sterk gekant waren tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Van de Vlaamstalige bevolking vonden ze bovendien dat “non seulement les populations flamandes n'ont pas appris le français, mais qu'une

---

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 28.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 40.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 41.

²⁷⁷ Bitsch (M.-T.), *La Belgique entre la France et l'Allemagne*. Paris, Publications de la Sorbonne, 1994, pp. 309-311.

grande partie de ces populations n'a même pas appris en flamand les rudiments des connaissances indispensables à l'homme".²⁷⁸ En één van de vragen waarvan ze hoopten tijdens het congres een antwoord te vinden, was hoe men "*ces Flamands incultes*" kon overtuigen dat het in hun eigen voordeel was om Frans te leren.²⁷⁹ Gérard Harry uit Brussel biedt op het congres een oplossing om de ongecultiveerde, eentalige Vlaming er toe aan te zetten Frans te leren: "*un organe flamand chargé (...) de révéler aux Flamands unilingues cette vérité rudimentaire que leur idiome est une clef ne servant à ouvrir qu'une porte -et quelle étroite porte- la langue française un passe-partout qui les ouvre toutes*".²⁸⁰

Op het congres behandelde men onder andere het nu nog steeds prangend actuele probleem van de splitsing van België.²⁸¹ Ook de wet van 31 juli 1913 over het gebruik van het Nederlands in het leger kreeg hun aandacht: "*cette loi ne répondait à aucune nécessité. (...) En outre il n'est pas contestable que, si même il s'est produit quelques malentendus entre officiers connaissant uniquement le français et miliciens de langue flamande, le projet de loi n'y apportait aucun remède, puisque les officiers ayant appris le flamand littéraire ne pourront jamais converser avec les soldats flamands des campagnes, ne connaissant que leur patois locaux*".²⁸² Een onderwerp dat een jaar later een wrange nasmaak zou krijgen.

In onderstaande tabellen III.85 tot III.90 tonen we aan hoe ruim de belangstelling was vanuit het Gentse mondaine milieu voor beide congressen. De Gentse adel was er ook vertegenwoordigd. Voor de overige tabellen III.87 tot III.90 valt het moeilijk om een uitspraak te doen over de vraag of onze databankleden kenmerkend verschillen van de overige congressisten bijvoorbeeld qua beroep of overtuiging.

tabel III.85 aantal leden van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens hun domicilie

	historisch congres		taalkundig congres	
Gent	176	90 %	59	91 %
omstreken van Gent	13	6 %	5	8 %
niet van Gent & omstreken	6	4 %	1	1 %
totaal	195	100 %	187	100 %

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 133.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 139

²⁸⁰ *Ibidem*, p. 41.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 33.

²⁸² *Ibidem*, p. 36.

tabel III.86 verdeling van de leden van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens adellijke status

adellijke status	historisch congres		taalkundig congres	
van adel	77	39 %	18	27 %
geadeld na 1913	5	3 %	3	5 %
niet geadeld echtgenote wel	7	4 %	3	5 %
buitenlandse adel	0	0 %	0	0 %
niet van adel	103	53 %	41	63 %
onzeker	3	1 %	0	0 %
totaal aantal leden	329	100 %	187	100 %

tabel III.87 verdeling van de adellijke leden van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens al dan niet getiteld

	historisch congres		taalkundig congres	
ongetitelde leden	50	65 %	15	83 %
getitelde leden	27 ²⁸³	35 %	3 ²⁸⁴	17 %
totaal	77	100 %	18	100 %

tabel III.88 verdeling van de leden van van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens opname in *High Life de Belgique*

	historisch congres		taalkundig congres	
opgenomen	40	21 %	14	22 %
niet opgenomen	155	79 %	51	78 %
totaal	195	100 %	65	100 %

tabel III.89 verdeling van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens beroep

beroep	historisch congres		taalkundig congres	
eigenaar	32	16 %	9	14 %
bijzondere	13	7 %	1	1 %
advocaat/jurist	44	23 %	16	25 %
nijveraar	32	16 %	29	45 %
overig ^{285 286}	66	34 %	6	9 %
onbekend	8	4 %	4	6 %
totaal	195	100 %	65	100 %

²⁸³ adellijke titels: graaf (5), baron (12), ridder (10).

²⁸⁴ adellijke titels: graaf, baron (2).

²⁸⁵ overige beroepen *Société Littéraire*: ambtenaar, archivaris, bankier, burgemeester, consul, diplomaat, hoogleraar, ingenieur, kapitein, kolonel, koopman, luitenant, provinciegouverneur en verzekeraar.

²⁸⁶ overige beroepen *Concorde*: aannemer, archivaris, burgemeester, conservator, consul, diplomaat, drukker, geldwisselaar, geneesheer (5), hoogleraar (12), ingenieur (11), kunstschilder, luitenant, opzichter, verzekeraar en wetenschapper.

tabel III.90 verdeling van het historisch congres en het Frans taalkundig congres 1913 volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	historisch congres		taalkundig congres	
onbekend	85	44 %	15	23 %
katholiek	15	24 %	5	15 %
vermoedelijk katholiek	32		5	
liberaal	24	31 %	28	60 %
vermoedelijk liberaal	36		11	
(radico-)socialist	3	1 %	1	2 %
totaal	195	100 %	65	100 %

5.7.3 LEDEN VAN DE SOCIÉTÉ D'HISTOIRE ET D'ARCHÉOLOGIE

Aangezien het geschiedkundig congres werd ingericht door de Gentse *Société d'Histoire et d'Archéologie* maken we van de gelegenheid gebruik om ook van deze vereniging het ledenbestand te bestuderen. Van de 295 leden hebben we ongeveer de helft (144 personen) in onze databank teruggevonden. Daarvan waren er 137 van Gent. Ongeveer een derde (52 leden) waren van adel. Van die 52 leden waren er 21 getiteld, en 25 personen waren opgenomen in de *High Life de Belgique*. De drie telkens terugkerende beroepscategorieën (eigenaar, nijveraar en 'juridisch') zijn elk voor ongeveer 20% vertegenwoordigd. En hoewel we van 42% de politieke voorkeur niet kennen, weten we dat 24% eerder katholiek was, terwijl 33% zich eerder liberaal opstelde.

tabel III.91 aantal leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens hun domicilie

Gent	137	95 %
omstreken van Gent	6	4 %
ongekend	1	1 %
totaal	144	100 %

tabel III.92 verdeling van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens adellijke status

adellijke status	aantal	
van adel	52	36 %
geadeld na 1913	4	3 %
niet van adel echtgenote wel	2	1 %
niet van adel	83	58 %
onzeker	3	2 %
totaal	144	100 %

tabel III.93 verdeling van de adellijke leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens titel

ongetitelde leden	31	60 %
getitelde leden	21 ²⁸⁷	40 %
totaal	52	100 %

²⁸⁷ adellijke titels: graaf (2), baron (11), ridder (8).

tabel III.94 verdeling van de leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens opname in High Life de Belgique

opgenomen	25	17 %
niet opgenomen	119	83 %
totaal	144	100 %

tabel III.95 verdeling van de leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens beroep

beroep	aantal	
eigenaar	26	18 %
bijzondere	3	2 %
advocaat/jurist/notaris	33	23 %
nijveraar	29	20 %
overig ²⁸⁸	50	35 %
onbekend	3	2 %
totaal	144	100 %

tabel III.96 verdeling van de leden van de Société d'Histoire et d'Archéologie volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal	
onbekend	60	42 %
vermoedelijk katholiek	13	24 %
katholiek	22	
vermoedelijk liberaal	13	33 %
liberaal	35	
socialist	1	1%
totaal	144	100 %

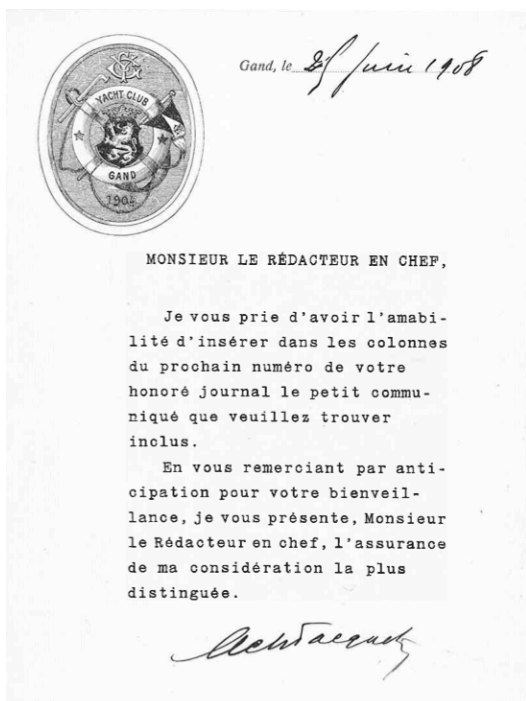
²⁸⁸ overige beroepen: architect (4), archivaris (3), bankier, conservator, consul (3), drukker (2), fotograaf, geneesheer, hoogleraar (20), ingenieur (3), koopman, kunstschilder (3), provinciegouverneur, verzekeraar en wetenschapper

6 OVERZICHT VAN DE MONDAINE VERENIGINGEN

6.1 HET ELITAIRE VERENIGINGSLEVEN

6.1.1 EXCLUSIVITEIT

In onze bespreking van de Gentse mondaine verenigingen kwamen telkens enkele constanten naar voor. De voertaal was Frans. Alle reglementen, correspondentie en publicaties waren zonder enige uitzondering in het Frans. Er waren ook bijna geen vrouwelijke leden, ook al hebben we nergens in de statuten een dergelijke expliciete uitsluiting teruggevonden. De verenigingen organiseerden wel voordrachten, feesten, wedstrijden en bals waarop dames en familieleden of kennissen ook uitgenodigd waren. De verenigingen hadden meestal een bibliotheek. De reglementen waren altijd streng, behoudsgezind en beschermden vooral de eigen reputatie. De meeste mondaine verenigingen hadden een kantoor of hun gebouw aan de Kouter (de *Place d'Armes*) met niet toevallig in de onmiddellijke nabijheid de machtige gebouwen van de Opera, het Justitiepaleis en de Handelsbeurs) waardoor we deze plaats kunnen omschrijven als het hart van het Gentse mondaine verenigingsleven.

Afbeelding 21: standaardbrief Yacht Club

Naast taal, vestimentaire eisen en familiale achtergrond, waren het hoge inschrijvingsgeld en een ballotage voor nieuwe leden de bijkomende drempels om het elitaire karakter van quasi alle Gentse verenigingen die we hebben besproken, te bewaken.

6.1.2 VISIBILITEIT

Een essentieel kenmerk van alle verenigingen die we bestudeerden, is dat ze zich allen op diverse manieren sterk inlieten met hun representatie, indien niet naar de buitenwereld dan toch naar en voor de eigen leden. De verenigingen verzorgden vaak zelf hun zichtbaarheid in de kranten. Daartoe stuurden ze communiqués naar de redacties. In dit verband is het voorgedrukt standaardbriefje van de Gentse Yacht Club om bij het communiqué te voegen illustratief voor deze professionele aandacht voor *public relations* (zie afbeelding 21). De *Société des Courses de Gand* voerde gerichte marketingacties via de krant en stuurde in 1900 volgend bericht naar de Gazette van Gent: “*Le Comité compte sur l'obligeance de la Rédaction pour faire la réclame habituelle et il lui serait très agréable de voir*

paraître dans le Journal un entrefilet relatant que le Comité des Courses a fait agrandir et embellir les tribunes et l'enceinte du pesage afin de rendre au public le séjour aussi agréable que possible".²⁸⁹ De *Société royale d'agriculture et de botanique* had zelfs een *Comité de presse et de propagande* dat extra actief was tijdens de voorbereiding van de floralien.

Bepaalde verenigingen, en dan denken we aan de *Société Littéraire* en de *Société des Redoutes* waren eerder op het clubleven gericht en hadden niet de bedoeling om grote naambekendheid te maken bij het gewone volk. Integendeel, ze leken erg discreet. We hebben dan ook geen berichtgeving in de kranten teruggevonden over hun activiteiten.

De berichtgeving in de kranten over mondaine festiviteiten gebeurde steeds volgens een vast stramien: belangrijke aanwezigen werden opgesomd. Indien er een banket was werd de tafelschikking van de eretafel meegedeeld. De openingstoespraken werden steevast woord voor woord in de krant weergegeven. Er werd niet nagelaten te melden dat de eerste toast - zoals gebruikelijk - ter ere van de koning en de koninklijke familie was.

Maar ook in de kleine, vaak visuele details verzorgde elke vereniging zijn representatie. Onder andere de vestimentaire richtlijnen, de nadruk op interne hiërarchie, het formele taalgebruik en het uitdrukkelijke verbod op kansspelen zijn daar enkele voorbeelden van.

GRAND CHIQUE

In de loop van ons onderzoek zijn we regelmatig de namen van etablissementen tegengekomen die geliefd of gefrequenteerd werden door onze onderzoeksgroep. We vonden het niet onbelangrijk om in onderstaande lijst een overzicht te geven van deze gelegenheden.

Café Suisse - Laurentplein

Hôtel de la Poste - Kouter

Hôtel Royal Victoria - Kouter

Huis der notarissen - Vlaanderenstraat

Maison Flamme frères - 15 Brabantdam

Hotel Bouard - Korte Kruisstraat

Rocher de Cancale - Graaf van Vlaanderenplein, Marché aux Oiseaux

Maison Ed. Vander Noot - Zonnestraat 10. Verzorgde diners, lunches, soirée, bals en banketten. Met verhuur van materiaal.

Maison Arthur Vande Veegaete - Hoogstraat 1. Verzorgde diners en banketten zowel in de stad als op het platteland. Deze zaak was gelegen op de hoek van de Hoogstraat en Oude Houtlei in het huis waar nu de Hotsy Totsy is gehuisvest.

Pâtisserie Barridez

Maison Mme. Beyer - Mageleinstraat 18

Restaurant du Caveau - 15 Kouter

Restaurant Saint-Jean - 5 Marché aux Oiseaux

Restaurant du Paysan - Rue des Vanniers, 6

Restaurant Rubens - Sint Pietersnieuwstraat Gent

---

²⁸⁹ fonds

6.2. OVERZICHT VAN ALLE VERENIGINGEN EN HUN KENMERKEN

Van het twintigtal verenigingen die we in deel III hebben besproken, zijn er negen waarvoor we systematische en grondige gegevens hebben teruggevonden. We geven in tabel III.97 een overzichtelijke en beknopte vergelijking tussen deze 9 mondaine verenigingen.

In de eerste kolom van onderstaande tabel zien we dat heel wat mondaine verenigingen hun adres hadden aan de Kouter. Het aantal leden in de tweede kolom is niet zo maar vergelijkbaar aangezien sommige lidmaatschappen voor het hele gezin golden. Desondanks valt het niet te ontkennen dat 6 verenigingen in Gent heel erg in trek waren. Drie daarvan waren de zogenaamde *sociétés d'agrément*s, de andere drie de toonaangevende sportclubs *Confrérie Saint-Michel*, *Automobile Club* en *Cercle Equestre*. In de derde kolom zien we de drie eerder vermelde *sociétés d'agrément*s (nl. de *Société des Redoutes*, de *Société Littéraire* en *La Concorde*) met een fors lidgeld van 60 à 90 frank met kop en schouders uitsteken boven de rest. Precies twee van deze drie verenigingen springen op een andere manier in het oog doordat meer dan 80% van hun leden van adel zijn (zie de vierde kolom): de *Société des Redoutes* (86%) en de *Société Littéraire* (82%). De derde 'dure' vereniging, *La Concorde*, is in dat opzicht het tegengestelde en kent het laagste aantal (13%) adellijke clubleden. De verklaring hiervoor is het erg liberale karakter van *La Concorde*.

In de vijfde kolom zijn er 3 verenigingen waar de getitelde adel minder aanwezig was: de *Yacht Club et Motorboat Club des Flandres* (12%), *l'Association belge de Photographie: Section Gantoise* (7%) en de *Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand* (15%). Als we kijken naar hoeveel leden van deze verenigingen opgenomen waren in de *High Life de Belgique* zien we dat de ontegensprekelijk eerder adellijke *Société des Redoutes* (47%) en de *Société Littéraire* (36%) opvallend hoog scoren. Het 'liberale' *La Concorde* is op dit vlak met 5% dan weer het buitenbeentje.

In de kolom 'politiek' hebben we de meest frequente politieke voorkeur per vereniging genoteerd. In deze kolom komt het verband tussen adel en katholiek sterk tot uiting. Zoals reeds gezegd, waren de meeste sportverenigingen eerder liberaal.

In de kolom beroep hebben we voor elke vereniging het meest voorkomende beroep genoteerd. Hierin onderscheiden zich opnieuw de adellijke katholieke verenigingen: als enige hebben zij als meest voorkomende beroep bij hun leden 'eigenaar of rentenier'. Bij de eerder liberale verenigingen lijkt er een sterk verband te zijn met het meest voorkomende beroep 'nijveraar'.

tabel III.97: overzicht behandelde verenigingen

naam	plaats	aantal leden	lidgeld	adel	titel	high life	politiek	beroep
<i>Société des Redoutes</i>	Kouter	169	60	86%	37%	47%	katholiek	eigenaar
<i>Société Littéraire</i>	Kouter	329	90	82%	36%	36%	katholiek	eigenaar
<i>La Concorde</i>	Kouter	187	60	13%	23%	5%	liberaal	nijveraar
<i>Chef confrerie Saint-Michel</i>	Belfort	185	25	35%	26%	17%	liberaal	nijveraar
<i>Automobile Club des Flandres</i>	Veldstraat	199	25	30%	38%	21%	liberaal	nijveraar
<i>Cercle Equestre</i>	Rozierstraat	163	25	47%	47%	26%	liberaal	nijveraar
<i>Yacht Club et Motorboat Club des Flandres</i>	Kouter	46	>20	55%	12%	15%	gelijk	nijveraar
<i>L'Association belge de Photographie: Section Gantoise</i>	nijverheids-school	60	20	27%	7%	15%	gelijk	overige
<i>Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand</i>	Coupure	27	20	41%	36%	22%	liberaal	overige

6.3. ANALYSE LEDEN MEERDERE VERENIGINGEN

In onderstaande tabel hebben we bekeken welke personen in onze databank lid waren van minstens vijf verenigingen die we in Deel III hebben besproken. Om het risico niet te lopen dat een man via het verenigingsleven van zijn vrouw of weduwe teveel gewicht zou krijgen, hebben we voor deze tabel enkel mannen geselecteerd. Het resultaat van deze oefening zijn de 69 namen in tabel III.98. Om het overzicht te vergemakkelijken, hebben we de personen van adel in het blauw gekleurd.

tabel III.98: personen die lid waren van minstens 5 van de besproken verenigingen

Naam	Aantal verenigingen	Politieke Partij	Code adel
Albert Feyerick	11	liberaal	niet van adel
Maurice Smet de Naeyer (de)	10	liberaal	zeker van adel
Maurice Lippens	10	liberaal	zeker van adel
Firmin Smet (de)	9	katholiek	zeker van adel
Jacques Feyerick	9	liberaal	niet van adel
Ferdinand Feyerick	9	liberaal	geadeld na 1913
Jean Hemptinne (de)	8	katholiek	zeker van adel
Emile Braun	8	liberaal	geadeld na 1913
Arnold Haeghen, (Vander)	8	liberaal ?	niet zeker
Georges Hulin de Loo	8	liberaal ?	niet van adel
Pierre Dierman	8	liberaal	niet van adel
Alfred Lanier (de)	8	liberaal	niet van adel
Albert Loo (van)	7	liberaal ?	zeker van adel
Alexandre Hemptinne (de)	7	katholiek	zeker van adel

Dorsan Goethals	7	ongekend	zeker van adel
Joseph Hemptinne (de)	7	katholiek	zeker van adel
Eugène Hemptinne (de)	7	katholiek	zeker van adel
Raymond Kerchove d'Exaerde (de)	7	katholiek	zeker van adel
Georges Bauwens	7	ongekend	zeker van adel
Henri Smet de Naeyer (de)	7	ongekend	zeker van adel
Jules Mechelynck	7	liberaal ?	niet van adel
Eugène Morel de Boucle St. Denis	7	ongekend	niet van adel
Isidore Vriendt (De)	7	liberaal ?	niet van adel
Joseph Smet (de)	7	liberaal	niet van adel
Jules Grenier	6	liberaal	niet van adel
Camille Bast (de)	6	liberaal	niet van adel
Edouard Grenier	6	liberaal	zeker van adel
Albert Mechelynck	6	liberaal	niet van adel
Louis Hemptinne (de)	6	katholiek	zeker van adel
Léon Leirens	6	liberaal ?	niet van adel
Leon Feyerick	6	liberaal	nt geadeld vrouw wel
Lucien Morel de Boucle St. Denis	6	ongekend	niet van adel
André Kerchove de Denterghem (de)	6	liberaal	zeker van adel
Harold Mechelynck	6	liberaal ?	niet van adel
Charles Mast de Maeght	6	ongekend	niet van adel
Amand Casier de ter Beken	6	katholiek	zeker van adel
Henri Boddaert	5	liberaal	niet van adel
Emile-Jean Braun	5	liberaal	geadeld na 1913
Léon Hecke de Lembeke (van den)	5	katholiek	zeker van adel
Adrien Groverman	5	katholiek	zeker van adel
Harold Drory	5	liberaal ?	niet van adel
Odon Giey (de)	5	ongekend	zeker van adel
Joseph Casier	5	katholiek	zeker van adel
Gerard Cooreman	5	katholiek	niet van adel
Charles Diesbach de Belleroye (de)	5	ongekend	buitenlandse adel
Gaston Carels	5	liberaal	niet van adel
Hippolyte Lippens	5	liberaal	zeker van adel
Georges Verhaeghe de Naeyer	5	liberaal ?	zeker van adel
Adrien Verhaeghe de Naeyer	5	liberaal ?	zeker van adel
Diomède Vanderhaeghen	5	liberaal ?	niet zeker
Edmond Stegen (Vander)	5	liberaal	niet van adel
Christian Smet de Naeyer (de)	5	ongekend	zeker van adel
Jules Rooman d'Ertbuer	5	katholiek ?	zeker van adel
Auguste Roland	5	liberaal	geadeld na 1913
Leon Theodore Pelichy (de)	5	katholiek ?	zeker van adel
Joseph Maertens	5	ongekend	zeker van adel
Léon Hye de Crom	5	ongekend	niet van adel
Raymond Lippens	5	liberaal	zeker van adel
Carlos Hemptinne (de)	5	katholiek	zeker van adel
Edgard Lippens	5	liberaal	zeker van adel
Ernest Kervyn de Meerendré	5	ongekend	zeker van adel
Albert Kerchove d'Exaerde (de)	5	katholiek ?	zeker van adel
Léon Kerchove de Denterghem (de)	5	liberaal ?	zeker van adel
Fernand Ysebrant de Lendonck	5	ongekend	zeker van adel

Carl Kerchove de Denterghem (de)	5	ongekend	zeker van adel
Albert Hontheim (de)	5	ongekend	zeker van adel
Eugène Herry	5	ongekend	zeker van adel
Jules Hemptinne (de)	5	liberaal	zeker van adel
Oscar Loo (van)	5	katholiek ?	zeker van adel

Van deze 69 personen die het meest voorkwamen in de besproken mondaine verenigingen (voor het gemak verder ‘top’ genoemd) hebben we op basis van de kenmerken in onze databank een analyse gemaakt (zie tabellen III.99 tot III.107). Om de vergelijking te vergemakkelijken, hebben we de cijfers en procenten voor onze volledige databank (871 personen) die we reeds in Deel II vermeld hebben, in de twee rechter kolommen weergegeven.

Deze ‘top’ 69 personen hadden allemaal hun domicilie in Gent. Daarvan waren er 39 van adel. In vergelijking met onze databank is dat 9% meer. Daarvan waren er 22 getiteld. De hoogste adellijke titel die we in deze lijst tegenkomen is die van graaf. Van de 69 personen was 37% opgenomen in de *High Life de Belgique*, terwijl dit voor onze databank 18% was. In tegenstelling tot onze databank waar ‘eigenaars’ en ‘overig’ de meest voorkomende beroepen waren (25% en 26%) is dit voor deze top-groep de ‘nijveraars’ (33%). Wanneer we enkel de adel binnen deze top-groep nemen en vergelijken met de volledige adel uit onze databank (tabel III.104) dan merken we dat 1 op de 4 nijveraar was, terwijl dat voor de hele adel nog geen 1 op de 10 was. Een mogelijke verklaring voor het grote aandeel van de nijveraars in beide tabellen zou kunnen zijn dat het voornamelijk de industriëlen waren die nood hadden aan netwerking en veel contacten en daarom veelvuldig lidmaatschappen kochten. We zien ook in tabel III.98 dat er een aantal families goed zijn vertegenwoordigd, onder andere de families de Hemptinne (7), Lippens (5), Feyerick (3), de Kerchove de Denterghem (3) en de Smet de Naeyer (3). Bijna al deze families zijn adellijk.

Zeer markant in onze analyse is tabel III.105, waaruit blijkt dat de top-groep voor 52% uit ‘eerder liberalen’ bestond, terwijl dat voor onze gehele databank 24% is. In tabel III.106 herhalen we deze vergelijking, opnieuw enkel voor de adel: 31% van de 39 top-persone van adel was eerder liberaal terwijl dat in onze databank slechts 7% is van de 421 personen van adel. Tenslotte hebben we in tabel III.107 gecontroleerd of de oude adel vertegenwoordigd was in deze top-groep: 8 van de 69 personen (12%) was ‘oude adel’ hetgeen iets minder is dan het aandeel van de oude Gentse adellijke families in onze volledige databank (21%).

tabel III.99: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens hun domicilie

domicilie	aantal (top)		aantal (alle)	
Gent	69	100 %	783	90 %
omstreken van Gent	0	0 %	78	9 %
onbekend	0	0 %	10	1 %
totaal	69	100 %	871	100 %

tabel III.100: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens adellijke status

adellijke status	aantal (top)		aantal (alle)	
van adel	39	57 %	421	48 %
niet van adel	22	32 %	398	46 %
geadeld na 1913	4	6 %	13	2 %
niet van adel echtgenote wel	1	1 %	17	2 %
buitenlandse adel	1	1 %	2	-
niet zeker	2	3 %	20	2 %
totaal	69	100 %	871	100 %

tabel III.101: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens titel

	aantal (top)		aantal (alle)	
ongetitelde leden	24	62 %	286	68 %
getitelde leden	15 ²⁹⁰	38 %	135	32 %
totaal	39	100 %	421	100 %

tabel III.102: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens opname in High Life de Belgique

	aantal (top)		aantal (alle)	
opgenomen	25	37 %	160	18 %
niet opgenomen	44	63 %	711	82 %
totaal	69	100 %	871	100 %

tabel III.103: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens beroep

beroep	aantal (top)		aantal (alle)	
eigenaar	15	22 %	218	25 %
bijzondere	5	7 %	104	12 %
advocaat/jurist	11	16 %	106	12 %
nijveraar	23	33 %	143	16 %
overig ²⁹¹	15	22 %	224	26 %
onbekend	0	0 %	76	9 %
totaal	69	100 %	871	100 %

²⁹⁰ adellijke titels: graaf (6), baron (8), ridder.

²⁹¹ overige beroepen: burgemeester, consul (4), diplomaat (2), drukker, handelaar, hoogleraar (2), ingenieur, koopman, provinciegouverneur en verzekeraar.

tabel III.104: adellijke personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens beroep

beroep	aantal (top adel)		aantal (alle adel)	
eigenaar	12	30 %	176	42 %
bijzondere	5	13 %	74	18 %
advocaat/jurist	5	13 %	47	11 %
nijveraar	10	26 %	29	7 %
overig ²⁹²	7	18 %	37	9 %
onbekend	0	0 %	58	14 %
totaal	39	100 %	421	100 %

tabel III.105: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens politieke voorkeur

politieke voorkeur	aantal (top)		aantal (alle)	
onbekend	16	23 %	461	53 %
vermoedelijk katholiek	4	25 %	96	23 %
katholiek	13		103	
vermoedelijk liberaal	12	52 %	113	24 %
liberaal	24		95	
(radico-) socialist	0	0 %	3	-
totaal	69	100 %	871	100 %

tabel III.106: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens politieke voorkeur

beroep	aantal (top adel)		aantal (alle adel)	
onbekend	11	28 %	214	51 %
vermoedelijk katholiek	4	41 %	90	42 %
katholiek	12		87	
vermoedelijk liberaal	4	31 %	16	7 %
liberaal	8		14	
totaal	39	100 %	421	100 %

tabel III.107: personen die in minstens 5 verenigingen zitten die we behandeld hebben volgens oude adel/nieuwe adel

	aantal (top)		aantal (alle)	
oude adel	8	12 %	87	21 %
nieuwe adel	61	88 %	334	79 %
totaal	69	100 %	421	100 %

Voor de volledigheid hebben we in tabel III.108 (de meisjesnamen van) alle vrouwelijke leden van de behandelde mondaine verenigingen opgenomen (de linker kolom vermeldt de naam van hun echtgenoot). Enkel Mme Albert Kraft de la Saulx, née Augusta Buysse; Mme Eugène de Bieberstein Rogalla Zawadsky, née Hélène de Hemptinne; Mme Auguste de la

²⁹² overige beroepen: consul (2), diplomaat (2), hoogleraar, provinciegouverneur en verzekeraar.

Kethulle de Ryhove, née Irena de Meulenaere en Mme. Rodolphe de Kerchove de Denterghem, née Léonie Simonis waren lid van meer dan één vereniging.

tabel III.108: Mannen (linker kolom) wiens vrouwen (rechter kolom) lid waren van 3 tot 1 vereniging(en) die we behandeld hebben

naam	aantal	meisjesnaam
Albert Kraft de la Saulx	3	Augusta Buysse
Eugène de Bieberstein Rogalla Zawadsky	2	Hélène de Hemptinne
Auguste de la Kethulle de Ryhove	2	Irena de Meulenaere
Rodolphe de Kerchove de Denterghem	2	Léonie Simonis
Alfred Baertsoen	1	Wilhelmina Morel
Oscar du Roy de Blicquy	1	Marie Thérèse van den Hecke
Charles Blommaert	1	barones de Loën d'Enschedé
Frédéric de Diesbach de Belleroye	1	Marie de Ghellinck d'Eelseghem Vaernewyck
Leon Feyerick	1	Marie de Kerchove de Denterghem
Maurice de Ghellinck de Walle	1	Clara de Hemptinne
Louis de Hemptinne	1	Marie-Louise Morren
Oswald de Kerchove de Denterghem	1	Marie Lippens
François de Nieulant et de Pottelsberghe	1	Herminie de Clerque Wissocq
Alfred Pauli	1	Georgiana Drory
Alphonse de Smet de Naeyer	1	Adelaïde Quirini
Auguste Lippens	1	(geen meisjesnaam bekend)
Hippolyte Lippens	1	Louise de Kerchove de Denterghem
Philippe Lippens	1	Marie 't Serstevens
Adolphe Neyt	1	Eliza Drory
Charles de Nieulant et de Pottelsberghe	1	Claire van den Hecke de Lembeke
Albert de Hontheim	1	Raphaëlle Canaert

Als laatste hebben we ook uit onze databank afgeleid hoeveel adellijke personen van geen enkele van de 25 verenigingen die we besproken hebben, lid waren. Dat waren er 88 waaronder 25 alleenstaande dames. Dit wil zeggen dat ongeveer 80% van de Gentse adel via minstens één vereniging deelnam aan het mondaine leven.

tabel III.109: personen die van geen enkele vereniging lid waren

	adel		niet adel	
Aantal niet lid van vereniging	88	21 %	88	20 %
Aantal wel lid van vereniging	333	79 %	362	80 %
totaal	421	100 %	450	100 %

BESLUIT

We hebben in deze scriptie het Gentse mondaine verenigingsleven aan het begin van de 20ste eeuw in kaart gebracht en daarin de rol van de adel onderzocht. Er is hierover weinig wetenschappelijke literatuur gepubliceerd, en we hebben dus zelf contemporaine bronnen gebruikt uit verschillende archieven.

We hebben de adel die rond 1913 in Gent woonde in een *Microsoft Access* personendatabank beschreven. In onze databank hebben we ook andere ‘homogene’ groepen uit de stad opgenomen zoals consuls, politici, industriëlen, juristen, academici en andere leden van de Gentse *haute bourgeoisie*. De werkwijze voor deze selecties hebben we in Deel I uitgeschreven. De databank die hiervan het resultaat werd, telt 871 personen waarvan we konden veronderstellen dat ze deelnamen aan het mondaine leven.²⁹³ Naast het bestand *personen*, hebben we ook een tabel *verenigingen* gecreëerd. Van de 70 Gentse, potentieel mondaine, verenigingen hebben we er 25 besproken, de één al uitgebreider dan de andere naargelang de beschikbaarheid van de bronnen. De verscheidene affiliaties en bestuursfuncties die de leden van onze onderzoeksgroep in deze mondaine verenigingen hadden, vormen de essentie van onze databank waarop we ons onderzoek naar het mondaine leven hebben gebaseerd. Via de databank personen hebben we de Gentse adel in deel II zowel figuurlijk als letterlijk in kaart gebracht aan het begin van de 20ste eeuw. We hebben 421 personen van adel teruggevonden, en deze groep via kwantitatieve gegevens gekwalificeerd. We hebben hun leeftijden gecategoriseerd, de oude van de nieuwe adel onderscheiden, onze groep beschreven op het niveau van adellijke titels, onderzocht in hoeverre ze prominent in beeld kwamen via de *High Life de Belgique*, en gekeken hoe ze (met elkaar) huwden. We hebben te weinig vergelijkbare gegevens gevonden om onze aanwijzingen te bevestigen dat de adel in Gent, die mondiaal een belangrijke economische rol speelde, ten opzichte van de adellijke dynastieën in België en de buurlanden eerder een rol in mineur speelde. Wat betreft beroep en religieuze of politieke gezindheid zijn onze cijfers duidelijk: met uitzondering van 30 personen op de 421 die we ‘eerder liberaal’ kunnen bestempelen, is de adel in Gent aan het begin van de 20ste eeuw overwegend katholiek en professioneel weinig actief aangezien ze doorgaans verkiest als eigenaar te rentenieren op het (geërfde) fortuin.

Verder in dit deel hebben we ruim aandacht geschonken aan waar de adel in Gent woonde. We hebben de straten gelokaliseerd (meestal in de Gentse Kuip) waar de adel (samen) hun verblijven hadden, en dit visueel op kaart geïllustreerd. We hebben de relatie willen leggen tussen de adellijke woonkernen met de grote urbanisatieprojecten voor en tijdens de eeuwwisseling. We hebben daarvoor stadszones afgebakend en onze kwantitatieve gegevens volgens deze opdeling geanalyseerd. Gedeeltelijk volgden sommige adellijke families de

---

²⁹³ We hebben deze veronderstelling achteraf geverifieerd: het blijkt dat 166 personen (20%) van geen enkele door ons besproken mondaine vereniging lid waren.

trend van de meer liberale *haute bourgeoisie* om in de nieuwe of gerenoveerde stadsdelen ten Oosten en ten Zuiden van het stadscentrum hun verblijf te kiezen. Deze geografische situering laat ook toe de adellijke woningen in relatie te zien met de ligging van de belangrijke mondaine centra van Gent (onder andere de Opera, het Casino, het Circus, en de Wereldtentoonstelling). Volledigheidshalve hebben we ook de buitenverblijven van alle personen in onze onderzoeksgroep in onze tellingen opgenomen.

In het derde en meest uitvoerige deel hebben we de mondaine verenigingen bestudeerd en de rol van de adel hierin. De verenigingen hebben we in drie grote groepen behandeld volgens hun doel: ontspanning (*agrément*), sport en cultureel-maatschappelijke of wetenschappelijke activiteiten. We hebben vermeld dat we in Deel I de verenigingen hebben geselecteerd op basis van een minimaal aantal (bestuurs-)leden uit ons 'mondaine' personenbestand. Een tweede voorwaarde om in Deel III behandeld te worden, was dat we over die vereniging bronnen moesten kunnen vinden. Voor sommige verenigingen is ons dat niet gelukt, bijvoorbeeld voor de St-Sebastiaansgilde en de jachtverenigingen. Voor elke vereniging hebben we een beschrijvend deel waarin we op een vrij systematische manier uitleggen wie er werd toegelaten en op welke manier, hoeveel het lidgeld bedroeg en hoeveel leden er waren. In dit beschrijvende gedeelte hebben we aandacht gehad voor de werking, de specifieke eigenheid van elke *société* of *club*, en voor de details en anekdotes die een licht konden werpen op hun mondaine en elitaire karakter. Waar mogelijk, hebben we aangetoond dat naast de ontspannende, sportieve of artistieke activiteiten deze mondaine verenigingen ook als drukingsgroep mee de stadspolitiek konden bepalen. Zo konden zij onder andere bekomen dat het stadsbestuur bepaalde gebouwen ging restaureren of verfraaien en uitgaven ging doen in hun voordeel (voorbeelden hiervan waren de *Société d'Horticulture* met de bouw van het Casino, en de *Société des Redoutes* met de Opera).

Aansluitend hebben we voor elke vereniging waarvan we voldoende leden hadden, een meer kwantitatieve analyse gemaakt. In de eerste plaats hebben we gekeken hoeveel van die leden in onze personendatabank voorkwamen: hoe groter de participatie vanuit onze databank, hoe belangrijker de mondaine rol de vereniging speelde. In de tweede plaats hebben we de analyse systematisch verder gezet om het ledenbestand te kwalificeren: of ze van Gent waren, of ze van adel waren, of ze een adellijke titel hadden, of ze opgenomen waren in de *High Life de Belgique*, wat hun beroep en politieke voorkeur was. Sommige verenigingen hebben we erg uitvoerig beschreven, zoals de *Société des Redoutes*. We hebben van de voorzitter het onontsloten privé-archief mee naar haar huis gekregen. Hierin zaten schatten van bronnen die ons aangespoord hebben om dit archief in kaart te brengen en van deze *Société* voor het eerst een gedocumenteerd, gedetailleerd en historisch overzicht te brengen.

We hebben Deel III afgesloten met een aantal vaststellingen zowel uit de beschrijvingen als uit de kwantitatieve analyses. Zo stelden we dat de mondaine verenigingen een aantal kenmerken gemeenschappelijk hadden (onder andere dure lidgelden, strenge toetredings-

criteria, franse taal, strikte gedragscodes en exclusieve locaties) die ervoor zorgden dat het lidmaatschap exclusief voorbehouden werd aan de zeer welstellende burgers of zij die van (al dan niet adellijke) goede afkomst waren. Uit de beschrijvende elementen onthouden we ook dat deze verenigingen heel bedreven waren om zichzelf in een goed daglicht te stellen en veel inspanningen leverden om hun visibiliteit in het maatschappelijk leven te verzorgen. De kwantitatieve gegevens brachten zeer duidelijk aan het licht dat sommige verenigingen (bijvoorbeeld de *Société des Redoutes* en de *Société Littéraire*) hoofdzakelijk voor en door de adel hun reden van bestaan hadden. Die verenigingen tellen een relatief groter aantal leden met een eerder katholieke levensvisie, waarvan het beroep eigenaar of rentenier is. Andere verenigingen (bijvoorbeeld *La Concorde*, en in mindere mate de meeste sportclubs) waren populairder bij de hogere burgerij met een meer liberale visie (dikwijls met industriële, juridische of vrije beroepen). In dit laatste deel tonen we aan dat deze mondaine verenigingen met elkaar in contact stonden, samen activiteiten organiseerden en dat er een kerngroep van personen bestond die deel uitmaakten van een netwerk van verenigingen. Deze kerngroep bestond uit vooraanstaande personen uit de adel maar ook – en vooral – uit ondernemende mensen die hun sporen in de handel en industrie hadden verdiend, en er een eerder liberale overtuiging op nahielden. Zij investeerden heel actief hun geld, energie en tijd in het Gentse mondaine verenigingsleven. Misschien waren deze mondaine bezigheden en contacten voor hen het verlengstuk van hun enthousiasme en dynamisme in het zakenleven, of was het geïnspireerd door het streven naar netwerking en macht.

Het eindresultaat van deze scriptie is een microhistorische studie over het Gentse mondaine verenigingsleven in de periode tussen 1900 en 1913 en de belangrijke plaats die weggelegd was voor de adel in deze exclusieve sociale uitwisselingen.

BIBLIOGRAFIE

I. BRONNEN

I.1 ARCHIEFFONDSEN

I.1.1 VERENIGINGSARCHIEVEN

Overzicht archief Société des Redoutes de Gand 1842-1913

Een bijzondere vermelding verdient het archief van de Société des Redoutes de Gand onder beheer van de heer Pierre de l'Arbre in Sint-Martens-Leerne. Dit archief is niet volledig en uit een aantekening op een schriftje kunnen we afleiden dat het heeft afgezien tijdens de eerste wereldoorlog. Het archief bestaat uit een aantal schriften met namen van de leden, een register met notulen van de vergaderingen van de commissarissen, mappen met briefwisseling en facturen, huurcontracten, boekjes met het reglement en lijsten van leden van deelnemers aan de cotillons. Men vindt er documenten van 1842 tot de jaren 80 van de vorige eeuw. Aangezien dit archief nog niet eerder verkend is en de Société des Redoutes de ontspanningsvereniging bij uitstek was voor de Gentse adel, hebben we besloten hier wat meer in detail te gaan.

Map A: Assemblées générales – Listes des membres ayant droit de vote – Bulletins de ballottage 1885-1925

Map B: Baux

Map C: Correspondances jusqu'en 1950

Map D: Correspondances

Omslag 1: Inventaire du mobilier 1880

Omslag 2: Ontwerptekening voor een kom met lepel van Wiskemann

Omslag 3: Projet d'établissement d'un buffet payé par la Société rejeté en assemblée générale du 22 février 1878

Omslag 4: Installation de la lumière électrique dans les salons du Théâtre

Omslag 5: Carnets de bal

Omslag 6: Petitie van de leden om de datum van een redoute te verplaatsen

Omslag 7: Redoutes ameublement

Omslag 8: Nombres de personnes et inventaire 1843-1879

Omslag 9: Peinture de la salle des redoutes 1860

Boekjes met reglementen: 1862, 1884, 1889, 1905, 1911, 1924

Boekjes met ledenlijsten: 1880, 1891, 1898, 1903, 1905, 1924

Schriftje Démissions & Nouveaux Membre 1854 à 1874

Schriftje Démission 1875-1890

Schriftje Démissions – nouveaux membres 1875-1906

Schriftje met inkomsten van de redoutes 1842-1877

Registre des procès verbaux de la Commission

Nombre d'assistant aux redoutes 1849-1865

Cotillon 1912 – Liste de vérification de présence

Cahier des charges pour la concession du Grand Théâtre 1886-1887

Register: Comptes de a Société des Redoutes au Théâtre 1841-1863, liste des membres zelfde periode

Aankoopfacturen 1907 – 1912

Ordre des danses

Archief Société littéraire

Règlement Général de la Société Littéraire + membres 1802

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1908

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1909

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1910

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1911

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1912

Règlement de la Société Littéraire (CLUB) + membres 1913

Statuts de la Société Anonyme “Florida” pour la Filiature du Coton et autres Textiles et la Fabrication de Tissus Divers

Archief Confrérie

Programme redoute parée de 3 mai 1913

TEN BOKUM (A-M.), VAN HYFTE (L.) en VAN HYFTE (A.). Het edelsmeedwerk uit het patrimonium van de koninklijke en ridderlijke hoofdgilde van Sint-Michiël te Gent

Menu's tussen 1900-1913

Reglement + ledenlijst de la chef-confrérie royale et chevalière d'armes de Saint-Michel à Gand de 1912

Wereldtentoonstelling Gent 1913: algemeen programma Der sportwedstrijden en -feesten.

Foto's en kaart van de Ommeganck tijdens de wereldtentoonstelling van 1913.

Carnet de bal

Archief Floraliën (Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand)

Bestuur en ledenlijst 1908

Commission organisatrice des Floralies de 1913

Statuten

Comité de presse et de propaganda de 1908

I.1.2 STADSARCHIEF GENT

In het Gents stadsarchief, De Zwarte Doos, hebben we de Gentse kranten geraadpleegd naast diverse ephemera die we vooral uit het Fonds Napoleon de Pauw hebben gehaald. Napoleon de Pauw (1835-1922) was eerst advocaat-generaal in Gent en vanaf 1902 procureur-generaal. Zijn fonds bevat veel persoonlijke papieren van hem en documenten van familie en verwanten. Daarnaast bevat het een grote collectie doodsbrieven.

Fonds Napoleon de Pauw

NDP VII Doodsbrieven en bidprentjes (5562)

NDP/208 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en Léon Chaubet, voorzitter van de Société

Française de Bienfaisance de Gand sur les opérations et la situation de la société, assemblée générale du 12 jui 1911, Gent, 27 pp.

NDP/2404 "Société des amis du musée de Gand"

NDP/2422 officiële uitnodiging en andere documenten oor het XXIIIe congres voor archeologische geschiedenis 1913

NDP/2421 Briefwisseling tussen Napoleon de Pauw en de Geschiedenis en Oudheidkundige kring i.v.m. de voorbereidende werkzaamheden voor het XXIIIe congres

NDP/2424 Fris Victor: "Annales XXIIIe Congres Gand 1913" Gent, 1913, 70 p.

NDP/3133 nota's en aantekeningen over de adel en het proces der would-be edelen.

NPD/3139 La Flandre Liberale, Gent

Fonds: Handel en Nijverheid (Jan Van de Castele)

K447Bis.a

1.1.3 UNIVERSITEIT GENT

Het Fonds Vliegende Bladen van de Gentse universiteit is een grote verzameling van affiches, programma's, brochures, reglementen, strooibriefjes enz. Het werd eind negentiende eeuw samengesteld door Ferdinand vander Haeghen nadat hij een oproep in kranten en tijdschriften had geplaatst om gedrukte of met de hand geschreven documenten die schijnbaar geen waarde hadden toch te bewaren.

Automobile Club des Flandres

BIB.VLBL.HFI.A.103.03

Automobiles, Clubs: Automobile Club des Flandres, Concours. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.A.103.03BIS

Automobile Club des Flandres, Membres., S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.A.103.04

Automobiles, Clubs: Automobile Club des Flandres, articles de journeaux. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Cercle Equestre

BIB.VLBL.HFI.C.062.03

Cercles; Cercle équestre; Carte de fils de membre; Carte de membre effectif. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.062.04

Cercles; Cercle équestre; Concert Promenade. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.063.02 + BIB.VLBL.HFI.C.063.03

Cercles; Cercle équestre; Concours (1907-1912). S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.063.06

Cercles; Cercle équestre; Directeurs. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.063.10

Cercles; Cercle équestre; Fêtes (1904-1920). S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.063.11

Cercles; Cercle équestre; Local; Membres; Menus et Soupers, 1896-1907; Nouveau Manège, 1903; Reçus; Réductions de toutes sortes. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.063.12

Cercles; Cercle équestre; Règlements. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

BIB.VLBL.HFI.C.064.01

Cercles; Cercle équestre; Royal Cercle équestre. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Société des Courses de Gand

BIB.VLBL.FII.C.061

Courses de gand S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Dog Coursing Club des Flandres

BIB.VLBL.FII.D.007

Dog Coursing Club des Flandres S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Dog racing club gantois

BIB.VLBL.FII.D.007

Dog racing club gantois.

Dog racing club gantois. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Société Canine des Flandres

BIB.VLBL.FII.D.007

Société Canine des Flandres. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Société Royale d'Agriculture et de Botanique

BIB.VLBL.HFI.C.207.02

Congrès, Archéologique et Historique de Gand, 1907: Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand, Fête extraordinaire du 4 août, 1907, dans les jardins du Casino, invitation, Gand, 30 juillet, 1907. S.l. : s.n., 1907. 1 map met losse documenten.

I.1.4 MUSEUM VAN SCHONE KUNSTEN

Alle bronnen die we hebben geraadpleegd in het archief van het Museum Van Schone Kunsten hebben we gehaald uit de scriptie van G. Vervenne, *Het archief van de vzw Koninklijke Maatschappij vrienden van het museum voor schone kunsten van Gent*.

2.2. Uitnodigingen tot de algemeen jaarlijkse vergaderingen

2.2.1. 11 december 1898

17.3.1. Tentoonstelling van de Vrienden in de Cercle Royal Artistique et Littéraire 17 april-2 mei 1898

17.3.3. Soirée d'art van de association Belge de Photographie van Gent ten bate van de Vrienden: 2 maart 1901

I.1.5 PRIVÉ-COLLECTIE

Collectie bladmuziek - images musicales (de Groene Wezel)

Folder Fancy Fair (collectie J. Lateur)

Foldertjes aankondigingen feestelijkheden Casino 1906, 1907 (collectie J. Lateur)

2 ENCYCLOPEDIËN EN WOORDENBOEKEN

- Académie française. Dictionnaire de l'Académie française, neuvième édition, Paris, nationale/Fayard, 1986, 834 p.
- Dictionnaire de français "littéré" définitions, citations, synonymes, usage... d'après l'ouvrage d'Emile Littré (1863-1877 <<http://littre.reverso.net/dictionnaire-francais/definition-/mondaine>> geraadpleegd op: 26/04/2012.
- AUGÉ (P.). Larousse du XXe siècle en six volumes. Parijs, Librairie Larousse, 1928, s.p.

3 LITERATUUR

3.1 MONOGRAFIEËN

- AGULHON (M.), *Le cercle dans la France bourgeoise 1810-1848, étude d'une mutation de sociabilité*. Parijs, Librairie Armand Colin, 1977, 105 p.
- BALLIEUL (B.), *De vier Gentse hoofdgilden : Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel - zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. Gent, stad Gent, 1994, 120 p.
- BORREMANS (V.), *Royal Latem Golf Club*. Tielt, Lannoo, 2009, 192 p.
- BRAL (G.), *Concert Noble*. Brussel, Concert Noble, 1990, 221 p.
- CAPITEYN (A.), *Gent in weelde herboren: wereldtentoonstelling 1913*. Gent, Stadsarchief, 1988, 227 p.
- CASIER (J.), *Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel : fêtes du tricentenaire 1613-1913*. Gent, Vanderpoorten, 1921, 216 p.
- DE CLOET (J-P.), *De Gentse Straatnamen 1799-1942*. Gent, Geschiedkundige Heruitgeverij, 2002, 260 p.
- DE SAINT OURI MAGALLON (N.), *Guide Mondain*, Parijs, s.p., 1910, 110 p.
- DESEYN (G.), *De geschiedenis van het amusementsleven te Gent*, Gent, Gentse vereniging voor industriële archeologie en textiel, Miat Gent, s.d, s.p.
- DHANENS (P.) en VANDERSTRAETEN (F.). *Kroniek van de luchtvaart rond en in Gent*. Gent, IPMS, 2003, 103 p.
- DREZE (G.), *Le Livre d'or. De l'exposition universelle et internationale de Gand en 1913*. Gent, Vanderpoorten, s.d., 360p.
- *Dubbele wegwijzer der stad Gent en der provincie Oost-Vlaenderen*. Gent, Vanderhaeghen, 1913, 1647 p.
- HOOREBEKE (G.), *Le nobiliaire de Gand, ou fragments généalogiques de quelques familles nobles qui ont résidé ou qui résident encore en cette ville*, Gent, Vander Schelden, 1849, s.p.
- JANSSENS (P.), *De evolutie van de Belgische adel sinds de late Middeleeuwen*. Brussel, Dexia Bank, 1998, p. 485.
- JANSSENS (P.) en DUERLOO (L.), *Wapenboek van de Belgische adel van de 15e tot de 20ste eeuw*. Brussel, Dexia Bank, 1994, VOL I, II, III en IV.
- *Le petit almanach de la grande ville de Gand*. Gand, s.n., 1814, 84 p.

- *Les amis du musée de Gand : 65 ans d'activité.* Gent, Musée des beaux-arts, 1963-1964. 36 p.
- LUSSAN-BOREL, *Traité de Danse avec musique, contenant toutes les danses de salon et les nouvelles danses*, Parijs, Albin Michel, s.d., 256 p.
- OLSEN (D.), *De stad als kunstwerk. Londen, Parijs, Wenen. 1814-1914.* Amsterdam, Agon, 1991, 432 p.
- VAN OUTRYVE D'YDEWALLE (C.), *Enfances en Flandre.* Brussel, Nouvelle Société d'Éditions, 1934, 209 p.
- VERRIEST-LEFERT (G.) et (J.), *De Kreisler à Czifra Historique des concerts d'hiver de Gand.* Snoeck-Ducaju et fils, 1966, 68 p.
- WALKER (H. L.), *Twentieth century cotillion figures, in conjunction with how to manage a favor German.* Buffalo, Two Step Pub. Co., 1912, 210 p.
- WEBER (D.), *De blijde intrede van de automobiel in België 1895-1940.* Gent, Academia Press, 2010, 294 p.
- WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) en MEYNEN (A.), *Politieke Geschiedenis Van België. Van 1830 tot heden.* Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 584 p.
- *Le petit almanach de la grande ville de Gand.* Gand, s.n., 1814, 84 p.

3.2 VERZAMELWERKEN

- BONTE (M.), *De Coupure in Gent: Scheiding en verbinding.* Gent, Academia Press, 2009, 323 p.
- BOONE (M.) en DENECKERE (G.) (eds.), *Gent: Stad van alle tijden.* Brussel, Mercatorfonds, 2010, 255 p.
- BULENS (C.), *l'Art Français au XVIIIe siècle.* Brussel, Etablissements Jean Malvaux, 1904, 232 p.
- CAPITEYN (A.), CHARLES (L.) en LALEMAN (M.C.). *Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst.* Amsterdam, SUN/De Zwarte Doos, s.d., p. 80.
- COOMANS DE BRACHENE (O.), *Etat présent de la noblesse belge : annuaire de 1984-2002*, Brussel, état present, n.d., s.p.
- DAMBRUYNE (J.), BRAL (G.) e.a., *Een stad in Opbouw. Gent van 1540 tot de Wereldtentoonstelling van 1913.* Tielt, Lannoo, 1992, 351 p.
- DECAVELE (J.) en Doucet (B.) eds., *De Opera van Gent.* Tielt, Uitgeverij Lannoo, 1993, 239 p.
- DECAVELE (J.) (red.), *Gent, apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989, 446 p.
- PALMER (R.R.), COLTON (J.) en KRAMER (L.), *A history of the modern world*, New York, McGraw-Hill, 2007, 1259 p.
- *Verzameld journalistiek werk van Karel van de Woestijne in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van november 1913 tot maart 1915.* Deel 7, 719 p.

3.3 ARTIKELS

- ADRIAENSSEN (F.), "Het Zollikofer-De Vigneplan en de Compagnie Immobiliere." In: *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, 1986, deel 13/14, pp. 7-87.
- ECKHARDT (F.), "Educational Sciences, Morality, and Politics: International Educational Congresses in the Early Twentieth Century" in: *Paedagogica Historica*, 40:5, 2004, pp. 757-784.
- ELIOTT (B.). "The Royal Horticultural Society and its orchids: a social history." In: *Lindley Library volme 2*, London, 2010, Royal Horticultural Society 2010, pp. 50.

- JANSSENS (P.), “Vivre noblement hier et aujourd’hui.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 88 – 2010, pp. 339-348.
- JANSSENS (P.), “Entre ville et campagne. Les résidences des élites belges à la Belle Epoque.” In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 89 – 2011, pp. 375-390.
- PRAK (M.), “De Nederlandse ‘stadsrepublieken.’ Gilden, schutterijen en andere vormen van burgerlijke invloed.” In: LUCASSEN (L.). WILLEMS (W.). *Waarom mensen in de stad willen wonen. 1200-2010*. Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 2009, pp. 59-78.
- VANDEVOORDE (H.), “Amazones in niemandsland. Vrouwen op de Belgische wereldtentoonstellingen tussen 1894 en 1913” in: *Verslagen van het Centrum voor Genderstudies Ugent*. 2004, nr 13, 94 p.
- VERBRUGGEN (C.), “Vrouwelijke intellectuelen en het Belgische feminisme in de Belle époque” in: *Verslagen van het centrum voor genderstudies*, 2008, 17, Ugent, s.p.

3.4 TIJDSCHRIFTEN

- La Revue Sportive Illustrée september 1909 N°9, s.p.
- Revue de l’Horticulture 1903, s.p.

3.5 GRIJZE LITERATUUR

- *Almanach royal officiel de Belgique : annuaire du personnel des institutions publiques de Belgique*. Brussel, Guyot, 1913, s.p.
- *Annuaire des châteaux de Belgique 1913*. Brussel, Baune, n.d., s.p.
- BRASSEUR (H.) en PROOT-COCQUYT (H.), *110 ans de Cercle Artistique et Littéraire*, Gent, Van den Hende en Co n.v., 215 p.
- Bulletin de l’Association belge de photographie, Volume 7, 1903, Brussel, s. p.
- Bulletin de l’Association belge de photographie, Volume 17, 1913, Brussel, s. p.
- *Congrès international pour l’extension et la culture de la langue française, troisième session, Gand 11-14 septembre*, 1913. Parijs, 544 p.
- DE KETELBUTTER (J.), “Burgerlijke Sociabiliteit in de lange 19e eeuw. De Société d’agrément la Concorde en haar contacten met andere genootschappen te Gent tussen 1808 en 1914.” RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, 121 p.
- DE CLERCQ (Y.), *Cercle Royal. La Concorde. 1809-2009*, Doornik, Lesaffre, 2009, 282 p.
- DERWAEL (J.), “Sociale achtergrond van de Gentse sportverenigingen en hun bestuurders op het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw (1890-1914).” RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2001, s.p.
- GHEYSENS (V.), *De demografische transitie bij de Gentse adel 1700-2008*, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2009, pp. 9-10.
- *High Life de Belgique*. Brussel, Geeraerts (M.), 1913, s.p.
- JANSSENS (P.), “L’évolution des valeurs familiales au sein de la noblesse belge au XXe siècle.” in: *Nobility in Europe during the 20th Century: Memories, Loyalties and Advantages in Context*. Firenze, European University Institute, 15-16 June 2009, 9 p.
- JONCKHEERE (E.), “Gentse Variététheaters van 1880 tot 1914.” RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2007, 198 p.
- *Les amis du musée de Gand : 65 ans d’activité*. Gent, Musée des beaux-arts, 1963-1964, 36 p.

- *Revue de l'Horticulture Belge et étrangère*, Gent, 1908, s. p.
- *Revue de l'Horticulture Belge et étrangère*, Gent, 1903, s. p.
- *Royal sailing club. Annuaire*. Gent, Vandeweghe, 1908-1910, s.p.
- s.n., Société Littéraire (Club) 1802-1977. Gent, 1977, 156 p.

3.6 KRANTEN

- *Le Bien Public*, Gent, 14 februari 1912.
- "Listes Des Personnes Ayant Adhéré à La Suppression De L'échange De Cartes De Viste Au Nouvel an 1914." *Le Bien Public*, Gent, 27/12/1913.
- *Gazette van Gent*, Gent, 29/01/1909.
- *Gazette van Gent*, Gent, 7/12/1912.
- *Gazette van Gent*, Gent, 30/12/1913.
- *La flandre liberale*, Gent, 11/03/1908.
- *La flandre liberale*, Gent 6/03/1909.

Kaart

Bibliotheek Universiteit Gent, munt- en kaartzaal, kaart 1205, Heins, Gent.

Interview

Lieven Baert, stichter van het Instituut voor Historische Danspraktijk (49min 57 sec).

Websites

- KADOC, <http://kadoc.kuleuven.be/nl/index.php>
- Liberaal Archief, Blauwe wie is wie, http://www.liberaalarchief.be/A_B.html
- ODIS, <http://www.odis.be/ned/opc/databankframe.htm>
- Martens (A.), *Graaf Verspeyen. 1913*. <<http://users.skynet.be/ovo/GraafVerspeyen.html>> geraadpleegd op: 25/04/2012
- Move, <http://www.museuminzicht.be>
- Association Belge de Photographie et de Cinématographie asbl <<http://abpc066.hautetfort.com/>> geraadpleegd op: 19/05/2012.
- *Het Kramersplein*: nieuwsbrief liberaal archief, nr 13. 3 oktober 2008. <http://www.liberaalarchief.be/nieuwsbrief13_archief.html> geraadpleegd op: 25/04/2012.
- Martens (A.), *Graaf Verspeyen. 1913*. <<http://users.skynet.be/ovo/GraafVerspeyen.html>> geraadpleegd op: 25/04/2012.
- ROYAL VETERAN CAR CLUB BELGIUM vzw <<http://www.rvccb.be/PAGES/CONSTRUCTEURS%20LISTE/constructeurs%20GNL.html>> geraadpleegd op: 18/05/2012.

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Acces, Microsoft

Afbeelding 2: Acces, Microsoft

Afbeelding 3: Bibliotheek Universiteit Gent, munt- en kaartzaal, kaart 1205, Heins, Gent.

Afbeelding 4: Bibliotheek Universiteit Gent, munt- en kaartzaal, kaart 1205, Heins, Gent.

Afbeelding 5: Brassard van een commissaris van de Société des Redoutes: Archief Société des Redoutes.

Afbeelding 6: Carnet de bal, verso: Archief Société des Redoutes.

Afbeelding 7: Carnet de bal, recto: Archief Société des Redoutes.

Afbeelding 8: Voorplat catalogus cotillon-artikelen: archief van Lieven Baert

Afbeelding 9: Achterplat catalogus cotillon-artikelen: archief van Lieven Baert

Afbeelding 10: Catalogus cotillon-artikelen: archief van Lieven Baert

Afbeelding 11: Catalogus cotillon-artikelen: archief van Lieven Baert

Afbeelding 12: Feestprogramma Cercle Equestre: BIB.VLBL.HFI.C.062.04

Cercles; Cercle équestre; Concert Promenade. S.l. : s.n., n.d., 1 map met losse documenten.

Afbeelding 13: Koninklijke loge tijdens de Ommeganck: Archief Confrérie

Afbeelding 14: Uitnodiging voor de Redoute Parée getekend door A. Lynen: Archief Confrérie

Afbeelding 15: De eed van de Confrérie St. Michel in 1913: Archief Confrérie

Afbeelding 16: Idès della Faille d'Huysse als Albrecht in 1913: Archief Confrérie

Afbeelding 17: Schets voor een mannenkostuum getekend door Armand Heins: Archief Confrérie

Afbeelding 18: Mme Charles de Boucle Saint-Denis parée als Isabella in 1913: Archief Confrérie

Afbeelding 19: Schets voor een dameskostuum door Armand Heins: Archief Confrérie

Afbeelding 20: Albert Feyerick in 1913: Archief Confrérie

Afbeelding 21: Standaardbrief yacht club: privé archief

BIJLAGEN

BIJLAGE IA – LIJST ALLE PERSONEN – ADEL CODE I (42 I)

Naam	Geboren	Overleden	Geslacht
Jean Cardon de Lichtbuer	1868	1947	M
Théophile Cardon de Lichtbuer	1834	1922	M
Amand Casier de ter Beken	1862	1938	M
Gabriel Casier	1883	1907	M
Georges Coppieters Stochove	1849	1919	M
René Grand (le)	1866	1921	M
Karl (Emmanuel) Turck de Kersbeeck (de)	1846	1919	M
Stéphane Alcantara (d')	1840	1912	M
Gaston Behaghel	1867	1938	M
Wallerand Baré de Comogne (de)	1855		M
juff. Baré de Comogne (de)	0	0	V
Erard Pigault de Beaupré	1855	1932	M
Arthur Behault (de)	1835	1918	M
Maria Bernard de Fauconval (de)	1856	1918	V
Eugène Bieberstein Rogalla Zawadsky (de)	1855	1896	M
Baudouin Bousies (de)	1859	1921	M
Emile Cambry de Baudimont (de)	1872	1935	M
Albéric Crombrughe de Looringhe (de)	1842	1926	M
Jacques Crombrughe de Looringhe (de)	1877	1921	M
M. juff Ficquelmont (de)	0	0	V
Christian Formanoir de la Cazerie (de)	1854	0	M
Auguste Formanoir de la Cazerie (de)	1852	1932	M
Edmond Ghellinck de Walle (de)	1879	0	M
Maurice Ghellinck de Walle (de)	1853	1912	M
Jean Baptiste Ghellinck d'Elseghem (de)	1867	1927	M
Jean Ghellinck d'Elseghem Vaernewyck (de)	1895	1969	M
Alexandre Hemptinne (de)	1866	1955	M
Charles Hemptinne (de)	1876	1966	M
Eugène Hemptinne (de)	1857	1930	M
Ferdinand Hemptinne (de)	1854	1927	M
Georges Hemptinne (de)	1867	1943	M
Henri Hemptinne (de)	1887	1969	M
Jean Hemptinne (de)	1861	1934	M
Jules Hemptinne (de)	1825	1922	M
Leon Hemptinne (de)	1882	1944	M
Louis Hemptinne (de)	1855	1913	M
Paul Hemptinne (de)	1851	1923	M
Joseph Hemptinne (de)	1859	1942	M
Albert Loo (van)	1859	1919	M
Firmin Smet (de)	1869	1916	M
Raymond Kerchove d'Exaerde (de)	1847	1932	M
Jules Grand (le)	1870	1932	M
Herman Faille d'Huyse (della)	1846	1922	M
Adolphe Faille d'Huyse (della)	1858	1913	M
Idès Faille d'Huyse (della)	1885	1944	M
Emile Morel de Westgaver	1832	1900	M

Albert Morel de Westgaver	1857	1908	M
Jules Morel de Westgaver	1833	1914	M
Joseph Morel de Westgaver	1868	1934	M
wed. A. Morel de Westgaver	0	0	V
Théophile Morel de Westgaver	1846	1929	M
André Kerchove de Denterghem (de)	1885	1945	M
Amédée Kerchove de Denterghem (de)	1850	1900	M
Joseph Kerchove de Denterghem (de)	1856	1900	M
Carl (Charles) Kerchove de Denterghem (de)	1878	1961	M
Léon Kerchove de Denterghem (de)	1870	1930	M
Oswald Kerchove de Denterghem (de)	1844	1906	M
Rodolphe Kerchove de Denterghem (de)	1848	1886	M
Georges Nieulant et de Pottelsberghe (de)	1848	1923	M
E. juff Nieulant et de Pottelsberghe (de)	0	0	V
Charles Nieulant et de Pottelsberghe (de)	1864	1919	M
François Nieulant et de Pottelsberghe (de)	1840	1912	M
Ferdinand Kethulle de Ryhove (de la)	1852	1921	M
Albert Kethulle de Ryhove (de la)	1884	1951	M
Zoé juffr Kethulle de Ryhove et de Bolsele (de la)	0	0	V
Jeanne, juff Kethulle de Ryhove (de la)	0	0	V
Auguste Kethulle de Ryhove (de la)	1861	1910	M
Adrien Kethulle de Ryhove (de la)	1851	1933	M
Jules Kethulle de Ryhove (de la)	1827	1903	M
Jean Kethulle de Ryhove (de la)	1884	1942	M
Louis Kethulle de Ryhove (de la)	1877	1941	M
Alfred Limon Triest (de)	1847	1917	M
Fernand Limon Triest (de)	1877	0	M
Guillaume (Guy) Limon Triest (de)	1880	1960	M
Daniel Kervyn de Meerendré	1852	1921	M
Ernest Kervyn de Meerendré	1888	0	M
Oscar Loo (van)	1860	1940	M
Maurice Hoobrouck ten Hulle (van)	1858	1922	M
Raoul Hoobrouck ten Hulle (van)	1856	1908	M
Leon Theodore Pelichy (de)	1863	1936	M
Ferdinand Haeghen (van der)	1830	1913	M
Dorsan Goethals	1865	1946	M
Henry Goethals	1891	1948	M
Paul Goethals	1877	1927	M
Charles Behault (de)	1879	1928	M
Hippolyte Lippens	1847	1906	M
Maurice Lippens	1875	1956	M
Paul Lippens	1876	1915	M
Raymond Lippens	1875	1964	M
Maurice Smet de Naeyer (de)	1862	1941	M
Frederic Smet de Naeyer (de)	1822	1912	M
Henri Smet de Naeyer (de)	1878	1914	M
Fernand Smet de Naeyer (de)	1852	1930	M
Christian Smet de Naeyer (de)	1876	1937	M
Alphonse Smet de Naeyer (de)	1828	1896	M
Emile Neve de Roden (de)	0	0	M
juff Neve de Roden (de)	0	0	V
Roger Neve de Roden (de)	1872	1919	M
Juff. Pelichy (de)	0	0	V

Adolphe Kemmeter (de)	1849	1927	M
Alfred Kemmeter (de)	1882	1950	M
Joseph Casier	1852	1925	M
Adrien Kerchove d'Ousselghem (de)	1868	1952	M
Edgar Kerchove d'Ousselghem (de)	1846	1926	M
Georges Tieghem de ten Berghe (van)	1845	1919	M
juff M. Tieghem de ten Berghe (van)	0	0	V
Jean Tieghem de ten Berghe (van)	1841	1899	M
Paul Tieghem de ten Berghe (van)	1845	1921	M
Jules Rooman d'Ertbuer	1867	1955	M
Albert Kervyn d'Oudt Mooreghem	1875	1932	M
François Kervyn de Volkaersbeke	1883	1928	M
Christian Kervyn de Volkaersbeke	1877	1931	M
juff Piers de Raveschoot	0	0	V
Gaston Lichtervelde (de)	1847	1913	M
Alfred Lichtervelde (de)	1888	0	M
Raymond Maere (de)	1849	1892	M
juff Meulenaere (de)	0	0	V
Georges Meulenaere (de)	1852	1911	M
Raoul Hemptinne (de)	1884	1945	M
Henri Herckenrode (de)	1883	1959	M
Guillaume Herckenrode (de)	1859	1912	M
Albert Hontheim (de)	1871	1912	M
Abel Kerchove d'Exaerde (de)	1839	1914	M
Alfred Kerchove d'Exaerde (de)	1846	1917	M
Albert Kerchove d'Exaerde (de)	1854	1929	M
Carlos (Charles) Kerchove d'Exaerde (de)	1867	1936	M
Georges Kerchove d'Exaerde (de)	1873	1944	M
Léon Kerchove d'Ousselghem (de)	1867	1942	M
Marc Kerchove d'Ousselghem (de)	1882	1962	M
Arnold Kerchove d'Ousselghem (de)	1844	1919	M
Pallandt de Westervoirt (de)	0	0	V
Georges Potter de Ten Broeck (de)	1850	1923	M
Gustave Séjournet de Rameignies (de)	1881	0	M
Raoul Séjournet de Rameignies (de)	1871	1950	M
Oscar Wargny (de)	1842	1913	M
Jules Hoop (d')	1825	1902	M
Paul Hoop (d')	1862	1942	M
Paul Udekem d'Acoz (d')	1865	1952	M
Xavier Udekem d'Acoz (d')	1873	1963	M
Edouard Grenier	1835	1918	M
Léonce Grenier	1823	1900	M
Louis Grenier	1855	0	M
juff Fevere de Tenhove (le)	0	0	V
Gustave Fevere de Tenhove (le)	1872	1954	M
J., juff Fevere de Tenhove (le)	0	0	V
Prosper Fevere de Tenhove (le)	1869	1941	M
Emile Mesdach de ter Kiele	1865	1930	M
Maurice Pycke de Peteghem	1859	1897	M
juffrouw Pycke de ten Aerden	0	0	V
Ernest Rooman d'Ertbuer	1834	1917	M
Gabriel Ruffo de Bonneval de la Fare	1843	1933	M
Ernest Stas de Richelle	1869	0	M

Victor Stas de Richelle	1875	1928	M
Théodore Elewyck (van)	1866	1962	M
Gustave Eyll (van)	1830	1905	V
Guillaume Eyll (van)	1876	1936	M
Floris Loo (van)	1835	1922	M
Emmanuel Outryve d'Ydewalle (van)	1868	1964	M
Leonida juff Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	1913	V
Armand Pottelsberghe de la Potterie (van)			M
E. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	M
E. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	M
G. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	M
hvr, modew. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	V
K. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	M
Léon Pottelsberghe de la Potterie (van)	1868	1933	M
Lambert Pottelsberghe de la Potterie (van)			M
M. Pottelsberghe de la Potterie (van)	0	0	M
Paul Pottelsberghe de la Potterie (van)	1869	1942	M
Léon Hecke de Lembeke (van den)	1834	1916	M
Raymond Zuylen van Nyevelt (van)	1860	1929	M
Léonce Bueren (de)	1840	1919	M
Maximilien Crombrugge de Looringhe (de)	1873	1937	M
Fernand Casier	1880	0	M
Alphonse Cardon de Lichtbuer	1869	1950	M
Idesbald Dons de Lovendeghem	1864	1918	M
Jacques Faille d'Huyssse (della)	1886	1955	M
Julien Faille d'Huyssse (della)	1847	1925	M
Etienne Faille d'Huyssse (della)	1892	1975	M
Ferdinand Fallon	1861	1926	M
René Ghellinck d'Elseghem Vaernewyck (de)	1853	1922	M
Christian Ghellinck d'Elseghem Vaernewyck (de)	1888	1974	M
G. mlle Ghellinck d'Elseghem (de)	0	0	V
Raphaël Gillès de Pelichy	1875	0	M
Charles Greindl	0	0	M
Henri Greindl	1887	1955	M
Edmond Goethals	1854	1919	M
G. Goethals	0	0	M
Joseph Goethals	1885	0	M
Albéric Geelhand de la Bistrate	1838	1899	M
Ernest Geradon (de)	1871	1957	M
Carlos Hemptinne (de)	1883	1959	M
Guibert Hemptinne (de)	1877	1923	M
Léon Herry	1855	1906	M
Joseph Kethulle de Ryhove (de la)	1857	1905	M
Stéphan (Etienne) Kervyn de Volkaersbeke	1876	1944	M
Henri Kerchove d'Exaerde (de)	1870	1942	M
Charles Brouwer (de)	1842	1919	M
François Brouwer (de)	1876	1908	M
Eugène Herry	1875	1943	M
wed. Rotsart de Hertaing	0	0	V
F. Rotsart de Hertaing	0	0	M
Idesbald Rotsart de Hertaing	1859	1935	M
Emile Mulle de ter Schueren	1826	1903	M
Albert Kraft de la Saulx	1867	1913	M

Adelin Stas de Richelle	1864	1927	M
Etienne Stiénon du Pré	1882	1961	M
Adrien Verhaeghe de Naeyer	1882	1948	M
Georges Verhaeghe de Naeyer	1847	1935	M
Henri Verhaeghe de Naeyer	0	0	M
Louis Verhaeghe de Naeyer	1869	1918	M
Oscar Verhaeghe de Naeyer	1854	1923	M
L. Ysebrant de Lendonck	0	0	M
Roger Groverman	0	0	M
Jacques Groverman	1888	1917	M
A. Triest	0	0	M
Joseph Bay (de)	1860	1929	M
juff. Coget	0	0	V
Albert Coget	1870	1917	M
Victor Eyll (van)	1878	0	M
Alfred Moerman d'Harlebeke (de)	1841	1907	M
Oscar Roy de Blicquy (du)	1828	1888	M
wed. Croix (de le)	0	0	V
Ferdinand Croix (de le)	0	0	M
Maurice Croix (de le)	1861	1924	M
Maurice Haeghen de Neve (van der)	1858	1930	M
Victor Haeghen (van der)	1854	1916	M
Alfred Verhaeghe	1822	1876	M
Félix Béthune (de)	1856	1901	M
Victor Casier	1846	1910	M
Irenée Fevere de Tenhove (le)	1837	1912	M
Paul Fevere de Tenhove (le)	1843	1905	M
Odon Giey (de)	1862	1930	M
Guillaume Giey (de)	1860	1914	M
Philippe Lippens	1845	1904	M
Albert Maertens	1848	1905	M
Louis Pottelsberghe de la Potterie (van)	1847	1927	M
Gaston Pottelsberghe de la Potterie (van)	1850	1932	M
Georges Pottelsberghe de la Potterie (van)	1861	1917	M
Léon Roche (de la)	1877	1942	M
J. Rotsart de Hertaing	0	0	M
Charles Rotsart de Hertaing	1867	1925	M
Maximilien Udekem d'Acoz (d')	1861	1921	M
Astère Vercruysse de Solart	1834	1921	M
Edgard Vervier	1866	1910	M
Wauthier (de)	0	0	V
Fernand Ysebrant de Lendonck	1861	1948	M
Georges Baré de Comogne (de)	1885	0	M
Frédéric Vergauwen	1874	1919	M
Franz (François) Vergauwen	1874	1919	M
Louis Plancke (vander)	1846	1901	M
Adrien Groverman	1859	1919	M
Ferdinand Janssens de Bisthoven	1887	1961	M
Albert Joos de ter Beerst	1887	1964	M
Napoleon Pauw (de)	1835	1922	M
Honoré Drubbel	1855	1924	M
Eugène Coget	1883	0	M
Henri Udekem d'Acoz (d')	1870	1915	M

Alfons Hollain (de)	1873	1914	M
Edgard Lippens	1883	1967	M
Jacques Brouwer (de)	1874	1937	M
Florent Waepenaert (de)	1857	1935	M
Georges Herry	1851	1903	M
Robert Wavrin de Villers au Tertre (de)	1888	0	M
Armand Meulenaere (de)	1862	1904	M
Camille Maere d'Aertrijcke (de)	1826	1900	M
Adrien Schellekens	1877	1920	M
Thierry Limburg Stirum (de)	1827	1911	M
J. Lichtervelde (de)	0	0	M
Alfred Vergauwen	1839	1911	M
Alfred Vermeulen de Mianoye	1821	1901	M
Ernest Vermeulen de Mianoye	1855	1931	M
Georges Iweins	1862	1947	M
Emile Iweins	1855	1921	M
Adrien Maertens	1879	1918	M
Raymond Maertens	1848	1914	M
Louis Maertens	1875	1932	M
Joseph Maertens	1872	1941	M
Gaston Cannaert	1846	1901	M
Emile Soenens	1840	1919	M
mevr Court (de le)	0	0	V
Paul Court (de le)	0	0	M
Arthur Verhaegen	1847	0	M
Michel Hippolyte Haerne (de)	1868	1938	M
Alphonse Morel de Westgaver	1876	1937	M
Gabriel Piers de Raveschoot	1870	1916	M
Vincent Ryelandt	1874	1937	M
Pierre Verhaegen	1873	1953	M
Marc Rooman d'Ertbuer	1868	1936	M
Frederic Eechout (van)	1833	1898	M
Amédée Hemptinne (de)	1853	1904	M
Kerckhove de Varent (de)	0	0	M
Charles Zuylen van Nyevelt (van)	0	0	M
Eugene Smet de Naeyer (de)	1813	1904	M
Paul Iseghem (van)	1851	1940	M
Max Coget	1874	0	M
Edgar Keyser (de)	1841	1917	M
Christian Séjournet de Rameignies (de)	1889	1945	M
Léon Séjournet de Rameignies (de)	1857	1936	M
Fernand Janssens de Varebeke	1888	1943	M
Maurice Bruggen (van der)	1852	1919	M
Guillaume Neve de Roden (de)	1876	1909	M
Alfred Neve de Roden (de)	1838	1909	M
Léon Ryckman de Betz (de)	1855	1915	M
Louis Stas de Richelle	1880	0	M
Udekem d'Acoz (d')	0	0	M
Arnold 't Kint de Roodebeke	1853	1928	M
Arthur Bauwens	1876	1910	M
Georges Bauwens	1860	0	M
Albert Hemptinne (de)	1893	1970	M
Alfred Hemptinne (de)	1892	1963	M

Baudouin Hemptinne (de)	1890	1958	M
Lucien Hemptinne (de)	1894	1921	M
François Hemptinne (de)	1881	1962	M
Christian Smet de Naeyer (de)	1876	1937	M
Ernest Solvyns	1887	0	M
Robert Ghellinck de Walle (de)	1889	1962	M
Victor Kervyn de Volkaersbeke	1875	1933	M
Guillaume (Willy) Verplancke de Diepenhede	1881	0	M
Alberic Formanoir de la Cazerie (de)	0	0	M
Henri Spoelberch (de)	1873	1937	M
Pierre Ryelandt	1871	1944	M
Albert Plancke (vander)	1887	1916	M
Robert Schoorman	1856	1935	M
Arthur Stas de Richelle	1868	1927	M
Pierre Hemptinne (de)	1877	1964	M
René Kerchove d'Exaerde (de)	1883	1971	M
Edmond Bauwens	1851	1910	M
Jules Boucq de Beaudignies (le)	1831	1905	M
Evariste Cardon de Lichtbuer	1836	1906	M
Jules Casier	1870	1946	M
Ernest Casier	1877	1943	M
Gustave Coget	1835	1904	M
Hubert Coppieters Stochove	1876	1950	M
Gaston Crombrughe de Looringhe (de)	1874	1936	M
Joseph Fevere de Tenhove (le)	1874	1945	M
Arthur Geradon (de)	1841	1914	M
Léon Grand (le)	1828	1910	M
Albert Haus	1851	1926	M
Harold Herry	1874	1951	M
Prosper Heynderycx	1841	1917	M
Amaury Kerchove d'Exaerde (de)	1873	1937	M
Robert Kerchove d'Exaerde (de)	1876	1954	M
Gérald Kerchove d'Exaerde (de)	1856	1927	M
Hippolyte Kerchove d'Exaerde (de)	1822	1906	M
Edouard Kervyn d'Oudt Mooreghem	1850	1920	M
Raymond Kervyn de Meerendré	1856	1927	M
René Kervyn	1855	1903	M
Edmond Kethulle de Ryhove et de Bolsele (de la)	1830	1902	M
Georges Moerman et d'Harlebeke (de)	1863	1909	M
Maurice Peellaert (de)	1861	1940	M
Joseph Pelichy (de)	1875	1924	M
Stanislas Piers de Raveschoot	1868	1946	M
Joseph Pottelsberghe de la Potterie (van)	1875	1946	M
Raoul Pottelsberghe de la Potterie (van)	1873	1943	M
Clément Potter d'Indoye (de)	1842	1912	M
Joseph Potter d'Indoye (de)	1870	1917	M
Edgard Potter d'Indoye (de)	1877	1924	M
Maurice Potter de Ten Broeck (de)	0	0	M
Anatole Pycke de ten Aerden	1827	1907	M
Rodriguez d'Evora y Vega	0	0	M
Alexis Roy de Blicquy (du)	1880	0	M
Georges Saint Genois des Mottes (de)	1843	1904	M
Frederic Steen de Jehay (van den)	1858	1918	M

Surmont de Volsberghe	0	0	M
Adh�mar Vercruysse de Solart	1870	1949	M
Georges Vergauwen	1871	1931	M
Ernest Vergauwen	1847	1915	M
Conrad Verhaeghe de Naeyer	1874	1966	M
Henri Behault (de)	1882	1942	M
Adrien Behault (de)	1884	1966	M
Paul Geradon (de)	1881	1965	M
Alb�ric Grenier	1864	1920	M
Robert Groverman	1860	1951	M
Harold Hemptinne (de)	1885	1962	M
Emmanuel Hemptinne (de)	1883	1911	M
Franz Hemptinne (de)	0	0	M
Etienne Hemptinne (de)	1884	1940	M
Fernand Kethulle de Ryhove (de la)	1885	0	M
Gaston Behault (de)	1886	1941	M
Adrien Casier	1890	0	M
Emmanuel Faille d'Huyse (della)	1885	1948	M
Fritz Kethulle de Ryhove (de la)	0	0	M
Carlos Morel de Westgaver	1879	1929	M
Marcel Neve de Roden (de)	1886	1940	M
Pierre Oultremont ('d)	1883	1965	M
Jacques Plancke (vander)	1890	1943	M
Jean Soenens	1886	1952	M
Joseph Solvyns	1889	1924	M
Hermann Bar� de Comogne (de)	1886	0	M
Charles Meulenaere (de)	0	0	M
Conrad Vergauwen	1881	1948	M
Roger Verhaeghe de Naeyer	1889	1959	M
Henri Wavrin de Villers au Tertre (de)	1852	1908	M
Edouard Morel de Westgaver	1885	0	M
Prosper Brabandere (de)	1852	1920	M
Henri Burbure de Wesembeek (de)	1879	1913	M
Ernest Coppieters Stochove	1848	1936	M
Armand Favereau (de)	1869	1935	M
Jerome Favereau (de)	1867	1923	M
Georges Grave (van)	0	0	M
Henri Grave (van)	0	0	M
Charles Hecke (van den)	1840	1909	M
Pierre Jeune (le) d'Allegeershecque	1824	1914	M
Gustave Tayart de Borms	1858	0	M
Gustave Wolters	1831	1914	M
Edouard Crombrugge de Looringhe (de)	1874	0	M
Marc Haeghen (van der)	1883	1936	M
Ignace Kervyn de Volkaersbeke	1878	1942	M
Fernand Haus	1880	1964	M
Paul Kervyn de Meerendré	1882	1935	M
Raoul Kethulle de Ryhove (de la)	1879	1900	M
Jean Potter de Ten Broeck (de)	1880	1969	M
Daniel Schellekens	1881	1962	M
Jacques Udekem d'Acoz (d')	1876	1967	M
Auguste Lippens	1845	1904	M
Louis Pigault de Beaupré	1885	0	M

Marie-Henriette juff Wavrin de Villers au Tertre (de)	1887	1949	V
Frédéric Diesbach de Bellerocche (de)	1849	1901	M
Alfred Kervyn de Volkaersbeke	1855	1922	M
Léon Maertens de Noordhout	1853	1937	M

BIJLAGE IB – LIJST ALLE PERSONEN – CODE 0, 2, 3, 4 & 5 (450)

Naam	Geboren	Overleden	Geslacht
Alfred Claeys-Boùàert	0	0	M
Alphonse Claeys-Boùàert	0	0	M
E. Claeys-Boùàert	0	0	M
F. Claeys-Boùàert	0	0	M
Gustave Claeys-Boùàert	1842	1921	M
J. Claeys-Boùàert	0	0	M
Auguste Breyne (de)	1867	1942	M
Joseph Breyne (de)	0	0	M
Charles Mast de Maeght	0	0	M
Albert Feyerick	0	0	M
Henri Morel de Boucle St. Denis	1840	1912	M
Lucien Morel de Boucle St. Denis	1858	1917	M
Eugène Morel de Boucle St. Denis	1867	1953	M
Charles Morel de Boucle St. Denis	0	0	M
Eugene Hye Hoys	0	0	M
Joseph Hye Hoys	0	0	M
Louis Hye Hoys	0	0	M
Emile Braun	1849	1922	M
Emile Bie (de)	0	0	M
Oreus Grave (de)	1827	1916	M
E. Perre (de)	0	0	M
A. Ram (de)	0	0	M
Louis Hespel de Flencques (d')	0	0	M
Jules Grenier	1860	0	M
Hyde-Bracq	0	0	V
Maurice Loo (van)	0	0	M
Charles Diesbach de Belleroye (de)	0	0	M
Guillaume Verspeyen	1837	1912	M
Albert Dhanis	0	0	M
Henri Lanier (de)	0	0	M
Léon Nève	1848	1934	M
Joseph Nève	1876	1943	M
Ferdinand Nève	0	0	M
Georges Fiévé	0	0	M
Charles Blommaert	1868	1906	M
Charles Crombrugghe (van)	0	1906	M
Joseph Crombrugghe (van)	0	0	M
Albert Canfyn	0	0	M
Marcel Drory	1883	0	M
Richard Drory	0	0	M
Harold Drory	0	0	M
Gerard Cooreman	1852	1926	M
Léon Delebecque	1870	1949	M
A. Schouten	0	0	M
André Callier	0	0	M
Arthur Croix d'Ogimont (de la)	0	0	M
René Schoenmaeckers	1879	1933	M
O Schoentjens	0	0	M
E. Ermengem (Van)	0	0	M

P. Thomas	0	0	M
P. Hoffman	0	0	M
J. Biervliet (Van)	0	0	M
J. Vercouillie	0	0	M
André Bley	1849	0	M
H. Logeman	0	0	M
Joseph Bidez	1867	0	M
Alphonse Roersch	0	0	M
L. Preud'homme	0	0	M
W. Vreese (De)	0	0	M
Hubert Houtte (Van)	0	0	M
F. Severin	0	0	M
A. Coulson	0	0	M
E. Stoop (De)	0	0	M
Paul Bergmans	0	0	M
L. Puyenvelde (Van)	0	0	M
P. Wetter (Van)	0	0	M
Victor Brabandere (De)	0	0	M
Remi Ridder (De)	0	0	M
A. Rolin	0	0	M
J. Obrie	0	0	M
Eugène Dauge	0	0	M
J. Halleux	0	0	M
G. Bossche (Vanden)	0	0	M
K. Lannoy (De)	0	0	M
P. Pelsmaecker (De)	0	0	M
G. Eeckhout	0	0	M
D. Meulemeester (De)	0	0	M
C. Visscher (De)	0	0	M
Jules Boulvin	1855	0	M
J. Rysselberghe (Van)	0	0	M
J. Mc Leod	0	0	M
E. Haerens	0	0	M
Clément Servais	0	0	M
V. Foulon	0	0	M
L. Gesché	0	0	M
F. Wolters	0	0	M
François Keelhoff	0	0	M
E. Aubel (Van)	0	0	M
A. Demoulin	0	0	M
Xavier Stainier	0	0	M
F. Swarts	0	0	M
F. Stöber	0	0	M
N. Vandevyver	0	0	M
F. Ortrov (Van)	0	0	M
A. Claeys	0	0	M
W. Royère (dela)	0	0	M
O. Steels	0	0	M
J. Meuwissen	0	0	M
Victor Renaud	0	0	M
C. Wasteels	0	0	M
A. Merten	0	0	M
Victor Willem	0	0	M

E. Cobbaert	0	0	M
H. Clercq (De)	0	0	M
M. Stuyvaert	0	0	M
E. Merlin	0	0	M
A. Cock (De)	1848	0	M
Camille Verstraeten	0	0	M
J. Heymans	0	0	M
D. Duyse (Van)	0	0	M
F. Imschoot (Van)	0	0	M
Ch. Stricht (Vander)	0	0	M
H. Stella (De)	0	0	M
O. Vanderlinden	0	0	M
P. Durme (Van)	0	0	M
Félix Daels	0	0	M
Maurice Delacre	0	0	M
Victor Fris	1877	1925	M
Joseph Fuerison	1857	0	M
Louis Janson	0	0	M
Georges Sarton	1884	1956	M
Cesar Snoeck	1834	1898	M
Albert Tyman	1889	0	M
Oscar Voorde (Vande)	1871	1938	M
Raoul Trappen (Van)	0	0	M
Jerome Waesberghe (Van)	0	0	M
Georges Parmentier	0	0	M
Adolf Ceuleneer (de)	0	0	M
Georges Muynck (De)	0	0	M
Adr. Rinskopf	0	0	M
Georges Rinskopf	0	0	M
Max Röthlisberger	0	0	M
J. Speltinckx	0	0	
Eugène Eeman	1856	1933	M
Jules Hulin	1820	1917	M
Georges Hulin de Loo	1862	0	M
Gustave Hyde	1837	1926	M
Paul Hyde	0	0	M
Louis Halleux (de)	1858	1940	M
Ferdinand Keyser (de)	1872	1914	M
Ferdinand Feyerick	1865	1920	M
L. Verhaeghe	0	0	M
Edmond Bare (de)	1822	1889	M
Emile-Jean Braun	1879	1968	M
P. Breydel	0	0	M
Alphonse Breydel	1842	1913	M
Leon Feyerick	1867	1912	M
Harold Leirens	1887	1950	M
Jacques Feyerick	0	0	M
Léon Hye de Crom	0	0	M
Fernand Vercruysse	0	0	M
Herman Goetghebuer	1874	0	M
Maurice Hye de Crom	1851	1915	M
Albert Meulemeester (de)	1867	1941	M
Adolphe Neyt	1830	1892	M

Arnold Haeghen, (Vander)	0	0	M
Henri Brunin	1844	0	M
François Moor (de)	0	0	M
Alfred Lanier (de)	1855	1939	M
Joseph Smet (de)	0	0	M
Raymond Smet (de)	0	0	M
Alphonse Leirens	0	0	M
Léon Leirens	1828	1913	M
Joseph Maere	0	0	M
R. Haeghen (Vander)	0	0	M
André Buck van Overstraeten (de)	0	0	M
Oscar Welz (du)	0	0	M
Erneste Maeterlinck	1865	1922	M
Charles Haeghen (van der)	1855	1901	M
Hyppolyte Hye Hoys	1822	1902	M
Nicolas Feyerick	0	0	M
Oscar Mechelynck	1839	1918	M
Georges Oost (van)	1856	1957	M
Auguste Oost (van)	1840	1918	M
Arnold Velde (van de)	0	0	M
Hector Velde (van de)	0	0	M
Alfred Pauli	0	0	M
Paul ? Bracq	1841	1921	M
Joseph Bracq	0	0	M
Georges Bracq	1871	0	M
Werner Haerne (de)	1860	1933	M
Jules Norbert Leirens	1848	1922	M
Alphonse Prayon de Pauw	1823	1917	M
Félix Willems-Limnander de Zulte	0	1914	M
Henry Bernard Tracy (de)	0	0	M
Octave Brasseur	1852	1900	M
Robert Brasseur	1878	0	M
Adolphe Brasseur	1846	0	M
Albert Brasseur	1874	0	M
Albert Buysse	1832	1920	M
Alfred Baertsoen	1839	1904	M
Camille Bast (de)	1845	1927	M
Stanislas Blommaert	0	1904	M
Charles Boddaert	1842	1923	M
Maurice Boddaert	1877	0	M
Marcel Lauwick	1877	1928	M
Maurice Hye	0	0	M
Arthur Ligy	1854	1937	M
Oswald Lauwick	1844	1907	M
Albert Mechelynck	1854	1924	M
Harold Mechelynck	1869	1927	M
Jules Mechelynck	1868	1921	M
Maurice Metdepenningen	1848	1901	M
Thomas Iseghem (van)	0	0	M
Henri Boddaert	1868	0	M
Georges Braun	1859	0	M
Alphonse Carels	0	0	M
Louis Cloquet	0	0	M

Emile Coppieters	1849	1922	M
Albert Dutry	0	0	M
Auguste Dutry	0	0	M
Amand Goderus	0	0	M
Ferdinand Scribe	1851	1913	M
Alexis Callier	1850	1925	M
Albert Ceuterick	1860	0	M
Georges Carels	1873	1933	M
Norbert Lantsheer (de)	0	0	M
Jean Delori	0	0	M
Pierre Dierman	0	0	M
Jean-Jacques Dierman	1850	1910	M
Emile Mees-Braun	1847	1933	M
Léon Tertzweil	0	0	M
Jules Crombrugge (van)	0	0	M
G. Würth	0	0	M
Charles Carels	0	0	M
Alfred Gheldolf	1861	1915	M
Joseph Houard	0	0	M
Jean Laroche	0	0	M
Georges Schaetsaert	1871	1929	M
Henri Suppes	0	0	M
Hippolyte Tyman	0	0	M
Octave Vanderhaeghen	0	0	M
Edmond Stegen (Vander)	1880	1943	M
Jules Muynck (De)	0	0	M
Alfred Stegen (Vander)	1869	1959	M
Adolphe Dangotte	0	1941	M
Armand Heins	0	0	M
Jules Vigne (de)	1844	1908	M
Louis Maeterlinck	1846	1926	M
Henri Pirenne	1862	1935	M
Jules Voortman	1835	1923	M
Gaston Carels	1879	0	M
Louis Grenier	0	0	M
Maurice Sudan	0	0	M
Oscar Sudan	0	0	M
Albert Verbessem	1862	1922	M
Gustave Thienpont	0	0	M
Robert Ramlot	0	0	M
Emile Vanderhaeghen	0	0	M
E.C. Landoy	0	0	M
Charles Duhayon	0	0	M
Charles Mestdagh	0	0	M
M. Bogaert (Vanden)	0	0	M
Jean Vandeputte	0	0	M
P. Collignon	0	0	M
G. Willems	0	0	M
Edmond Minne	0	0	M
Gustave Moreels	0	0	M
Léon Cruyplants	1849	1930	M
A. Serdobbel	0	0	M
Ernest Serdobbel	1842	1919	M

Robert Serdobbel	0	0	M
Charles Rysseberghe (Van)	1850	1920	M
Alphonse Siffer	1850	1941	M
Georges Brunin	0	0	M
Edmond Sacré	0	0	M
Marc Baertsoen	1860	0	M
J. Speltinckx	0	0	M
Félicien Rogghé	0	0	M
Bernard Rogghé	0	0	M
Diomède Vanderhaeghen	0	0	M
August Buysse	1832	1920	M
Henri Vaerwyck	0	0	M
Louis Varlez	1868	1930	M
Georges Fievé	0	0	M
Henri Nonne	0	0	M
Richard Nonne	0	0	M
Joseph Libbrecht	1860	1928	M
Valentin Vaerwyck	1882	1959	M
Victor Compyn	0	0	M
Eugène Baeyens	0	0	M
Victor Carpentier	1878	1938	M
Albert Baertsoen	1866	1922	M
Gustave Carels	1842	1911	M
Léon Hollebeke (Van)	0	0	M
Auguste Loo (van)	0	0	M
Harold Alsberghe	0	0	M
Maurice Beernaerts	0	0	M
Eugène Bracq	0	0	M
Alfred (Freddy) Buysse	1892	0	M
Leon-Georges Buysse	1864	1916	M
Paul Burggraeve (de)	0	0	M
Edmond Keyser (De)	1863	1946	M
Albert Gheldolf	0	0	M
Georges Gheldolf	1867	1930	M
mme A. Hoebanx	0	0	V
Jules Hye de Crom	0	0	M
Auguste Roland	1853	1938	M
Gustave Scribe	0	0	M
Robert Vanderhaeghen	0	0	M
Jules Stegen (Vander)	1865	1947	M
Théophile Vercoutere	0	0	M
Alfred Vercoutere	0	0	M
G. Vercoutere	0	0	M
Robert Voortman	0	0	M
Georges Drory	1836	0	M
Albert Hye de Crom	0	0	M
Emile Suppes	1864	1938	M
Albert Ville	0	0	M
Georges Dooren (Van)	0	0	M
Georges Smet (de)	0	0	M
Gustave Steurbaut	0	0	M
Joseph Brabandere (De)	0	0	M
Henri Cock (De)	0	0	M

Bénoni Bauters	0	0	M
Félix Beernaerts	1845	1912	M
Octave Bruneel	0	0	M
Auguste Bock (De)	0	0	M
Charles Waegenaere (De)	0	0	M
Henri Wilde (De)	0	0	M
Jules Heuvel (Vanden)	1854	1926	M
René Herreweghe (Van)	0	0	M
Pierre Willems	0	1913	M
Gustave Acker (van)	1850	0	M
Auguste Bevernage	0	0	M
Maurice Weerdts (De)	0	0	M
Felix Cambier	1854	1934	M
Camille Bruyne (De)	0	0	M
J. Lampens	0	0	M
Hippolyte Callier	0	0	M
Victor Begerem	1853	1934	M
Edmond Amelot	1877	0	M
Désiré Baetslé	0	0	M
W. Beauval	0	0	M
Emile Blanc	0	0	M
Emile Block	0	0	M
Théophile Boute	0	0	M
Joseph Beer (De)	0	0	M
Jules Gendt (De)	0	0	M
Léon Landtsheer	0	0	M
Désiré Naeyer (De)	0	0	M
Ernest Porre (De)	0	0	M
Jean Smet (De)	0	0	M
Félix Vos (De)	0	0	M
Maurice Vos (De)	0	0	M
Edouard Vriendt (De)	0	0	M
Isidore Vriendt (De)	1873	1914	M
Albert Eggermont	0	0	M
André Grondel	1888	0	M
Louis Grondel	0	0	M
Achille Guilbert	0	0	M
Fernand Hanus	1880	1924	M
Jacques Hebbelynck	0	0	M
Maurice Hemelsoet	0	0	M
Gustave Heughebaert	0	0	M
Georges Heyman	0	0	M
Fernand Isabey	0	0	M
C. Lacompte	0	0	M
Jules Maes	0	0	M
Charles Mortier	0	0	M
Henri Muysshondt	0	0	M
Paul Pflieger	0	0	M
Jozef Piens	0	0	M
Louis Snoeck	0	0	M
Maurice Tydgadt	0	0	M
Camille Tytgat	0	0	M
Pierre Bleyenbergh (Van)	0	1962	M

Jules Poel (Vanden)	0	0	M
Jean Linden (Vander)	0	0	M
Albert Stichelen (Vander)	0	0	M
Georges Velde (Vande)	0	0	M
Georges Reysschoot (Van)	0	0	M
Benoit Trappen (Van)	0	0	M
Edmond Veesaert	0	0	M
Aloïs Verbeke	1834	1914	M
Georges Verhulst	0	0	M
Paul Vermeersch	0	0	M
Maurice Vermeulen	0	0	M
Paul Walton	0	0	M
Marcel Clercq (De)	0	0	M
Maurice Fierens	0	0	M
Nilo Mandelli	0	0	M
Joseph Médo	0	0	M
Georges Rombaut	0	0	M
Oscar Stricht (Van der)	0	0	M
Maurice Waterloos	0	0	M
Gabriel Kanunik Gheyn (Vanden)	1862	1955	M
Léon Smet (De)	0	0	M
Albert Counson	0	0	M
Paul Fredericq	1850	1920	M
Hector Leboucq	0	0	M
Gustave Loo (Van)	1831	0	M
Georges Wassenhove (Van)	0	0	M
Carlos Crombrugghe (van)	0	0	M
Robert Crombrugghe (van)	0	0	M
Roger Poot Baudier	0	0	M
Armand Poot Baudier	0	0	M
Idès Poot Baudier	0	0	M
Emile Seydlitz	0	0	M
Philippe Velde (van de)	0	0	M
Georges Veyrac (de)			M
Alfred Vos (De)	0	0	M
Leopold Zaman	1874	0	M
Constant Ackere (van)	1873	1957	M
Woldemar Fremin du Sartel	0	0	M
André Lauwick	0	0	M
Oscar Snickt (van der)	0	0	M
Jean Voortman	0	1947	M
Robert Feyerick	1892	1940	M
Edmond Hoorebeke (van)	1833	1924	M
Albert Ackere (van)	0	0	M
Emile Paul Ceulebroeck (van)	1858	1945	M
Emile-Frantz Ceulebroeck (van)	1882	1945	M
Georges Clercq (de)	0	0	M
Robert Colson	0	0	M
Raymond Cruyplants	0	0	M
Albert Porre (de)	0	0	M
Eugène Porre (De)	0	0	M
Georges Stegen (Vander)	0	0	M
Victor Vriendt (De)	0	0	M

Tony Begerem	0	0	M
Léon Braun	0	0	M
Georges Buysse	0	0	M
R. Liniers (de)	0	0	M
Ulysse Krické	0	0	M
Guy Morel de Boucle St. Denis	0	0	M
Albert Röthlisberger	0	0	M
Eugène Acker (van)	0	0	M
Georges Acker (van)	0	0	M
Max Acker (van)	0	0	M
Roger Haeghen, (Vander)	0	0	M
Robert Haeghen (Vander)	0	0	M
Henri Loo (van)	0	0	M
Pol. Reybrouck (van)	0	0	M
Lucien Vleurick	0	0	M
Robert Vleurick	0	0	M
Robert Neiryndck	0	0	M
Carl Plissart	1872	1936	M
Louis Montigny	1835	1914	M
Gustave Fiévé	0	0	M
Ad. Waterloos	0	0	M
Théo Blanquaert	0	0	M
Eugène Boddaert	1872	0	M
Jules Hee (van)	0	0	M
Alphonse Botelberge	0	0	M
Fiévé - Bruneel	0	0	M
Paul Acker (van)	1849	0	M
Jules Groote (de)	0	0	M
Edgard Haeghen (van der)	0	0	M
Julien Borchgraeve (de)	0	0	M

BIJLAGE 2 LIJST VERENIGINGEN

Overzicht van alle 70 Gentse mondaine verenigingen (1900-1913)

In tabel III.109 zien we alle verenigingen van Gent die bestonden in 1913 waarvan we vermoeden dat ze mondain waren. Hiervoor hebben we de criteria gebruikt zoals eerder vermeld in deel I.3 Selectie van de mondaine verenigingen.

tabel III.109

Aéro-club des Flandres
Amis du Musée de Gand
Association Belge de Photographie: section de Gand
Automobile-Club des Flandres
Boys Scouts Gantois
Cercle Artistique et Littéraire
Cercle Commercial et Industriel
Cercle Equestre de Gand
Cercle Historique et Archéologique de Gand
Chambre syndicale provinciale des arts industriels
Chef-confrérie royale et chevalière de Saint-Michel
Commission des Monuments et des Sites de la Ville de Gand
Commission locale des monuments
Cercle Consulaire de Gand
Cercle Royal La Concorde
Congregatie van Onze Lieve Vrouw
Congregation de la Sainte Vierge
Congrégation de Notre Dame des sept douleurs
Tiers-Ordre de St. François
Genootschap ter verzorging der arme Zieken
Genootschap van de H. Franciscus Regis - 'Oeuvre de St. François Régis
Genootschap van de Vrouwen der Moederlijke Liefde
Gentse Afdeling der Koninklijke Reddersmaatschappij van België
Gilde souveraine de Saint-Antoine
Royal Latem Golf Club
Het Werk van het Nachtverblijf
Koninklijke en Ridderlijke Gilde van St. Sebastiaan
Kring der Winterconcerten - Cercle des Concerts d'Hiver
Ligue Maritime Belge
l'Oeuvre des Veuves
Maatschappij l'Union Civile
Maatschappij ter Aanmoediging der Paardenloopstrijden
Maatschappij ter Bescherming der Dieren - Gentse afdeling
Maatschappij tot bescherming der gemartelde kinderen
Maatschappij van koloniale studiën
Motocycllette-Club van Oost-Vlaanderen
Naamloze Maatschappij van Natuurlijke Geschiedenis

Nationale Maatschappij tot verbetering van den Belgischen trekhond
Omnium Sporting
Société des Redoutes
Rood Kruis van den Congo en Afrika
Royal Sailing Club (Royal Belgium Sailing Club)
Le Septentrion Gent
Sint-Vincentiusvereniging - Société de Saint-Vincent de Paul
Société Canine des Flandres
Société des Courses de Gand
Société d'Histoire et d'Archéologie
Société d'Horticulture et de Botanique
Société du Tir aux Pigeons de St. Denis
Société du Tir aux Pigeons d'Evergem
Société Française de Bienfaisance
Société Gantoise de Timbrologie
Société Littéraire (Club)
Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand
Société Royale pour l'encouragement des Beaux-Arts
St. Hubert Club van België - comiteit van Oost-Vlaanderen
St. Pieters Penning - L'Oeuvre du Denier de St. Pierre
Vlaamsche Maatschappij tot het verspreiden van de Fransche Taal
Vrienden der medaille
Werk der Gentsche Kinderkribben
Werk der Huismoeders
Werk der opvoeding van de Jonge Congoleezen
Werk der Weduwen
Sint-Joris Gilde
WTT NV
Yacht Club de Gand et Motorboat Club des Flandres